

**Velserbroek B6
Een offerplaats gedurende de
Romeinse tijd**

**Velserbroek,
gemeente Velsen**

The Missing Link Rapport TML 227

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK 1989 EN 1991-1993 Velserbroek B6, Velsen

i.o.v.: Provincie Noord-Holland

The Missing Link Rapport	TML 227
Versie	Definitief 1.0
Datum	13-08-2011
Contactpersoon	A.V.A.J. Bosman
Auteurs	A.V.A.J. Bosman W.J. Bosman

The Missing Link
Pelmolenlaan 12-14
3447 GW Woerden

Telefoon	+ 31 (0)348 437788
Fax	+ 31 (0)348 437789
E-mail	a.bosman@the-missinglink.nl

Portret van Roma op een zilveren munt uit Velsbroek B6

Inhoud

1	Administratieve gegevens	5
2	Samenvatting	6
3	Inleiding	8
3.1	Algemeen	8
3.2	Doelstelling en vraagstelling	9
4	De Uitvoering	12
4.1	Vooronderzoek	12
4.2	proefsleuven 1991	13
4.3	Opgraving 1992	16
4.4	Opgraving 1993	18
4.5	Inventarisatie van documentatie en vondsten	19
5	Het landschap	22
6	De sporen	26
6.1	proefsleuven 1991	26
6.2	Opgraving 1992	29
6.3	Opgraving 1993	30
6.4	De sporen uit de Romeinse tijd	32
7	De vondsten	38
7.1	Munten	41
7.2	Militaire artefacten	59
7.3	Fibulae	83
7.4	Sieraden	104
7.5	Metalen gebruiksvoorwerpen	110
7.6	Overige metalen voorwerpen	118
7.7	Moderne metalen voorwerpen	123
7.8	Aardewerk	125
7.9	Glas	151
7.10	Natuursteen	151
7.11	Bot	154
7.12	Houten voorwerpen	160

8 De Context	162
9 Conclusies	167
10 Advies	170
11 Literatuur	172
12 Bijlage	179
12.1 Lijst van tabellen	179

1 Administratieve gegevens

Provincie:	Noord-Holland
Gemeente:	Velsen
Plaats:	Velserbroek
Toponiem:	Bedrijventerrein Broekerwerf (plandeel B6)
Coördinaten:	104.800 493.940 Kaartblad 25A
Bevoegde overheid:	Gemeente Velsen
Eigenaar vondsten / documentatie	Provinciaal depot te Wormer
Deskundige namens opdrachtgever:	drs. ing. R.A. van Eerden
ARCHIS-waarnemingsnummer:	31718
The Missing Link projectnummer:	1506
Periode van uitvoering:	2011 - 2012
Beheer en plaats documentatie:	The Missing Link, Woerden Geo Archeologisch onderzoek & advies, Santpoort Provinciaal depot, Wormer AAC, Amsterdam

2 Samenvatting

De vindplaats Velsbroek B6 in het zuiden van de gemeente Velsen is in 1989 door W.J. Bosman ontdekt. Door het verleggen van de Lange Sloot, een van de hoofdwateringen van de polder De Velsbroek, raakte in het voornamelijk uit rietveen samengestelde slootprofiel over een lengte van ongeveer 30m een zandlichaam ontsloten. Het in Velsbroek onder vergelijkbare omstandigheden als regel aanwezige toedekkende akkerniveau ontbrak. Uit het zandpakket zelf werden echter enkele inheems-Romeinse scherven geborgen, alsmede een fragmentje Zuid-Gallische terra sigillata. Bovendien rustte een pakket dunne twijgen op de zuidflank dat tot in het veen was te vervolgen. Aangezien binnen korte tijd ook dit gedeelte van de polder zou worden bebouwd (Velsbroek plandeel B6), werd een proefonderzoek onvermijdelijk. Dit is uitgevoerd onder auspiciën van het toenmalige IPP (UvA) in 1991, gevolgd door twee reguliere campagnes in 1992 en 1993, waarbij de vindplaats grotendeels is gedocumenteerd. In 1992 is vrijwel het gehele zandlichaam ten oosten van het nieuwe 'Lange Sloot-tracé' gedocumenteerd. Ten westen ervan is zowel in 1992 als in 1993 gegraven. Om vast te stellen wat de aard was van de vindplaats, wat diens relatie was met het toenmalige landschap, en om te achterhalen of er een relatie met de forten Velsen 1 en 2 zou kunnen bestaan, is het onderzoek uitgevoerd. De vindplaats ligt 2,9 km ten zuiden van Velsen 1. Een bijkomende vraag is die naar de relatie met de archeologische lagen **[[?]]** die op meerdere stratigrafische niveaus ten noorden van vindplaats B6 zijn waargenomen. Het zandlichaam werd zowel ten noorden als ten zuiden begrensd door greppels. Een in de vulling aangetroffen vrijwel ongesleten terra sigillata scherf suggereert sterk een datering in de Romeinse tijd. In het hoger gelegen westelijk deel van de vindplaats zijn bundels karrensporen aangetroffen die vanuit drie windrichtingen op de zandrug samenkomen dan wel daarvandaan uitwaaiëren. Ten westen van die sporen is een perceleringssysteem aangetroffen, dat zich tot buiten de opgravingen voortzet.

De meeste vondsten, en met name alle metalen objecten zijn geconcentreerd gevonden op de zandrug, binnen de greppels. De metalen voorwerpen zijn vrijwel uitsluitend gevonden met behulp van de intensief ingezette metaaldetector.

Reeds op basis van de resultaten van de in de periode 1991-1993 uitgevoerde opgraving in Velsbroek plandeel B6 is deze locatie als van uitzonderlijk hoog belang onderkend. Het had in de afgelopen 20 jaar al veel eerder een afronding verdiend in de vorm van een integrale presentatie van sporen en vondsten. Tot op heden zijn hier slechts flarden van bekend gesteld. Onderhavig rapport zal in ieder geval voor het deel dat in de Romeinse tijd dateert de schuld wat inhalen. In dit rapport komen de daarop gerichte zaken ter sprake, zoals de sporen en vondsten.

De sporen uit de Romeinse tijd zijn relatief gering in aantal, als de vondstlagen even buiten beschouwing blijven. Er zijn slechts enkele greppels op de flanken van de zandrug en zoals boven vermeld enkele banen met karrensporen. Op de top van de zandrug is in feite alleen sprake van het gelaagde zand van spoor 33, dat het best als betredingsvlak is te beschrijven. Hierin zijn slechts twee (paal?)gaten waargenomen. De vondsten in het pakket zijn over het algemeen zonder een duidelijke kuil of insteek gevonden. Dit zal een gevolg zijn van de verploffing van de lagen erboven.

Het vondstmateriaal laat een grote hoeveelheid, deels bijzonder metaal zien. Er zijn de voor offerplaatsen gebruikelijke categorieën als munten, mantelspelden en militaire artefacten. Hierbij is er een directe connectie met de periode waarin de forten van Velsen bezet waren, maar ook van daarna. Het aardewerk vertoont een selectie uit het inheemse repertoire, terwijl het aantal Romeinse importen gering is. Hierbij kunnen bovendien een groot deel van de gladwandige scherven tot één exemplaar hebben behoord. Het aardewerk is van geringe grootte op de top van de zandrug, wat als een extra aanwijzing voor de intensieve betreding kan worden gezien. Het botmateriaal vertoont eenzelfde beeld. Hierbij zijn enkele bijzondere stukken zoals complete geweistangen en botten van hond en paard. Niet ongebruikelijk, maar wel in de samenstelling zijn de menselijke botten. Hieronder is zelfs een werktuig.

Het ensemble van context, landschappelijke inbedding, sporen en vondsten duidt op een uitzonderlijke vindplaats. Het is met recht een offerplaats genoemd, die een belangrijke rol zal hebben gespeeld in het leven van de Friezen op lokaal en regionaal niveau en het is niet uit te sluiten mogelijk zelfs nog daarboven. De Friezen hebben dit belang gevoeld, en mogelijk heeft het er ook toe geleid dat de Friese elite hier in de nabijheid haar residentie heeft gehad. Dat de Romeinen hier op hebben ingespeeld en het in hun strategisch concept hebben meegewogen, is verklaarbaar. Vanwege de locatie van B6 zullen ze hun redenen hebben gehad een generatie lang in Velsen te bivakkeren.

3 Inleiding

3.1 ALGEMEEN

In opdracht van de provincie Noord-Holland heeft Arjen Bosman ¹ in samenwerking met Wim Bosman ² de uitwerking van archeologisch onderzoek, uitgevoerd in het plangebied B6 te Velsbroek (gemeente Velsen), ter hand genomen.

De locatie B6 is door Wim Bosman ontdekt in 1989 en het inmiddels 20 jaar geleden uitgevoerde onderzoek wacht sindsdien op een integrale uitwerking en finale publicatie. Uitwerking is nu aan de orde aangezien de vindplaats een centrale plaats zal innemen in de presentatie van de Noord-Hollandse archeologie in het nieuw te bouwen provinciaal archeologisch depot annex informatiecentrum te Castricum. Het heeft, en met name het in de Romeinse tijd daterende deel daarvan, voorrang gekregen in aanloop op een integrale uitwerking van de gehele vindplaats, die waarschijnlijk nog wel enkele jaren zal vergen. En in verband met dat laatste te laat zal komen voor opname in de nieuwe setting te Castricum. Voor deze klus zijn respectievelijk dé kenner van Vroeg Romeins Velsen en dé kenner van de Velsense geologie door de Provincie Noord-Holland aangezocht deze klus te klaren. Bovendien wordt er in aanloop naar het jubileumjaar 2015, wanneer het 2000 jaar geleden is dat de Romeinen in Velsen kwamen, door Arjen Bosman gewerkt aan een overzichtswerk over de Romeinse tijd in Velsen. Ook hierin is een belangrijke plaats weggelegd voor Velsbroek B6. Tenslotte is er een voordeel dat de uitwerking van B6 parallel kan lopen met het onderzoek naar Velsen 2 ³.

Het veldonderzoek is in eerste instantie uitgevoerd door de beide auteurs van dit rapport, respectievelijk in samenhang met het lopende onderzoek naar Velsen 1 en de inventarisatie van archeologische waarden binnen de Velsbroek. Zodra het zo bijzondere karakter van de site in bredere kring duidelijk werd en de tweede schrijver de financiering dankzij de gemeente Velsen ⁴ veilig stelde, werd het onderzoek onder wetenschappelijke leiding van J.H.F. Bloemers opgeschaald,

---

¹ The Missing Link, Woerden.

² Geo-Archeologisch Onderzoek en Advies, Santpoort-Zuid.

³ Bosman i.v., Het onderzoek naar Velsen 2 vindt plaats in het kader van het door NWO gefinancierde Odyssee programma.

⁴ Met dank aan: Abel Oostra, Rob Vlug, Joke van der Aar en Siebe Rolle.

binnen zijn Oer-IJ-estuarium programma, naast de hiervoor genoemde onderzoeklijnen. Mevr. L. Therkorn ontfermde zich met toenemend enthousiasme over de dagelijkse veldleiding. Allen waren destijds verbonden aan het Instituut voor Prae- & Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam.

Van het onderzoek zijn enkele (summiere) verslagen verschenen, zoals in de archeologische kroniek van Noord-Holland ⁵ en in een populariserende uitgave met onderzoek in de Velserbroek als thema ⁶. Daarnaast is er enige aandacht besteed in enkele proefschriften ⁷.

Arjen Bosman heeft vanuit zijn expertise met betrekking tot de (Vroeg) Romeinse tijd deelonderwerpen van B6 enkele malen afzonderlijk of in combinatie met de forten Velsen 1 en 2 gepresenteerd. Een integraal beeld was er nog niet. Deze publicatie richt zich derhalve in het bijzonder op de gebruiksfase in de Romeinse tijd.

3.2 DOELSTELLING EN VRAAGSTELLING

De aanvankelijke doelstelling van onderhavig project en het daaruit volgende rapport is het uitwerken van de opgravingen in Velserbroek B6 geconcentreerd op de volgende onderdelen:

1. Algemene inleiding op het project/de opgraving
2. Beschrijving en duiding van de sporen
3. Beschrijving en duiding van de vondsten
4. Periodisering
5. Beschrijving van de landschappelijke situatie
6. Specialistische onderwerpen
7. Historische context
8. Synthese en verhouding tot andere onderzoeken in Velsen en omgeving

Na nader overleg met de opdrachtgever, met name na de constatering dat een deel van de benodigde documentatie niet voor handen zou zijn, is besloten te concentreren op de deelaspecten van de sporen en vondsten uit de Romeinse tijd in hun context, zowel landschappelijk, ruimtelijk als historisch. Daarmee zijn de onderstaande onderzoeksvragen deels (nog) niet te beantwoorden, maar wordt er wel een poging gedaan om bouwstenen voor een eventueel antwoord aan te dragen.

---

⁵ Bosman & Bosman 1992, Bosman & Therkorn 1993, Oversteegen & Therkorn 1994.

⁶ Bloemers e.a., z.j.

⁷ Bosman 1997, B6 als vergelijking met en verklaring voor de Romeinse aanwezigheid in Velsen; Kok 2008, verwijzing naar enkele vondsten; Therkorn 2000, over spoorconfiguraties en enkele vondsten.

Voor het aspect Romeinse tijd zal die gehele gebruiksperiode van B6 worden belicht, dus zowel de periode (kort) voor, tijdens als na de bezetting van de Romeinse forten te Velsen (15 - 50 n.Chr.). De vondst van een tutulusfibula in 1991, duidde er van aanvang al op dat er rekening gehouden moet worden met een gebruik in de late 3^e en mogelijk zelfs 4^e eeuw n.Chr. Daarnaast zijn er vondsten met een sterke connectie in datering en aard met de forten van Velsen. Diagnostische vondsten uit diepere horizonten tenslotte zijn een aanwijzing voor activiteiten in de IJzertijd.

De onderzoeksvragen luiden:

1. Aan welke ruimtelijke structuren zijn de vondsten uit de Romeinse tijd te koppelen?
2. Wat is de exacte datering van de site binnen de Romeinse tijd ?:
  - a. Is er aansluiting op de Late IJzertijd?
  - b. Is de site als ritueel centrum gesticht door de Romeinen, bijvoorbeeld Gallische hulpstroepen? Van waar zijn deze Romeinen gekomen: Velsen 1 of 2, ofwel gesticht tussen 15-30 n.Chr. of tussen 39-50 n.Chr. Na een stichting in de periode van Velsen 1 dan is continuïteit in de periode van Velsen 2 aannemelijk.
  - c. Is er continuïteit en tot wanneer, zoals tot in 3e of 4e eeuw n.Chr.? indien sprake is van een stichten door Romeinen en in gebruik blijven bij de inheemse bevolking, is er dan sprake van een vorm van acculturatie of het in een eigen vorm gieten van het Romeinse voorbeeld?
  - d. Is er een verschillend gebruik van de site in verschillende periodes indien sprake van een langer doorlopen van site na het vertrek van de Romeinen en is dit verloop af te lezen aan de sporen en het vondstmateriaal?
3. Wat is de context waarin deze site geplaatst moet worden? Een lokaal, regionaal of een supraregionaal centrum of een combinatie/afwisseling door de tijd heen ? In hoeverre is dit af te lezen aan de hand van votiefgaven, zoals via materiaal, herkomst, aard als militair-civiel, of 'rijkdom'?
4. Welke parallel-sites zijn relevant? Afhankelijk van de uitkomst van 3. Zeker zijn er parallelsites in het Noord-Gallische gebied (binnen het Romeinse Imperium). In hoeverre zijn er parallellen in het Noorden. Wat is het karakter van de rituele sites in Noordoostelijk Duitsland en Scandinavië in deze periode, en in hoeverre is deze vergelijkbaar ?
5. Zijn er redenen aan te geven voor de locatiekeuze van B6? Is het:
  - alleen een markant punt in het landschap?
  - continuïteit vanuit de prehistorie (er is altijd al "iets" geweest)?
  - aanwezigheid van relatief grote hoeveelheden metaal (Romeinse forten); waardoor de mogelijkheid bestaat dat deze site goed herkenbaar werd?

- in Romeinse context kan de site langs een weg langs de binnenduinrand richting Valkenburg (ZH) gelegen hebben. Met name gaat dit op voor de periode Velsen 2. Dit fort maakt deel uit van de offensieve militaire driehoek Velsen/Vechten/Valkenburg

6. Is er een relatie van de zandrug met het veen en moeras rondom? In hoeverre is er, en zo ja welk, vondstmateriaal in het veen terecht gekomen. Tijdens de opgraving van 1991 is slechts één geweistang en geen metaal of aardewerk in het veen waargenomen.

4 De Uitvoering

Velsen kent een lange geschiedenis van archeologisch onderzoek die reeds vóór de Tweede Wereldoorlog begint. Met name de Romeinse tijd heeft daarbij in de belangstelling gestaan, niet in het minst door de aanwezigheid van maar liefst twee inmiddels internationaal vermaard zijnde vroeg Romeinse versterkingen met havenaanleg⁸. De polder 'De Velsbroek' is daarbij echter lang buiten beeld gebleven. Uitzonderingen zijn de aanleg van enkele grote leidingen, zoals in 1972 waarbij een Bronstijd grafheuvelcomplex werd aangesneden ter hoogte van Huis te Spijk, aan de noordelijke rand zone van het gebied. Een belangrijke aanjager van onderzoek, met name uitgevoerd door de tweede auteur, is de bouw van het stadsdeel Velsbroek dat inmiddels bijna het gehele gebied van de polder omvat.

In de onderstaande beschrijving is aandacht voor de volgende aspecten:

1. Aantal, omvang, karakter en doel van de werkzaamheden en/of werkputten
2. Aanvullend of nieuw geologisch inzicht
3. Aanvullend of nieuw archeologisch inzicht op basis van vondsten en sporen

4.1 VOORONDERZOEK

Vooruitlopend op de bouwwerkzaamheden heeft Wim Bosman in vrijwel de gehele polder De Velsbroek prospectieboringen uitgevoerd en waarnemingen aan ontsluitingen gedaan. Alle door het toenmalige IPP tussen 1985 en 1994 verzorgde opgravend veldonderzoek is hier op de ontdekte of aangewezen locaties uitgevoerd.

In 1989 werd de 'Lange Sloot', het laatste overblijfsel van de hoofdontwatering van de voormalige strandvlakte ten westen van Haarlem, in westelijke richting verlegd. In de voornamelijk uit rietveen/rietzeggeveen [?] opgebouwde oevers van deze hernieuwde wetering werd een duinzandlichaam aangesneden. Ondanks de doorsnede van circa 30 meter en een plaatselijke verhoging van het voormalige maaiveld met ongeveer een halve meter bestond de top niet uit een archeologische laag (akkerniveau). Dit is in absolute tegenstelling tot vergelijkbare geologische structuren elders in Velsbroek en wijde omtrek. Ondanks het ontbreken van elke

---

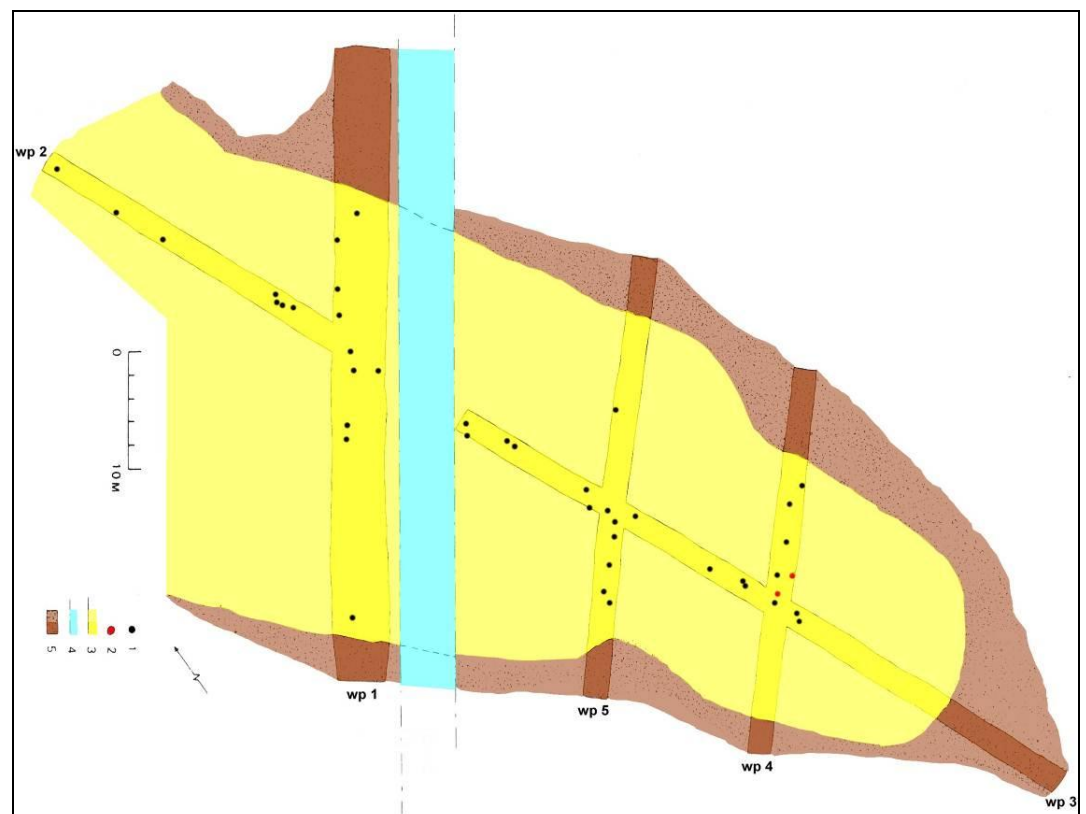
⁸ Morel 1988, Bosman 1997, Bosman i.v.

vorm van bewuste bodembewerking werden uit het zandpakket enige fragmenten aardewerk geborgen, namelijk kleine fragmenten handgevormd inheems en een fragment terra sigillata. Bovendien bevond zich op de overgang van de zuidelijke flank naar het omringende veen een pakket evenwijdig geschikte fijne twijgen. In Velslerbroek is dit de derde vindplaats met Romeinse importen ⁹.

4.2 PROEFSLEUVEN 1991

In 1991 is in samenwerking van Arjen Bosman en Wim Bosman een verkennende opgraving door middel van vijf machinaal aangelegde proefsleuven uitgevoerd. Vanzelfsprekend was de primaire vindplaats in de oevers van de nieuwe Lange Sloot het uitgangspunt en werd werkput 1 hieraan parallel, direct aansluitend en daarmee globaal 'haaks' op het zandlichaam aangelegd (zie onder). Vervolgens is in de lengte richting van de rug een sleuf westwaarts geopend (werkput 2), die aan de oostzijde van de verlegde Lange Sloot is voortgezet. Tenslotte haaks hierop twee sleuven gegraven (werkput 4 het meest oostelijk en werkput 5 tussen deze en de verlegde Lange Sloot).

Velslerbroek B6, proefsleuven 1991, met aanduiding van de locatie van de zandrug in het veen, en van metaalvondsten (zwart) en sporen (rood) en de verlegde Lange Sloot (blauw)

⁹ Een fragment glas en een randfragment van een Gauloise 2 kruikamfoor, beide van Hofgeest, zie Bosman 1997 ; zie onder § 7.1 voor twee munten uit Velslerbroek, die mogelijk uit B6 komen.

Doel hiervan was om eventuele sporen en vondsten direct in hun landschappelijke context te kunnen plaatsen omdat van meet af aan duidelijk was dat de micro-paleogeografie een belangrijke sleutel tot het doorgronden van de vindplaats zou zijn. De positie en lengte van de zoeksluven werd toegesneden op het kunnen vaststellen van de begrenzingen van de zandtong.

Het geologisch inzicht op dat moment is het volgende. Al snel bleek dat sprake is van twee fenomenen, waarvan het onderlinge verband nog niet duidelijk is:

1. de onderliggende met zand gevulde geul, die alleen in het slootprofiel en in een kijkgat gezien is.
2. het over de geul afgezette eolische gelaagde zand (afwisselend blond en sterk humeus) waarin zich het Romeinse vondstmateriaal bevindt. Duidelijk is dat het zand in verschillende periodes in een nat milieu is afgezet. Dit natte milieu is waarschijnlijk ook de oorzaak van het feit dat tijdens het onderzoek nauwelijks grondsporen zijn gevonden. De grondsporen die in relatie staan tot het vondstenpakket zijn een paalgat en twee kuiltjes. Andere sporen zijn drie dubbelgreppels van onbekende datering en enkele Middeleeuwse ontginningsgreppels.

Naar het westen toe bleef de sleuflengte beperkt omdat door het ontbreken van afdoende drainagemogelijkheden het Romeinse niveau hier niet bereikt werd. De oostelijke begrenzing van het zandlichaam kon eenvoudig worden vastgesteld. Om een beter beeld van de geometrie van het zandlichaam ten opzichte van het onderliggende, omringende en bedekkende veen te krijgen, werden aanvullend boringen uitgevoerd. In de hoop om meer sporen aan te treffen werd een vierde sleuf aangelegd ter hoogte van een kleine kuil die met het Romeinse vondstenniveau samenhangt. Tussen deze sleuf en de sloot werd een vijfde sleuf aangelegd waardoor ondanks de heel beperkte mogelijkheden een zo hoog mogelijk oplossend vermogen werd behaald.

[[HIER INVLECHTEN = STRATIGRAFIE (LAAGOPBOUW), RUIMTELIJKE VERDELING, AARD VONDSTENLAAG, C.Q. LITHOSTRATIGRAFIE, C.Q. ZANDPAKKET + SEDIMENTOLOGISCHE (= + ANTROPOGENE!) KENMERKEN]]

De archeologie levert dan het volgende beeld. Vondsten zijn achter de kraan aan per strek geborgen. Er is na de campagne een *quick scan* uitgevoerd op alle vondsten. Hierbij is het volgende waargenomen. Het aangetroffen aardewerk bestaat met uitzondering van vier fragmenten Romeinse import uit inheems aardewerk. Opmerkelijk is dat binnen dit aardewerk het pre- en vroeg Romeinse versierde aardewerk ontbreekt. In slechts 14 gevallen is wandversiering vastgesteld. Wat opvalt is dat, in tegenstelling tot het inheems uit de Romeinse vlootbasis Velsen 1, een relatief groot aantal scherven van reducerend gebakken gegladderd aardewerk met smalle standvoeten voorkomt. Dit laatste ontbreekt in Velsen 1 totaal. Bij de Romeinse importen bevindt zich geen enkel dateerbaar stuk. Alleen een oorfragment van gladwandig aardewerk kan wellicht in de eerste helft van de eerste eeuw n.Chr.

gedateerd worden. Het inheems aardewerk wordt gekenmerkt door de geringe afmeting van de fragmenten. Met name aan de bovenzijde van het zandlichaam zijn de scherfjes klein en - zo mogelijk nóg indicatiever - gesleten. Langs de randen komen verhoudingsgewijs wat grotere scherven voor. Er is slechts één aardewerkconcentratie aangetroffen. Het betreft hier fragmenten van één grote voorraadpot van een type dat in de militaire vestigingen in Velsen niet voorkomt.

Bij de geringe hoeveelheid bot (45 fragmenten) is een opvallend percentage paard aanwezig (10%). Tevens dient een gewestang van een ongeveer 5-jarig edelhart vermeld te worden. Dit is de enige vondst dietijdens deze campagne in het veen is gedaan. Het bot kenmerkt zich net als het aardewerk over het algemeen als kleine fragmenten. Ook hier zijn de grootste fragmenten afkomstig van de randen van het zandlichaam. Vrijwel al het bot heeft haksporen en in een enkel geval ook sporen van vraat.

De meest in het oog springende vondstgroep is die van de metalen voorwerpen¹⁰. Deze zijn alle met behulp van de metaaldetector gevonden. In tegenstelling tot het Romeinse importaardewerk zijn hier exact dateerbare objecten bij. Vrijwel alle zijn met behulp van de metaaldetector gevonden in aantallen die spectaculair zijn te noemen. In totaal zijn vijf Romeinse munten gevonden: 2 Republikeinse denarii (101 en 45 v.Chr.); 1 Providentia as van Tiberius (22-30 n.Chr.); 1 dupondius van Caligula (37-38 n.Chr.); 1 dupondius van Claudius (41-50 n.Chr.). Direct valt op dat de datering naadloos past binnen het functioneren van de forten Velsen 1 en 2.

Een tweede opmerkelijke vondstcategorie is die van de wapens en militaria. Deze zijn afkomstig van verschillende Romeinse eenheden: een complete pilum-punt en twee pilum-schoenen van de Legionarius; verschillende stukken paardentuig en beslag dat in gebruik was bij de hulptroepen.

Van de 42 metaalvondsten bedraagt het grootste deel fibulae (12 stuks). Hierbij bevinden zich enkele vroeg eerste eeuwse exemplaren als een Aucissa-, een Ogen-, een Haak- en enkele Draadfibulae. Afwijkende fibulae zijn een miniatuur Ogenfibula, twee Germaanse Kniefibulae, twee Germaanse Figuurfibulae en een zilveren Tutulusfibula. Van deze groep is alleen de Ogenfibula in de eerste eeuw te dateren. De overige dateren uit het einde van de eerste en met name de tweede eeuw n.Chr. De Tutulus- en de Figuurfibulae kunnen ook nog in de 3e of het begin van de 4e eeuw gedateerd worden.

Tijdens het onderzoek was direct duidelijk dat dit een site is van bovennormaal belang. De landschappelijke situering, het nagenoeg ontbreken van sporen, maar bovenal de aard, variatie en rijkdom van de vondsten is uitzonderlijk. Na één velddag was het rituele karakter van de site duidelijk en het was onontkoombaar dat het onderzoek in 1992 zou worden voortgezet. Hierbij worden de volgende doelstellingen geformuleerd. Er dient zowel inzicht verworven te worden in zowel de

---

¹⁰ Hiervan zijn de belangrijkste stukken met dank aan Joke van der Aar en Siebe Rolle op kosten van de gemeente Velsen geconserveerd.

vondstsamenstelling en verspreiding als in de ruimtelijke structuren. Om een goed beeld te krijgen is totaal opgraven vereist. Hiermee hangt ook de te volgen opgravingstechniek samen:

- intensief gebruik van de metaaldetector
- zeven van zowel zand al veen
- met de hand schaven of troffelen van het zand (AWN-kamp)
- achter de kraan aan verzamelen en direct overzicht hebben over het vlak (mits een goede kraanmachinist is ingehuurd)

De planning voor het onderzoek van de Romeinse zandbult wordt dan begroot op 4 weken. Wanneer in de rest van de bult een zelfde vondstverspreiding en aantal sporen aanwezig zijn dan is de uitwerking niet langer dan 2 weken. Met 1,5 maand is dan de site Vb B6 afgewerkt. Deze ietwat overmoedige planning gaat niet gehaald worden, zal later blijken.

4.3 OPGRAVING 1992

In 1992 is het op deze plek in 1991 aangevangen archeologisch onderzoek gecontinueerd ¹¹. Er is dan een driekoppige leiding bestaande uit Arjen Bosman, Wim Bosman en Linda Therkorn. De eerste richt zijn aandacht vooral op het onderzoek van de zandrug met de Romeinse sporen en vondsten, de laatste richt zich op het onderzoek in het veen. Wim Bosman heeft het algehele geologische overzicht ¹².

Aangevangen werd ten Oosten van de Lange Sloot ter hoogte van de proefsleuven uit 1991 op het zandlichaam. Tevens werd een werkput aangelegd in het veen ten Noordoosten hiervan, waarin een ophogings- en takkenpakket werd aangetroffen. Daarna zijn werkputten aangelegd ten Westen van de Lange Sloot op regelmatige afstand van elkaar.

Er is enig inzicht verkregen in de grondsporen op het terrein. Één van de oudste sporen is een greppel, in Oost-West richting, die uit de Late Brons- of Vroege IJzertijd dateert. In de meest westelijke werkput (naast de Rijksweg A22) zijn in het veen enige takenpakketten aangetroffen. Deze hebben het uiterlijk van banen, die in het moeras zijn gelegd. Een groot deel van deze takken bestaat uit jeneverbes (*Juniperus communis*). Ook zijn hier deposities van 20 eiken balken gevonden, deels voorzien van rechthoekige inkepingen. Deze deposities worden gedateerd in de periode rond 300 v.Chr. Dit wordt mogelijk bevestigd door de vondst van fragmenten van een pot uit de Santpoort I fase ¹³, die op hetzelfde niveau als de takken is geborgen. De balken ogen als afgedankt constructiehout, maar kunnen ook speciaal voor de plaatsing de gaten

---

¹¹ Bosman & Bosman 1992.

¹² Na onoverbrugbare conflicten over de interpretatie van de genese van de site houdt Wim Bosman de eer aan zichzelf, resulterend in een gat in de geologische opnames en duiding.

¹³ Van Heeringen 1992, 203, fig. 69,1.

hebben gekregen. In beide gevallen kan in de gaten een balk of stok hebben gestaan waarmee de 'veilige' route kan zijn gemarkeerd.

Velserbroek B6, balken met gaten (links dia 1992-I-32, rechts dia 1992-III-00a; opnames A. Bosman)

Over het veen is een eolische zandlaag afgezet waarin karrensporen voorkomen, die mogelijk zijn ontstaan in de Late IJzer- of Vroeg-Romeinse tijd. Tevens is in het zand een perceleringssysteem ingemeten van met veen gevulde greppels. Ook deze sporen dateren uit de Romeinse tijd. Ten Noorden en ten Zuiden van het zandlichaam in het Oosten van het terrein is een greppel ingemeten. Uit de noordelijke greppel is een bodemfragment van een versierde terra sigillata kom Dragendorff 29 afkomstig. Hiermee zijn de greppels ook in de Romeinse tijd te dateren. Het is opvallend dat de metaalvondsten zich met name in dit deel van het terrein tussen deze greppels concentreren.

In de Middeleeuwen is het terrein in gebruik geweest getuige een Noord-Zuid gericht karrenspoor en de vele Oost-West lopende (ontginnings)greppels. In de laatste zijn onder andere kogelpot-, Pingsdorf-, Andenne aardewerk en een zilveren munt (dubbele groot, Vlaanderen, Jan zonder Vrees uit 1404-1419) aangetroffen. Van recenter datum zijn de ingravingen van een koe, ijzeren hoefijzers en een waterput waaruit een speelgoed zakhorloge afkomstig is.

Het aardewerk is voornamelijk handgevormd en dateert uit de Late IJzertijd of de Romeinse tijd. Slechts enkele scherven van Romeins import aardewerk zijn geborgen. Helaas zijn deze niet nader te dateren. Net als in het onderzoek van 1991 is de hoeveelheid geborgen bot relatief gering. Wel is het opvallend dat net als vorig jaar het percentage paard hoog is. Onder andere werd een complete schedel van een hengst aangetroffen.

Ook dit jaar zijn vele metalen voorwerpen geborgen (120 stuks). Hiervan dateren een ijzeren beitel met houten heft en een ijzeren speerpunt uit de IJzertijd aangezien beide uit het onder het zand liggende veen afkomstig zijn. Tevens is een vroeg La Tène fibula ten Zuiden van het zandlichaam geborgen. De meeste metaalvondsten dateren uit de Romeinse tijd, zoals zeven munten: twee Republikeinse denarii (82/81 v.Chr en 41 v.Chr.); een as van Augustus (Altaar 10-14 n.Chr. met klopp AVC); een denarius van Tiberius (14-37 n.Chr.); en as en en dupondius van Caligula (37-38 n.Chr.); een denarius van Trajanus (101-102 n.Chr.). Verder zijn 33 metalen voorwerpen als militaria te determineren, waaronder twee ijzeren speerpunten, twee bronzen dolkschedebeslag-nagels en een bronzen plaatje van een schubbenpantser of

lorica squamata (Bosman 1993). Verder zijn er 24 fibulae gevonden, waarvan een deel in de vroeg Romeinse tijd dateert. Deze komen qua typen sterk overeen met de fibulae die in de Romeinse forten van Velsen voorkomen. De overige zijn Germaanse fibulae die deels in de tweede en derde eeuw n.Chr. gangbaar waren. Ook zijn enige sieraden als vingerringen aangetroffen. De meest spectaculaire vondsten binnen deze categorie zijn twee identieke bronzen armbanden en een grote massief zilveren armband, die om de bovenarm gedragen kon worden.

De conclusie zoals deze geformuleerd is in de kroniek over 1991 blijft gehandhaafd ¹⁴. De vindplaats Velsbroek moet als offerplaats geïnterpreteerd worden, die als zodanig minstens gebruikt is van de Midden-IJzertijd tot en met de 3e eeuw n.Chr.

Het onderzoek in de Velsbroek is uitgevoerd in het kader van het lopende onderzoek naar de Romeinse bases te Velsen en het Oer-IJ estuarium Project, met financiële steun van respectievelijk Rijkswaterstaat en de Provincie Noord-Holland en Gemeente Velsen. De opgraving zal in 1993 worden voortgezet.

4.4 OPGRAVING 1993

In de laatste opgravingscampagne zijn opnieuw een serie machinaal aangelegde werkputten onderzocht ¹⁵. In totaal is ca. 1,5 ha. opgegraven. De opgravingscampagne van 1993 heeft het bovenstaande beeld verder bevestigd. De locaties tussen de oudere werkputten zijn opengelegd en gedocumenteerd, en op een aantal plaatsen is verder van de zandrug in het veen gegraven. Aangezien gedurende deze opgravingscampagne geologische expertise te velde ontbrak is het de vraag of alle fenomenen op hun juiste waarde ingeschat zijn. Zo is in het verslag in de archeologische kroniek sprake van een geul ter hoogte van de zandrug in het veen. Deze geul zou moeten hebben opengelegd tijdens de Romeinse tijd. In de campagnes van 1991 en 1992 zijn er geen aanwijzingen voor iets dergelijks gevonden, sterker nog de aanwijzingen duiden juist in de richting van een rug, die (seizoenmatig) droog lag en bij tijd en wijle in natte omstandigheden verkeerde.

Of er ook nog onderzoek heeft plaatsgevonden bij het aanleggen van de vijverpartij tussen de woonwijk en het bedrijventerrein Broekerwerf is onbekend. Er is geen verslag gevonden van deze cruciale zone waarin de aansluiting met de strandwal van Haarlem gevonden had kunnen worden. Overigens is in de

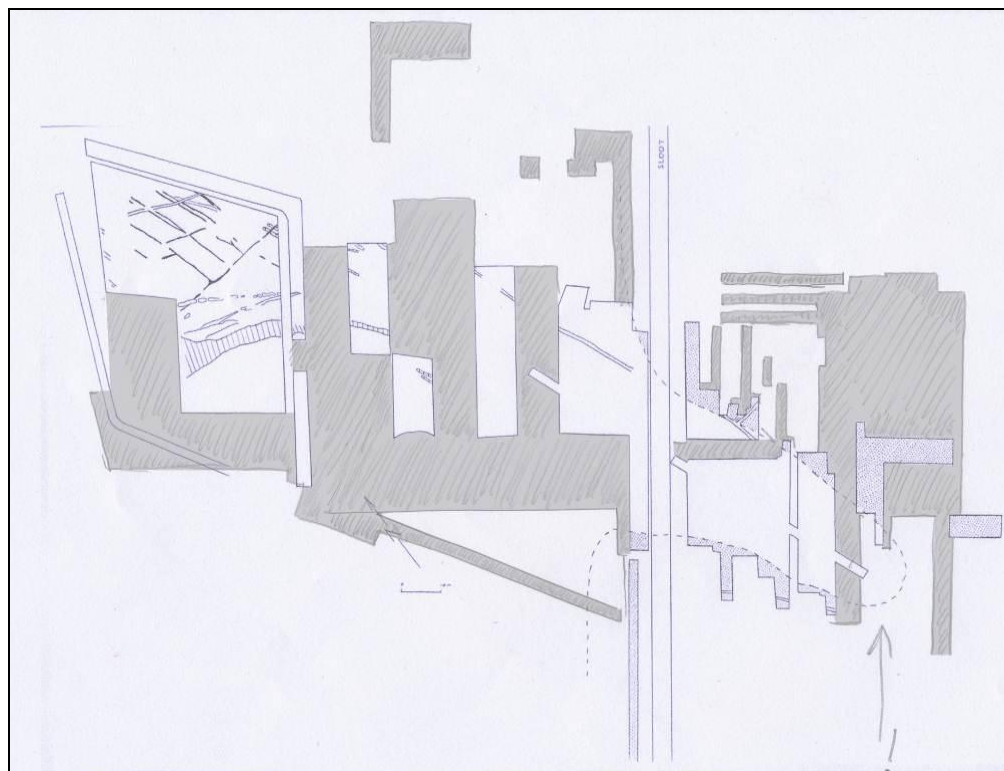
---

¹⁴ Bosman & Bosman 1992, 326.

¹⁵ Bij de laatste campagne is Arjen Bosman nog slechts beperkt te velde. Op last van Tom Bloemers dient hij zich zoveel mogelijk te wijden aan de afronding van het Velsen 1 onderzoek. De invloed op het consequent aandacht hebben voor bijvoorbeeld de niveaus uit de Romeinse tijd, metaal detectie en daarnaast ook een onbevengend kijk op de sporen, structuren en vondsten als geheel is dan weg. Bovendien is een deel van het overzicht en documentatie niet meer volledig ter beschikking. Onvolkomenheden in onderhavig rapport zijn hiermee te verklaren.

opgravingen van 1993 hier ook geen aandacht aan besteed. Het eventuele einde van de zandrug of aantakking met genoemde strandwal is niet onderzocht.

Velsbroek B6, opgraving 1993, schets van de contour van de werkputten (grijs)

4.5 INVENTARISATIE VAN DOCUMENTATIE EN VONDSTEN

Afgezien van de persoonlijke documentatie van zowel Arjen Bosman als Wim Bosman, residerend in respectievelijk Dordrecht en Santpoort-Zuid is documentatie aangetroffen en ingezien in Amsterdam en in Wormer¹⁶. Een groot deel van de 190 veldtekeningen zijn als scans beschikbaar via de website van het AAC. De bruikbaarheid hiervan is relatief beperkt, doordat slechts op een klein vlak kan worden ingezoomd en ze niet kunnen worden gedownload. Er is derhalve een verzoek ingediend bij Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam of de veldtekeningen op dvd beschikbaar gesteld konden worden, hetgeen prompt is geschied¹⁷. Hierbij is opgevallen dat een essentieel onderdeel namelijk de puttenkaart, waarmee de afzonderlijke werkputten aan elkaar zouden kunnen worden gekoppeld, ontbreekt. Er kon wat dat betreft alleen worden teruggevallen op een puttenkaart van de campagnes van 1991 en 1992. Deze is door Arjen Bosman gemaakt als basis voor de eerste verspreidingskaarten van de metaalvondsten. Niet

¹⁶ Respectievelijk AAC en provinciaal depot voor bodemvondsten; met dank aan respectievelijk André Numan, Martin Veen en Jean Roefstra.

¹⁷ Met dank voor de bemiddeling aan André Numan, AAC.

alleen de aanduiding van de contouren van de werkputten staan hier op, maar ook het lokale meetgrid.

Bij een eerdere inventarisatie gericht op de documentatie van de opgravingen van Velsen 2 zijn in het depot van het Rijksmuseum tussen materiaal van Velsen 1 ook onder andere diverse tekeningen van Velsbroek B6 gevonden, en die met toestemming daar uitgenomen ¹⁸.

Wat betreft het beeldmateriaal is vooral geput uit de ruime dia-archieven van respectievelijk Arjen Bosman en Wim Bosman met een gezamenlijke grootte van meer dan 375 dia's en foto's. Uit beide collecties zijn alle dia's die betrekking hebben op B6 of directe omgeving in het kader van dit project gedigitaliseerd. Tevens zijn uit het depot Noord-Holland twee (digitale) foto's van objecten ontvangen.

Net als die van de documentatie is de verblijfplaats van het vondstmateriaal divers. Een belangrijk deel van het meer bijzondere vondstmateriaal is enkele malen gebruikt voor tentoonstellingen. Bovendien zouden die vondsten opgenomen worden in de overzichtstentoonstelling van de archeologie van Noord-Holland te ontwikkelen in Museum Beeckestijn, Velsen-Zuid. Derhalve heeft lange tijd dit materiaal veilig opgeslagen gestaan bij de AWN werkgroep Velsen ¹⁹. De bulk van de vondsten liggen bij het AAC, de opvolger van het IPP, te Amsterdam. Metalen voorwerpen liggen in een afgesloten kast in het instituut zelf, de rest in het vondstenmagazijn in de kelder van het Universiteitstheater. Overigens is bij de inventarisatie een deel van met name metalen voorwerpen in geen van beide Amsterdamse depots aangetroffen. Het vermoeden is dus dat er nog een opslagmogelijkheid is, of dat zaken zijn ontvreemd. Aan de eigenaar van de vondsten, het provinciaal depot van bodemvondsten Noord-Holland, zijn door het AAC tot op heden slechts twee vondsten overgedragen: een gewei van edelhert (vnr 1) en een rood geglazuurde pot (zonder vnr). Tenslotte zijn de eerste vondsten van B6 uit 1989 opgeslagen in depot bij Wim Bosman.

In het kader van het onderhavige project is alle documentatie ingezien. Verder zijn alle vondstendozen doorgenomen. Alle metalen zijn beschreven, gefotografeerd en getekend voor zover dat nog niet eerder gebeurd was, tijdens de basale verslaglegging kort na de opgraving en ten behoeve van het (promotie)onderzoek naar Velsen 1 door Arjen Bosman, in de periode 1991-1997. Alle andere beschikbare vondsten zijn bekeken en zijn determinaties vastgelegd of zijn, indien ze er al waren, gecontroleerd.

Tevens is alle aardewerk en natuursteen opnieuw gedetermineerd, getekend en gefotografeerd voor zover noodzakelijk en niet eerder beschreven of in het onderzoek betrokken.

---

¹⁸ Met dank aan Marijke Edel, destijds RMO, Leiden.

¹⁹ Met dank aan Jan Morren, AWN-Velsen.

Van de organische vondsten, zoals bot, hout en grondmonsters zijn determineerbare stukken opgenomen.

Alle vondsten zijn ingevoerd gebruikmakend van het in 1991 gestarte systeem. Het betreft de individuele vondstnummers 1 t/m 2458, 4001 t/m 4020 en 5001 t/m 5098, samen een totaal van 2578 vondstnummers. Hierbij dient wel te worden aangegeven dat er in 16 gevallen een dubbeltelling heeft plaatsgevonden, waarbij (minstens) tweemaal eenzelfde vondstnummer is uitgereikt. Drie objecten zijn zonder vondstnummer geregistreerd ²⁰. Tevens zijn van in totaal 279 vondstnummers geen gegevens over de inhoud bekend aangezien ze niet in het magazijn zijn aangetroffen. Het is onduidelijk in hoeverre deze afzonderlijk en reeksen van vondstnummers niet zijn uitgereikt. In ieder geval bestaat het vermoeden dat dit is gebeurd bij de serie van 343 t/m 399, waarbij wellicht te velde onzekerheid heeft bestaan over het laatste nummer en gemakshalve bij het eerste 'ronde' getal is begonnen. In totaal betreft het 3348 afzonderlijke vondsten, exemplaren of individuen, met een totaal van 12.962 objecten of fragmenten.

Op basis van deze vondsten is een spoornummerlijst gemaakt met een concordantie naar periode of datering. Deze lijst bevat 105 dateerbare sporen of lagen. Hiervan zijn er 21 lagen en sporen zeker in de Romeinse tijd en 14 in de periode (Late) IJzertijd - Romeinse tijd te dateren. Deze zullen de basis vormen voor de verdere analyse van aan sporen gerelateerde vondsten en de verspreiding in het algemeen.

---

²⁰ Vier objecten als hierbij ook de rood geglazuurde pot in het depot Noord-Holland wordt meegerekend. Daarvan is echter mogelijk wel het vondstnummer te achterhalen.

5 Het landschap

Het huidige landschap bedekt grotendeels het landschap zoals dat zich in de Romeinse tijd openbaarde. In onderstaande paleogeografische reconstructie dat de situatie rond 100 n.Chr. moet weergeven is Velsersbroek B6 met de punt van de pijl aangegeven.

Detail van West Nederland in 100 n.Chr. ²¹

De vindplaats ligt in een afwisselend landschap, op de grens van de Oude Duinen en het eutrofe veen. De tongvormige zandrug waarop de Romeinse vondsten voorkomen, wigt in het zuidoosten uit in het riet-zeggeveen. Aan de noordwestkant sluit het direct aan op één groot zanddek, waarschijnlijk aansluitend op de strandwal van Santpoort. Onder het Romeinse pakket is onder de zandtong een met zand gevulde (geul)insnijding waargenomen. Het daaroverheen gedrapeerde met zand en humus

---

²¹ Vos e.a. 2011.

gelaagde Romeinse pakket wijst erop dat de vindplaats regelmatig onder water stond. Het is daarmee een zogenaamde natte context die past in de *wetlands* van de regio. Verder ligt onder het Romeinse zand een vrijwel steriele zandlaag waarin in het westen een tweetal plaggenwallen (?) zijn aangetroffen. Onder deze laag ligt een veenpakket waarin diverse takkenpaden, met onder andere takken van jeneverbes zijn geconstateerd. Vondsten uit het veen zijn diverse balken met rechthoekige gaten, aardewerk van de Midden-IJzertijd Santpoort I groep²², twee ijzeren speerpunten en een ijzeren beitel. De opbouw van het Romeinse pakket bestaat uit laagjes duinzand van enkele centimeters gescheiden door dunne slikvliesjes. Deze laatste kunnen als indicatoren van hogere waterstanden gezien worden en vormen daarmee een indicatie voor 'seizoensgelaagdheid'. Dit natte milieu is waarschijnlijk de oorzaak van het vrijwel ontbreken van grondsporen op de zandtong en van goede conserveringsomstandigheden van de metaalvondsten. Een deel van het jaar - hoogstwaarschijnlijk 's zomers - heeft de zandtong droog gelegen en kon zand eolisch worden afgezet. Naar beide flanken toe zijn de laag en de slikvliesjes 'vetter' en met name bij de overgang naar het veen op de flanken is deze laag intensief verplooid, mogelijk door rondlopend vee. Deze twee verschijnselen wijzen er wellicht op dat het oppervlak van de zandtong in de Romeinse tijd al als een inversie-rug zichtbaar was en daarmee een begaanbare route vormde.

Uit dit verplooid pakket zijn vondsten uit de Romeinse tijd verzameld, vergelijkbaar met die uit het gelaagde pakket op de top van de rug. Uit het omliggende veen komen minder vondsten; hieronder bevinden zich verschillende op tentharingen lijkende houten stokjes en borgpennen voor houtverbindingen en een geweistang van een vijfjarig edelhert. Slechts zelden is aardewerk uit het veen geborgen. Een voorbeeld van zo'n schaarse vondst is een ten noorden van de zandrug gevonden groot randfragment en aanpassende wandscherven van een gepolijste voetschaal (vnr 239-1). Indien aardewerk in het veen voorkomt is dit op die plaats over het algemeen sterk met zand vermengd.

Aardewerkgruisconcentratie in een sterk verplooid context (spoor 33; dia 1992-I-21, opname: A.Bosman)

²² Van Heeringen 1992.

Op het zandige hoogste gedeelte van de rug is het aardewerk vaak sterk gefragmenteerd en zwaar verweerd, terwijl de op de flanken gevonden scherven over het algemeen groter en minder verweerd zijn. Mogelijk is dit een gevolg van het gebruik van het hoogste deel van de rug als doorgaande route parallel aan de kust over de Oude Duinen. Op enkele plaatsen op de rug zijn aardewerkconcentraties aangetroffen. Soms gaat het hier om fragmenten van één exemplaar, zoals in spoornummer 31, waarin een pot van inheems handgevormd aardewerk is aangetroffen. Deze pot is van groot formaat ²³.

Er lag een overgangsmogelijkheid door het moeras ter plaatse van B6. Pas in Middeleeuwen vindt een verschuiving naar het zuiden plaats, mogelijk als gevolg van opdringend water. Dat de overtochtplaats hier gemarkeerd lag en gezien het gehalte aan zeer bijzonder vondstmateriaal doet vermoeden dat dit de belangrijkste route was vanuit de IJzertijd tot ver in de Romeinse tijd. Dit geeft aan dat de belangrijkste noord-zuidroute op dat moment niet langs de route lag die in eerdere perioden door grafheuvels werd geflankeerd. Er is, zonder verder daarvoor ter plaatse aangetroffen aanwijzingen te presenteren, gesuggereerd dat de locatie van Velsen 1 aan diezelfde route lag. Anders dan dat op die plaats eerder bewoning was in de (Late) IJzertijd ²⁴, is er niets van een route of oversteekplaats gevonden, en dat terwijl de zuidelijke oever van het Oer-IJ waar de Romeinen hun eerste fort bouwden in die periode aanwas kende. Een betere kandidaat voor een ligging langs de noord-zuid route is het in datering latere fort van Velsen 2. Hier is een beduidend grotere hoeveelheid prehistorisch vondstmateriaal aanwezig ²⁵. Deze zone is overigens al aantoonbaar eerder bewoond dan die te Velsen 2. Iets ten westen van het fort is in de weilanden tegenover de buitenplaats Waterland in ieder geval Laat-Neolithisch Klokbepermateriaal geborgen en kent de zone een continuïteit tot en met de Middeleeuwen.

De locatiekeuze en met name een pre-Romeinse bewoning is gedurende alle jaren van het onderzoek in beide forten een belangrijk thema geweest. Evenals het moment van verlaten door de Romeinse troepen en successievelijke herbewoning door de lokale bevolking alsmede hergebruik in de (Vroege) Middeleeuwen. Zo is de locatie van Velsen 1 intensief gebruikt als winplaats van klei voor baksteen en tegelproductie ²⁶.

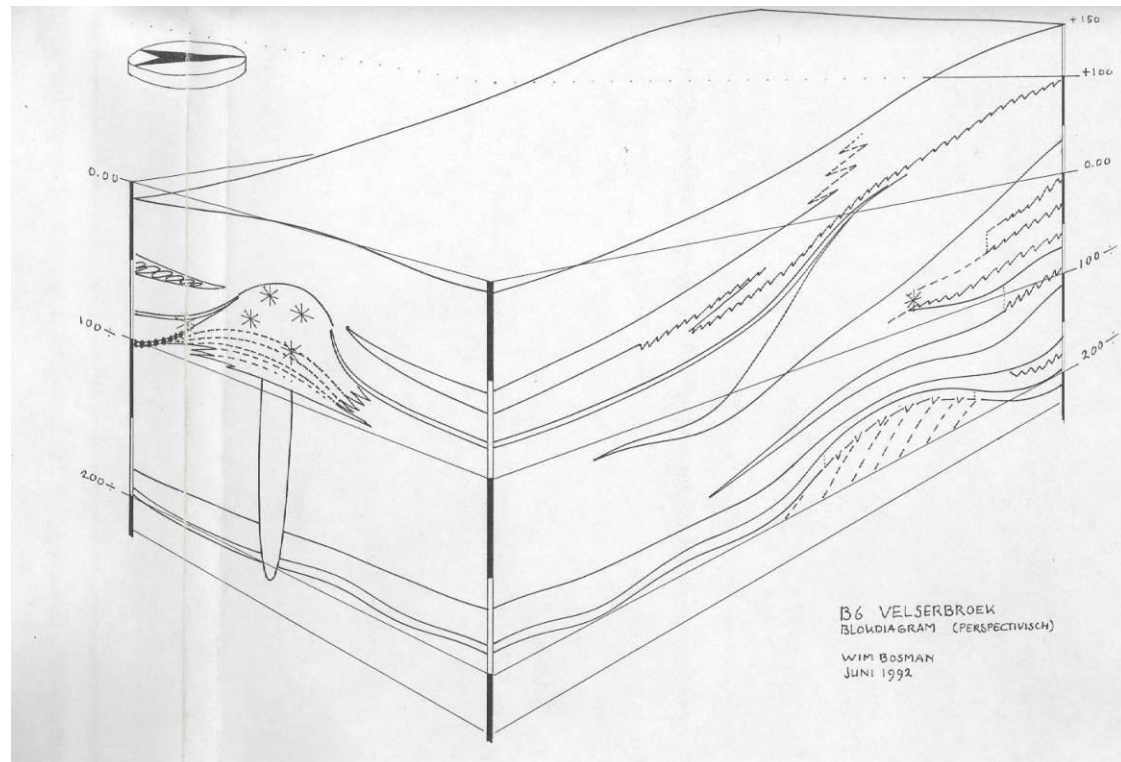
---

²³ Bosman 1997, formaat 6.

²⁴ Bosman 1997, fig. 6.1, 2; vondsten in situ in pluggen in de vulling van paalgaten in fase 3 van het fort, een groot deel van een pot uit pre-Romeinse afzettingen in de haven (Bosman 1997, fig. 6.1, 1) tevens bevindt zich een geruime hoeveelheid handgevormd (Late) IJzertijd aardewerk tussen het destijds als steekproef geanalyseerde verspoelde vondstmateriaal (Bosman 1997, 16).

²⁵ Bosman e.a. 1998; Bosman i.v.

²⁶ Bosman 1997, 22; Bosman i.v.

Hierboven een schermdiagram van de ligging van het zandlichaam in context en hoogte (tek. W. Bosman, 1992). Met de asterisken zijn de (metaal)vondsten uit de Romeinse tijd aangegeven. Deze vondsten bevinden zich in de top van de zandrug tot in het gelaagde zandpakket (spoor 33). Zelden zijn onder dit niveau metalen voorwerpen geborgen. Ook uit het omringende veen, het moeras, is nagenoeg geen metaal geborgen.

[[Hier invoegen door Wim Bosman, augustus 2012:

- Aanvullingen op geologische beschrijvingen van vlakken en profielen
- Waarnemingen BK terrein en parkeerterrein
- Waarnemingen van uitloper strandwal van Haarlem direct te zuidoosten van B6]]

6 De sporen

Vanaf het begin van de opgravingen is gericht gezocht naar sporen die aan de vondsten en zandrug met omringend moeras te koppelen zijn. Te verwachten waren: paalstellingen, gebouw(en), greppels, kuilen, een houten vlonder of knuppelweg in het veen, wat als platform kan hebben gediend voor activiteiten in het moeras. Ook is er rekening mee gehouden dat juist geen sporen zouden worden aangetroffen, maar alleen de zandtong met daaromheen het moeras, als natuurlijke 'marker'.

6.1 PROEFSLEUVEN 1991

Gedurende de eerste week van de opgravingen (16/19-VII-1991) is een drietal vlakken aangelegd op het zandlichaam in werkput 1. Dit lichaam is van oorsprong een met zand gevulde geul. Daarna vormt het mogelijk onderdeel van een delta. De allereerste gedachte was dat de vondsten verspoeld waren, al zou de herkomst van het materiaal dan wel nabij moeten zijn, gezien de relatief geringe graad van aantasting van o.a. het metaal en het aardewerk. Later werd aan depot-vondsten in een rituele context gedacht, voornamelijk door de rijkdom aan en samenstelling van de metaalvondsten en de afwezigheid van sporen. Wel moet rekening gehouden worden met het feit dat hier voor het eerst in de Velsbroek op grote schaal met een metaaldetector gewerkt is. De hoeveelheid en de voorkomende vormen metaal is direct vergelijkbaar met die van Velsen 1 en 2.

In de tweede week (22/25-VII-1991) zijn drie proefsleuven gegraven. Werkput 2 werd aansluitend aan werkput 1 in noordelijke richting parallel aan het zandlichaam aangelegd. Die richting is gemeten aan de hand van de dagzomen in werkput 1. Deze nieuwe sleuf kon slechts 30 m lang zijn i.v.m. de stijging van het oppervlak van het maaiveld in westelijke richting, en daarmee een stijging van het grondwaterniveau waardoor de Romeinse laag onbereikbaar werd. Aansluitend werd met toestemming van de Gemeente Velsen ²⁷ aan de overzijde van de nieuwe Lange Sloot het onderzoek voortgezet. De meetlijn van werkput 2 werd doorgezet in werkput 3. Net als bij werkput 2 vormde het 30 m-punt op de hoofdmeetlijn van

---

²⁷ Met dank aan R. Vlug.

werkput 1 het 0-punt van werkput 3, maar dan uiteraard in zuidelijke richting. In het Oost-profiel werd het eerste spoor ontdekt dat duidelijk te associëren valt met de Romeinse afzettinglagen (spoor 40). Aansluitend op werkput 3 werden twee parallelle en haaks op de zandrug staande proefsleuven gegraven: werkput 4 bij spoor 40 (rond het 41 m punt op de meetlijn in werkput 3) in de hoop nog meer sporen te vinden, en werkput 5 op het 25 m punt op de meetlijn van werkput 3. Bovendien werd werkput 4 zo aangelegd dat niet opnieuw de oude Lange Sloot doorgraven zou worden. In die werkput werd slechts één spoor aangetroffen, een paalgat 1 m ten Oosten van spoor 40 (spoor 42). Beide sporen hebben dezelfde vulling en een diepte van ongeveer 20 cm onder spoor 33 (de 'cultuurlaag' van donkergrijsbruin gelaagd zand), en ook bij beide ontbreken vondsten. Met de proefsleuven werd duidelijk tot hoever het zandlichaam zich uitstrekt in oostelijke richting. Onzeker is nog tot hoever het zich in westelijke richting uitstrekt. Ten Oosten van werkput 3 en 30 m vanaf de splitsing van werkputten 3 en 4 zijn drie controleboringen om de 10 m gezet in een raai die haaks op werkput 3 staat. Alleen in de eerste boring werd het zandlichaam nog aangetroffen. Dit is echter de dunne zandlaag die zich voortzet onder het veen en nog slechts enkele vondsten bevat. In de andere twee boringen werd slechts veen aangetroffen. Hiermee ligt de zandtong in oostelijke richting vast.

De interpretatie van het complex is dan dat wat betreft de geologie het zand door stuiving hier terecht is gekomen. Seizoensgelaagdheid is waarneembaar doordat een deel van het zand in een nat milieu is terecht gekomen, dit is vooral af te lezen aan de gelaagdheid. Het is afwisselend schoon (fijn) zand en zand, rijk aan organische stof.

Velserbroek B6, opgraving 1991, de ijzeren pilum (vnr 80) *in situ* in spoor 33

Ook in deze week bleef het aantal metaalvondsten hoog. Het gemiddelde: om de 3 m een metaalvondst, werd in alle sleuven gehaald. Van het nu bekende oppervlak van de zandbult is ongeveer 10 % opgegraven wat 43 metaalvondsten heeft opgeleverd. In totaal zouden nog minstens 400 metalen voorwerpen verborgen kunnen liggen ! Opvallend zijn de stukken militaria (wapens en uitrustingsbeslag, waaronder paardentuig). Het aantal scherven van Romeins aardewerk bleef echter laag (in totaal vier fragmenten). Ondanks de enkele gegladde reducerend gebakken inheemse scherf blijft het geheel eruit zien als nederzettingsafval. Een aantal scherven is duidelijk afkomstig van een zelfde exemplaar (bijvoorbeeld uit spoor 1 en 2). De gevonden munten vallen alle in de periode dat de Romeinse forten (1 en 2) bezet zijn geweest: 101 v.Chr., 45 v.Chr., 22-30 n.Chr., 37-38 n.Chr., en 41-50 n.Chr. Met uitzondering van de 2 Germaanse Kniefibulae (eind 1e - 2e eeuw n.Chr.) zijn alle metaalvondsten in de 1e eeuw te dateren. De gevonden militaria komt zeer nauw met vondsten uit Velsen 1 en 2 overeen.

De interpretatie op dat moment is dat zich een zandlichaam uitstrekt in het moeras, aan drie kanten omgeven door veen, waardoor hier mogelijk geen afscheiding van greppels of palissades nodig was. Boven op de kop liggen metaalvondsten als votiefgaven verspreid. Er is een grote overeenkomst met votieffoffers in Noord Gallië, Zuid België en Duitsland: wapens, munten en fibulae (waaronder miniatuur exemplaren)²⁸. De votiefgaven zijn niet in kuilen gedeponereerd, maar bevinden zich ogenschijnlijk willekeurig over het toenmalige vlak verspreid. Mogelijk was er geen noodzaak voor kuilen omdat votiefgeschenken toch door het stuifzand of water afgedekt zouden worden. De enige twee aangetroffen sporen zouden paalgoten van een rituele paalstelling kunnen zijn. De mogelijkheid bestaat dat in het Westen er wel een afscheiding in de vorm van een greppel of palissade is geweest. Om een beeld van het gebruik van de site te krijgen is totaal opgraven vereist.

Velserbroek B6, werkput 3, met rechts van de jalon een paalgat (spoor 40) ingesneden in spoor 33.

²⁸ N. Roymans 1990.

Naarmate het zandlichaam op meer plaatsen werd ontsloten dienden de ideeën over het ontstaan te worden bijgesteld. Tijdens de ontdekking in 1989 dagzoomde in de aanwezige slootwand een geometrie als van een geul met oeverwallen die door latere klink in een inversierug was veranderd. Een aantal gegevens is echter met zo'n ontstaanswijze in tegenspraak:

- de afwezigheid van een restgeul (-vulling)
- de textuur van het 'oeverwalsediment': fijn zand i.p.v. silt/zeer fijn zand
- het ontbreken van omringende komkleien

Bovendien bleek het zanddek niet alleen naar weersijden, maar ook longitudinaal, naar het Zuidoosten, uit te wiggen. Dit delta-achtige uitbouwen is gezien het ontbreken van aquatische sedimentaire structuren niet het gevolg van transport door water. Het zandlichaam laat zich het best verklaren als een eolisch gevormde duinzandtong welke het strandvlaktemoeras penetreert. Bij gebrek aan ontsluitingen blijft de rol die de onderliggende geul in dit proces heeft gespeeld vooralsnog onduidelijk. Al tijdens het gebruik van de site vormde het zand een relatief droge rug in het landschap. Dit blijkt uit de interne variatie in lithologie, die in de richting van de flanken een toename laat zien van de humeuze slikvliezen. Bovendien treedt hellingafwaarts plastische deformatie op. Waarschijnlijk is het oorspronkelijke reliëf in de loop van de tijd nog enigszins door klink versterkt.

Het is echter nog de vraag in welke context het heiligdom gefunctioneerd heeft:

1. gesticht door de Romeinen, bijvoorbeeld door Gallische Legionairs of hulptroepen, die hun eigen traditie voortzetten. Galliërs zijn zeker in Velsen 1 aanwezig geweest, zoals blijkt uit gevonden graffiti op aardewerk. Of opgericht ten tijde van Velsen 2 als herdenking van de opstand van de Friezen. Een argument voor de stichting door de Romeinen is het ontbreken van ouder inheems aardewerk. Het percentage kam- en ander versierd inheems aardewerk is gering.
2. gesticht door de inheemse bevolking en mogelijke continuïteit vanuit de IJzertijd (en de periodes daarvoor). Op de plek kan dan 'krijgsbuit' van de 'overwonnen' Romeinen, na hun definitieve vertrek richting de Limes in 47 n.Chr. (of enkele jaren daarna) door de inheemse bevolking zijn gedeponeed. Anderzijds zou ook al na de opstand der Friezen materiaal uit Velsen 1 hier gedeponeed kunnen zijn. Een aanwijzing voor continuïteit na het vertrek van de Romeinen zouden de 'late' fibulae van Germaanse origine kunnen zijn. De oudere vondsten op het terrein zouden in dit geval meer westwaarts gezocht kunnen worden (buiten het tot op heden onderzochte areaal).

6.2 OPGRAVING 1992

Bij de opgravingscampagnes van 1992 en 1993 zijn grote vlakken opengelegd en gedocumenteerd. Van het vlak en uit sporen zijn vondsten verzameld. Hierbij is in

ieder geval in 1992 net als in 1991 consequent de metaaldetector gebruikt. Om een beeld te krijgen van klein vondstmateriaal in met name het gelaagde zand van spoor 33, de bron van het gros van de vondsten uit de Romeinse tijd, is deze tijdens het ontgraven apart gelegd. Dit experiment is alleen uitgevoerd bij de werkputten 6 en 7. Hierbij is handmatig deze stort gezeefd, waarbij zoveel mogelijk de herkomst uit de werkput is bijgehouden. Aangezien de indruk was dat niet veel van het vondstmateriaal gemist werd bij het aanleggen van de vlakken met de graafmachine en het vervolgens handmatig afwerken van eventuele sporen, is dit experiment stil gelegd. Ook bleek het uitermate tijdrovend en arbeidsintensief.

6.3 OPGRAVING 1993

In de kroniek over 1993 is een korte opsomming van acht (deels chronologische) horizonten die tot en met deze opgraving waargenomen zouden zijn ²⁹. Voor de opsomming aanvangt, wordt een foutieve conclusie weergegeven dat ter plaatse van de zandrug open water zou zijn geweest gedurende de Romeinse tijd. Deze gedachtegang is al weerlegd in de opgravingen van de voorgaande jaren, en ook bij de campagne van 1993 is hier geen expliciet bewijs voor geleverd. Verder zijn de dateringen van de horizonten vooral als relatief te beschouwen, met name vanwege het ontbreken van onafhankelijke dateringen. De acht horizonten zouden vervolgens zijn:

1. Brandplekken met houtskool concentraties uit de Vroege Bronstijd in een op Calais IV afzettingen opgestoven duinhelling.
2. Meer dan 20 eiken balken of secundair bouwhout zijn in een klei en gytja milieu (Duinkerke 0) geworpen. Ze liggen in een lineair verband, waarmee duidelijk is dat ze niet in diep water hebben gelegen. Het complex zou in de Vroege IJzertijd dateren op basis van stratigrafie en dendrochronologie ³⁰.
3. In het verder groeiende veenslik worden jeneverbastakken concentraties aangetroffen, die zich als banen manifesteren. Ze zouden over een lengte van ca. 45 m te volgen zijn.
4. Na het opdrogen van de moerasbodem wordt een door greppels geflankeerde baan van eikentakken over een lengte van ca. 55 m aangelegd. De takken liggen op de uitgeworpen grond van de greppels, die 7 tot 8 m uit elkaar liggen. Het geheel is verder opgehoogd door middel van plaggen. In de nabijheid zouden honden- en paardenschedelfragmenten, een menselijk dijbeen, aardewerk en verschillende voorwerpen van gewei en metaal, waaronder een lanspunt zijn gevonden ³¹.
5. Na een vermeende onder water depositie van een zandlaag worden op exact dezelfde plaats en met gelijke oriëntatie twee wallen opgebouwd uit plaggen, met een totale breedte van 1,5 m. De wallen zijn in de periode Late IJzertijd / Vroeg

---

²⁹ Oversteegen e.a. 1994.

³⁰ Bij navraag bij Ring, expertisecentrum voor dendrochronologisch onderzoek te Amersfoort, is er geen enkele registratie gevonden van dendrochronologische analyses op hout uit Velsbroek B6!

³¹ Bij de inventarisatie zijn slechts twee geweitakken aangetroffen, die beide uit spoor 33 of 44 stammen.
TML 227 – Velsbroek B6 in de Romeinse tijd

6.4 DE SPOREN UIT DE ROMEINSE TIJD

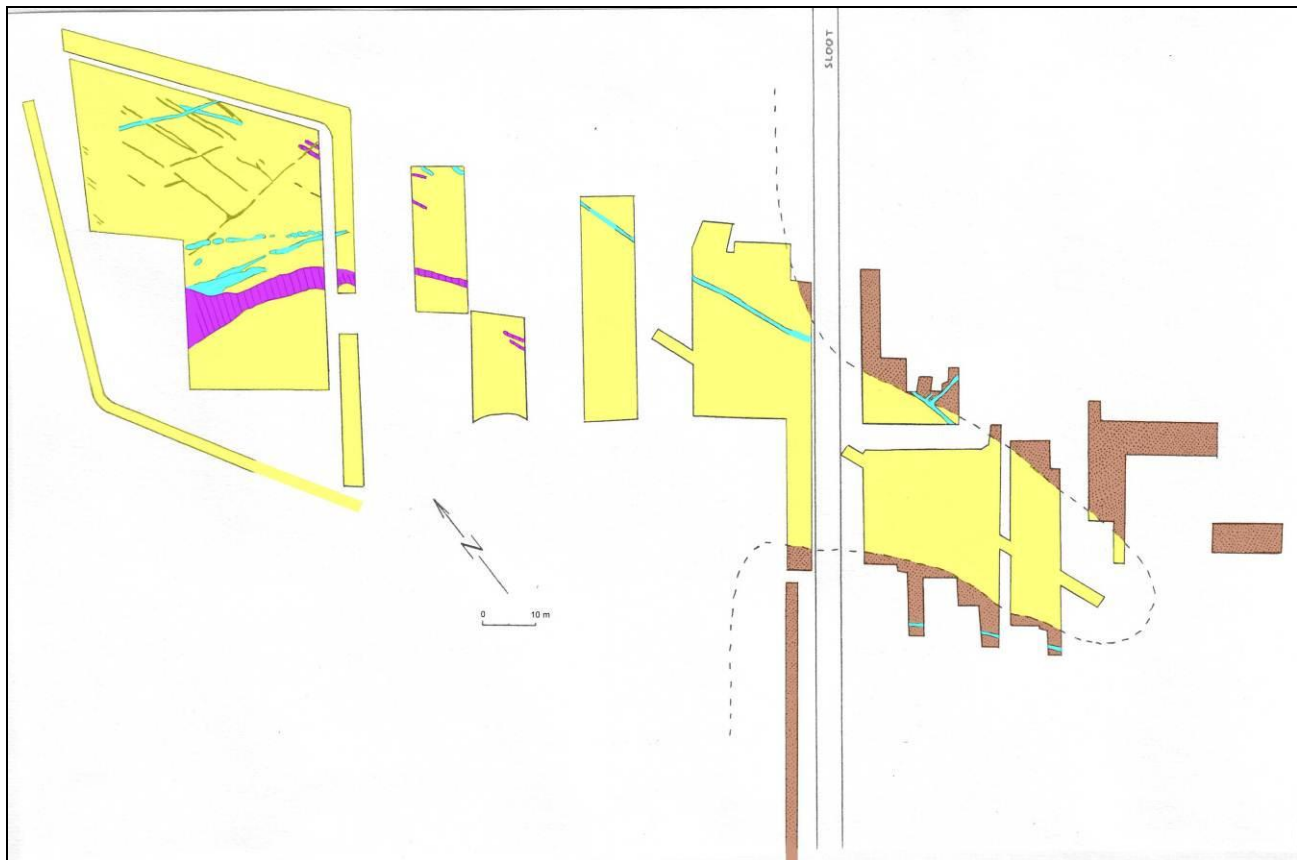
Het aantal sporen dat in de Romeinse tijd is te dateren, is relatief gering. Van het onderzoek in B6 is tot en met de opgravingen van 1992 een overzicht beschikbaar van die Romeinse gebruiksperiode³³. Hierbij is de oostelijke begrenzing van de zandrug in het veen verder naar het oosten gelegd. Tijdens de campagne van 1991 kon door het ontbreken van drainage het diepste niveau niet bereikt worden.

In gepresenteerde overzichten waarbij de opgraving van 1993 is opgenomen, is tevens de (Late) IJzertijd opgevoerd waarmee er helaas geen zuiver beeld is. Zo is er een langwerpige spoor van achter en deels op elkaar gestapelde plaggen. Op basis van vondsten in en om dit spoor is niet zeker of dit in de Romeinse tijd dateert. Meer waarschijnlijk is een datering in de (Late) IJzertijd. Hetzelfde geldt voor de takkenpaden onder het Romeinse niveau en de ophopingen van takken in het veen. In het eerste geval betreft het zeker pre-Romeinse activiteiten, die in de lijn van het verstevigen van de doorgaande route liggen. In het tweede geval van de takken in het veen is dat minder duidelijk. Hierbij zijn er met moeite banen te ontdekken in deze verder lastig te dateren sporen. In het veen komen immers vondsten uit de Late IJzertijd, Romeinse tijd en Late Middeleeuwen ogenschijnlijk in dezelfde niveaus (spoornummers) voor.

In het onderstaande globale overzicht van B6, dat een bewerking is van de in 1997 gepubliceerde overzichtsplattegrond, is de Romeinse tijd weergegeven. De kleuren geel en bruin staan voor het zand en het veen. De sporen zijn aangeduid met: de greppels in blauw, de karrensporen in paars en de percelering in donkergroen.

---

³³ Bosman 1997, fig. 7.6.

Velsbroek B6, opgraving 1992, de locatie en oriëntatie van de sporen

De sporen uit de Romeinse tijd beperken zich tot lagen, kuiltjes, greppels en karrensporen. De deposities behandelen we hier niet als spoor, aangezien in veel gevallen er geen context aan te koppelen valt anders dan de laag waarin ze gevonden zijn.

Tijdens de opgravingscampagne van 1991 is slechts één paalgat of kuiltje aangetroffen dat in direct verband is te brengen met de Romeinse vondstenlaag. Op 1m afstand hiervan werd een mogelijk tweede kuiltje gevonden. Tijdens de volgende opgravingscampagne in 1992 zijn meer sporen uit de Romeinse tijd vastgesteld. Zo is ten noorden en ten zuiden van de zandrug een greppel aangetroffen. De zuidelijke, deels met zand gevulde, greppel is geheel door het veen tot in de onderliggende klei ingegraven. Waarschijnlijk is één van de ijzeren speerpunten uit deze greppel afkomstig. Uit de noordelijke greppel, die deels in het veen en meer naar het westen in het zand is ingegraven, is een bodemfragment van een Dragendorff 29 van Zuid-Gallische terra sigillata geborgen. Tijdens de opgravingscampagne van 1993 werd geconstateerd dat deze greppel voor een deel met plaggen is dichtgegooid. Tussen deze greppels is naast het al vermelde paalgat/kuiltje een mogelijk in zeer natte omstandigheden gegraven brede greppel ingemeten. Tussen de flankerende greppels ligt de grootste concentratie (metaal)vondsten op de zandrug. Meer naar het westen liggen een aantal met veen gevulde perceleringsgreppels, die mogelijk de rand van een nederzettings- of akkerareaal aangeven. Één van de greppels heeft een iets

andere oriëntatie en bleek al schavend zich op te lossen in afzonderlijke kuilen. De Romeinse vondstenlaag bestaat hier uit een sterk humeuze zandlaag die is afgedekt door geoxideerd veen.

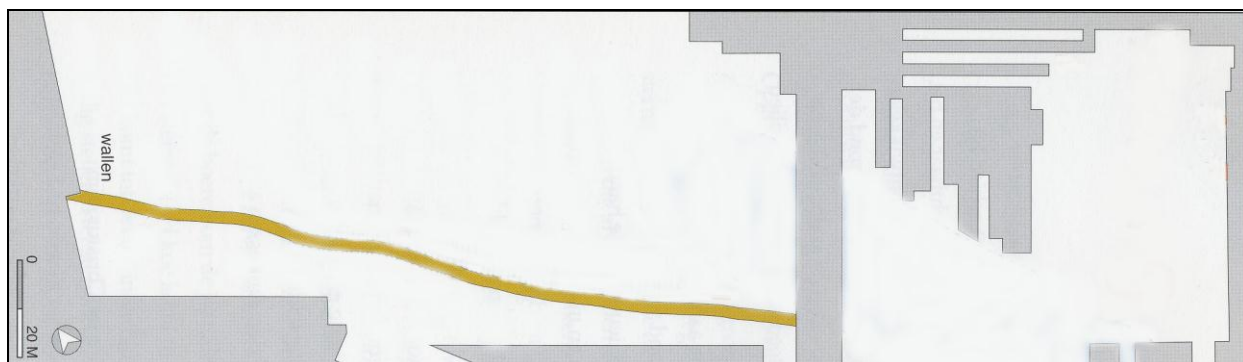
Velserbroek B6, karrensporen (dia 1992-IV-02 ; opname A. Bosman)

Ook zijn hier op minstens twee plaatsen karrensporen aangetroffen, die in de richting van de zandrug wijzen. In de karrensporen zijn een fibula en fragmenten van inheems aardewerk gevonden.

Tenslotte zou de dubbele rij plaggen, die als een wal omschreven is ook deels in de Romeinse tijd kunnen dateren. In de onderstaande afbeelding van het overzichtsplaatje uit 1993 waarin chronologisch niet bij elkaar horende sporen en structuren bij elkaar waren gezet, is alleen de ‘plaggenwal’ uitgefilterd³⁴. Het is opvallend dat ook dit spoor in de lengterichting van de zandrug wijst. Het is daarmee een aantrekkelijke gedachte dat de zuidelijke greppel die de zandrug flankiert zich naar het westen voortzet in de vorm van de opgestapelde plaggen. Daarmee is over nagenoeg de gehele zuidelijke zone een begrenzing aanwezig. Hiermee zal de route zijn gemarkeerd. Op het land is dat doormiddel van een wal en in de vochtige omstandigheden van het veen is dat een greppel of sloot. De noordelijke greppel is wel verder naar het westen toe een ingegraven fenomeen. Wat een connectie met het zuidelijk spoor kan aangeven is dat er ook in de noordelijke greppel sprake zou zijn van het deponeren van plaggen.

---

³⁴ Bloemers e.a., z.j. afb. 15.

Velsbroek B6, 1993 verloop van de wal van plaggen aan de zuidrand van de zandrug

Een overzicht van door vondsten gedateerde sporen en lagen:

Spoor	Wp	X	Y	Z	omschrijving	datering	diagnostisch materiaal
26	1					Rom/NT	bronsblik, ruwwandig aw
27	1					Rom	wrijfschaal
31	1					Rom	inheems aw gruis
33	6				gelaagd zand	Rom	
44	6					Late IJz/Rom?	
?	6				bij rund in kuil	LME/NT	pingsdorf, kloostermop
47	10			1.61-		Late IJz/Rom?	speerpunt
50	17			0.96-	veen	IJz	aw met slappe rand en schelpverschr
51	11				ME sloot	LME/NT	hout
60	12			0.36-		Rom	
66	14			0.04-	ME zand	NT	STG, brons grape, pijpekop
75	56	175,5	165		D 3 klei	LME/NT	
77	14					LME/NT	KGP
79	57	120,2	217,1			LME/NT	Andenne, Hoogversierd Vlaams/Haarlems
waterp	17				waterput	NT	horloge, machinaal gezaagde planken
80	17				dbr hum boven karrenspoor	Rom	riembeslag
87	17					LME/NT	rood geglazuurd
90	41				greppel onder nazakking	?	inheems aw gesleten
93	18				ME sloot	LME/NT	bot
96	55	126,7	171,2	0.06-		Rom	ogenfibula
97	59	175	191		zand onder geox veen	IJz/Rom?	
97/1	59	174,1	210			Rom	inheems aw red glad
98	56	157,8	173	0.81-	blauw zand	Rom	mnt Caligula, beslagknop, fibula naald
98/1	56	163,3	174	1.09-		Rom	beslagknop
100	41					LME/NT	Hoogversierd Vlaams/Haarlems
102	55	105,2	185	0.34+		LME/NT	schijffibula, roodbakken, glaz, pijp, STG
104	17	100,5	213			NT	Bolskruik, recent prikkeldraad
105	41	82,4	216,5		vlak onder veen, dgr laag	Late IJz/Rom?	beslagplaatje
107					nazakking grens karrenspoor	Rom?	inheems aw
109	17	102	211		bouwvoor	LME/NT	blgr aw, roemer
115	17			0.22-		?	ijz nagel
123	17			0.02+		Rom	beslagknop
125	17				kuil IV	IJz/Rom?	inheems aw
128/1	17			1.09-	2e zandbandje in veen	Late IJz/Rom?	speerpunt, inh aw golflijvers

128/2	58	147	207	1.05-		?	tefriet
128/3	55	95,7	183	1.02-		Late IJz/Rom?	speerpunt
136/1	41				greppel vulling	?	bot
145	17					LME/NT	KGP paffrath
145/2	17				hoort bij hout uit greppel	LME/NT	KGP
167	41	76,6	238		karrenspoor?	LME/NT	Pingsdorf
183/1	51					LME/NT	belletje
187/2	50					LME/NT	KGP
190	17					LME/NT	blauwgr aw
205	55	40,7	175,6			?	tefriet
208	55	81,8	186,1		plag weststuk	?	bot
210	55	91,85	186,75		afdekplag	Late IJz/Rom?	splinters inheems aw
217	55	100	172			LME/NT	STG, kloostermop
234	55	127,5	176			LME/NT	Andenne
239/3	55					LME/NT	Andenne met radstempel
242	56	141	173,9			Rom	inheems aw red , voetschaal
250	56	153,3	176,1	0.57-		Rom	ogenfibula
253	56	132,8	166,5	0.66-		Rom	streepband aw
255	56	142,4	175,9			LME/NT	rood geglazuurd
260	61	156	188	0.38-		LME/NT	Andenne
262	57	123,8	193,2	0.27-		LME/NT	rood geglazuurd
263	57	133	192,1	0.15-		Rom	fibula
268/2	59	177,8	197,1	0.40/0.50-		LME/NT	kloostermop
270	56	187,5	175,5			Rom	zegeldoosje
273	59	177,6	218,2			Rom	beslagplaatje
276	59	170	214,5			Rom	St 201a
285	58	153,2	217,5			LME/NT	Andenne, KGP, rood
288	58	146,6	215,1			LME/NT	Badorf?
289	58	158,3	212,3	0.25-		Rom	beslagknop
290	58	155	220	0.00-		LME/NT	wit glazuur
292	58	155,5	219,5			LME/NT	wit glazuur
320	60	173	180	1.43-		Late IJz	koppelgespringen
321	60	173,8	180	1.55-		Late IJz	koppelgesp
321/2	55	109,1	185	0.87-		Late IJz	inheems aw pot
348	61	137,6	177,9	0.64-	bruin zand onder 326	Late IJz/Rom?	ijz nagel, inh aw nagelindrn bovenop rand
369	57	129,5	208,3			LME/NT	rood spaarz geglazuurd, STG
371	55	105,3	174	0.85-		?	ijz nagel
390	60	166	175	1.41-	plaggenwal	Late IJz/Rom?	beslagknop
414	58	147,2	204,6	1.85-		Late IJz	inheems aw pot, schelpverschr
500	62	250	206	0.20-	D 3 klei	NT	munt 1610-1664
501	9	266,5	171		aanleg vlak	LME/NT	munt 1597
503	63	254,7	207,4	0.90-	top veen, nabij ox laag	LME/NT	direct onder fibula, hoefijzer, KGP
503/1	9	258,5	163			Rom	inheems aw red , voetschaal
503/1	9	253	170		moderne sloot in 503/1	NT	KGP paffrath
504	9					LME/NT	KGP
505	64	267	214		D 0 klei	?	Pingsdorf
506	9	266,8	169,5	1.17-		Rom/LME	riemverdelers, Pingsdorf
519	9	251	182	1.45-	Veen	Late IJz/Rom?	ijz haak/stang
520	9	259	162,5		D 0 klei	Late IJz/Rom?	streepband aw
525	9	258,2	179	0.70-		LME/NT	Badorf?
526	9	274,7	167,8	0.77-		LME/NT	KGP, blauwgrijs

527	9	273	169,4	0.87-		LME/NT	blgr aw
530	9	269,5	183			LME/NT	KGP
537	9	257,2	181,9			LME/NT	KGP
531	9	263,6	174,7	0.89-		Late IJz/Rom?	in elkaar gedraaid ijzer
544	9	263,5	187,4			LME/NT	KGP
558	65	253,3	199	1.40-		Late IJz	inheems aw verticale rand
562	9	250,6	164,6	1.18-		Rom	ruwwandig aw St 201a
564	66	250,3	154,9	1.19-	top zand	Rom	Muntmeestermunt, Germ drinkhoorn, fibula
573	9	264,8	159,3			Rom	inheems aw red glad
695	17				Veen	LME/NT	KGP
801	40				bouwvoor	NT	Hollandse dakpan grijs
804	40	73	289		top, vlak onder vuile laag 814/3	?	inheems aw
809	40	56,7	288		10cm boven onderkant sloot	NT	STG+zoutglaz
810	40	67,25	290,3		hangt onder 803/2	?	inheems aw
816	40	85,4	288,7		bovenin grep	LME/NT	Pingsdorf
820	40	83	288		50cm -Mv	NT	porselijn, pijp
834	40B				grep links van subrecent	LME/NT	baksteen
835	40					NT	rood geglazuurd aw
844	41B	86	273,5			LME/NT	kloostermop

In geel staan spoornummers aangeduid waarin op basis van diagnostische vondsten zeker in de Romeinse tijd gedateerd kunnen worden. Tevens is een aantal in oranje aangeduid. Dit zijn vondsten die zowel in de Late IJzertijd of in de (Vroeg) Romeinse tijd gedateerd kunnen worden. Met name de eerste, en deels de tweede zullen in onderhavig rapport nader geanalyseerd worden. Voor de overige sporen geldt dat deze of vondsten daaruit alleen sporadisch vermeld worden. Voorbeelden hiervan zijn de munten en wapens uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

7 De vondsten

Door het relatief geringe aantal sporen, anders dan lagen, en de al vanaf het begin duidelijk bijzondere aard van de vondsten is aan het bergen hiervan grote aandacht besteed. Bij de opgraving zijn vondsten tijdens het opentrekken achter de graafmachine aan verzameld. Alle sporen zijn uit getroffen. Er is consequent gebruik gemaakt van een metaaldetector³⁵ in alle vlakken, tijdens het aanleggen van de putten en op de stort. Bij de berging van de vondsten is specifiek aandacht besteed aan eventuele sporen van ingravenen. Hiertoe zijn coupes gezet over de metaalvondst. Boven is het voorbeeld gegeven van de ijzeren pilum (vnr) die in het gelaagde pakket van spoor 33 is aangetroffen. Hieronder twee andere voorbeelden uit dezelfde laag, maar in verschillende omstandigheden. De munt (vnr 461) is relatief centraal op de zandrug gevonden. Het ligt onderin een humeuze band, waarin en waarop sporen van ‘loading’. De bronzen armband (vnr 402) is meer naar de noordflank van de rug gevonden, wat het meer humeuze en verplooid karakter van het profiel verklaard. In geen van beide gevallen is een insteek of kuil te zien.

Velserbroek B6, links: vnr 461 (dia 1992-III-12); rechts: vnr 402 (dia 1992-II-34); beide opnames A.Bosman)

³⁵ De campagne in B6 in 1991 is het eerste onderzoek in de Velsbroek waarbij dit zo is toegepast. Tijdens de opgraving in 1993, zijn op basis van de documentatie delen opengetrokken zonder begeleiding van de metaaldetector.

Daarnaast is de vondsthorizont experimenteel gezeefd in werkputten 6 en 7 om ook een beeld te krijgen van de aanwezigheid, aard, samenstelling en verspreiding van klein vondstmateriaal. Alleen in werkput 11, ten westen aansluitend aan de eerste proefsleuf (werkput 1) ten westen van de nieuwe Lange Sloot, is meer integraal gezeefd. Ook uit dit zeefmonster bleek dat weinig vondstmateriaal werd gemist bij de gebruikte methode. En is verder afgezien van dit tijdrovende werk. Een andere indicatie voor het nauwelijks missen van materiaal is het beperkte aantal losse vondsten van de stort, die consequent is bijgehouden.

Tijdens het onderzoek van 1991-1992 zijn alle metaalvondsten, op één uitzondering na (vnr 120, waarvan überhaupt getwijfeld wordt of het hier om een metaalvondst gaat) met de metaaldetector gedaan. Of in de campagne van 1993 de detector voldoende is ingezet is niet zeker. In ieder geval zijn bij die campagne ook bij het troffelen metaalvondsten gedaan. Alle stukken Romeinse metaal zijn in topconditie. Het brons en koper heeft over het algemeen een moeraspatina. Het grondwater heeft dus sinds de Romeinse tijd boven of op het niveau van de Romeinse afzettingen gelegen. Alleen enkele munten, zoals in zilver als vnr 124 (een Republikeinse denarius), zijn in slechtere staat en moesten ter determinatie opengesneden worden. Alle ijzervondsten zijn echter in mindere conditie. Het merendeel van de metaalvondsten is gedaan in het gelaagde zand (1991, spoor 33). Verder zijn nog enkele metaalvondsten, zoals lood, bronzen nagel en een verzilverd bronzen schijffibula, uit de Middeleeuwse lagen en sloten gekomen ³⁶.

De verspreiding van de metaalvondsten is te reconstrueren aangezien deze in de meeste gevallen 3dimensionaal zijn ingemeten. Al in de eerste publicaties over B6 is duidelijk naar voren gekomen dat de verspreiding van de metaalvondsten een concentratie heeft op de zandrug, en op enkele uitzonderingen na grotendeels binnen de greppels die de zandrug flankeren. De uitzonderingen zijn zelfs aan de greppels te koppelen, hetzij in de vulling daarvan, hetzij op de flanken. Op onderstaande afbeelding staat de grootste concentratie metaalvondsten afgebeeld.

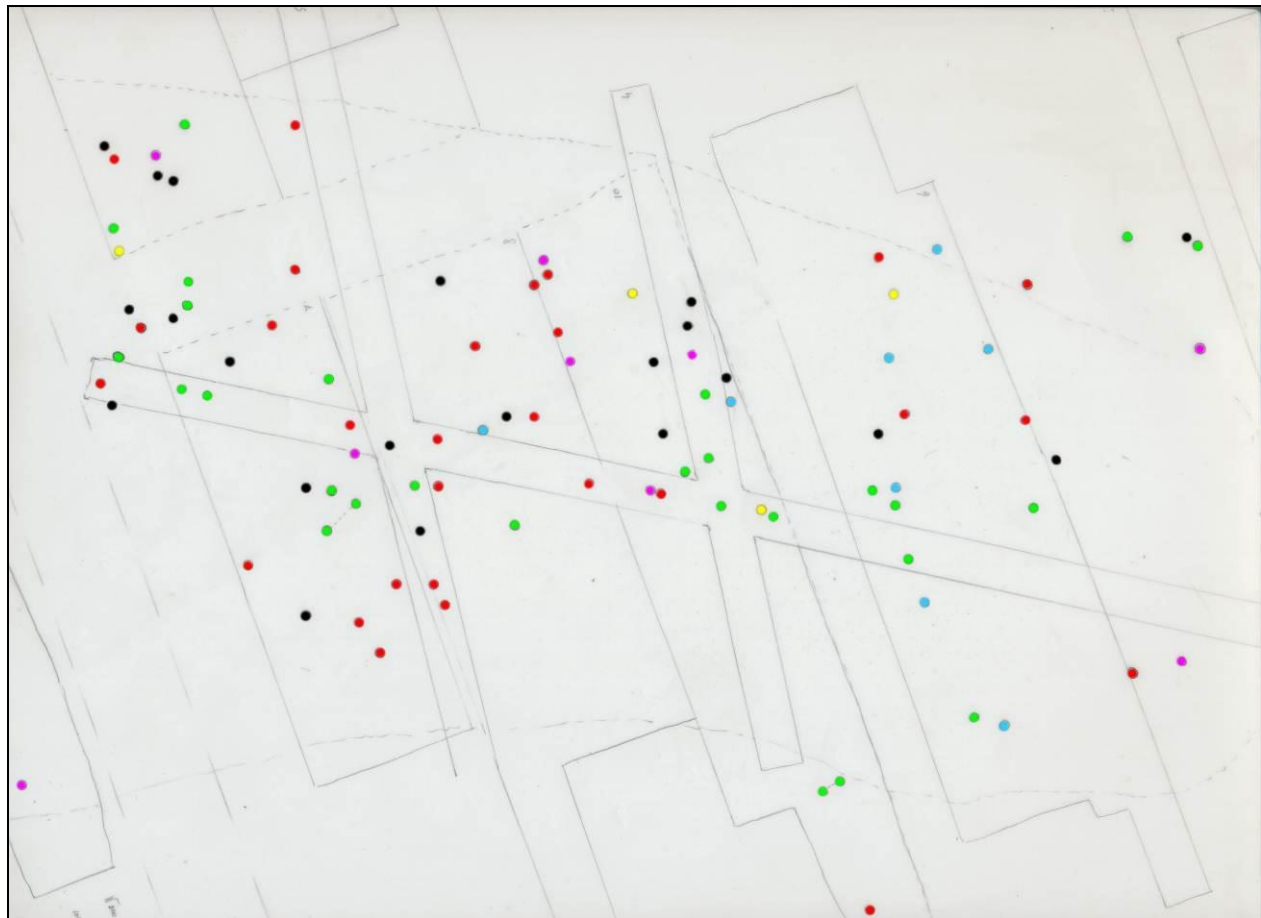
³⁶ In zowel Therkorn 2004 als Kok 2008 is een onvolledige, deels foutieve lijst metaalvondsten van B6 gepresenteerd. Beide studies leveren verder voor het doel van onderhavig rapport geen essentiële informatie.

Velsbroek B6 metalen voorwerpen (zwart) op de zandrug tussen de flankerende greppels (blauw)

Bij een nadere beschouwing van de soorten en categorieën binnen het metaal blijkt dat er een evenredige verdeling is over het terrein. Er kunnen geen concentraties van bijvoorbeeld munten, fibulae of militaire artefacten afzonderlijk van elkaar geduid worden. Alles is gelijkmatig verdeeld. De enige uitzondering is dat, naarmate de metaalvondsten naar de marges van de vindplaats B6 schaarser worden, dit dan voornamelijk nog fibulae of overige metalen voorwerpen betreffen. Hierbij is het ‘normale’ verlies van de mantelspelden een mogelijke verklaring, waarmee ze dan een patroon zouden laten zien dat ook in nederzettingen gebruikelijk is. Ondanks dit feit is het totale aantal nog vele malen hoger in B6 vergeleken met de nederzettingen in de regio.

Hieronder een afbeelding met een detail van de concentratie op de zandrug. Hierbij zijn de voorwerpen met een kleurcode gemarkeerd, waarmee de evenredige verdeling helder wordt.

Velserbreek B6 metalen voorwerpen per categorie in de grootste concentratie op de zandrug:

Groen	= fibula	Geel	= gebruiksvoorwerp
Paars	= munt	Blauw	= ring/armband/gordel
Rood	= wapens/militaria	Zwart	= overig

7.1 MUNTEN

In totaal zijn 28 munten geborgen. Hieronder zijn 19 Romeinse munten, een Middeleeuwse munt, zeven munten uit de Nieuwe Tijd en een cent uit 1915. De munten jonger dan de Romeinse tijd komen alle uit de bouwvoor of uit Middeleeuwse/Nieuwe Tijd sloten. In dit rapport zal niet meer dan louter een opsomming van de munten van na de Romeinse tijd in de catalogus plaatsvinden. De Romeinse munten worden wel nader uitgewerkt, aangezien die periode thema is van deze studie. Die munten zijn deels eerder gebruikt als vergelijking met de in de beide forten van Velsen 1 en 2 geborgen munten³⁷. Dit wordt hier echter nogmaals ter hand genomen aangezien voor Velsen 2 meer gegevens beschikbaar zijn gekomen³⁸. Er is destijds geconcludeerd dat het opvallend is dat alhoewel vanuit

³⁷ Zie Bosman 1997, hoofdstuk 6.7.

³⁸ Voortkomend uit het NWO-Odysee onderzoek naar deze basis. Zie Bosman i.v.

beide gebruikperiodes van die militaire contexten van Velsen 1 en Velsen 2, vooral de laatste domineert. Ditzelfde beeld komt voor bij de overige in Velsen aangetroffen Romeinse munten. Wanneer de radius van het zoekgebied rond Velsen iets verbreed wordt dan neemt dit aantal vroege munten echter weer af. In Uitgeest(-Dorregeest) domineren bijvoorbeeld 2e eeuwse munten. Dit kan overigens samenhangen met de eveneens daar voorkomende muntschat uit die periode, die vanwege over-representatie hier niet is meegerekend.

Daarnaast is B6 in Velsen één van de weinige plaatsen waar ook Romeinse munten voorkomen uit andere perioden dan de vroege 1e eeuw of de 3e eeuw³⁹. Buiten Velsen komen op meerdere plaatsen munten uit deze periode, en zelfs uit de 4e eeuw voor.

Voor de datering van de activiteiten op B6 zijn de munten van belang. Net als de overige metaalvondsten, met uitzondering van enige ijzeren voorwerpen, zijn vrijwel alle munten door de relatief hoge grondwaterstand in perfecte staat. Een uitzondering vormen de denarii: van de zes moesten er vijf opengesneden worden volgens de methode ontwikkeld door P. Vons, Santpoort/Driehuis⁴⁰. De denarius die niet opengesneden hoefde te worden is de oudste in de reeks en is relatief gezien op het diepste niveau aan de zuidflank van de zandrug gevonden (vnr 2). De overige denarii zijn net zo slecht bewaard gebleven als die uit Velsen 1 en 2. Hierbij rest van de munten in de meeste gevallen een dikke corrosiekorst met een muntrestant als zachte kern. Mogelijk kan het niveau, hoger op de zandrug, van invloed zijn geweest op de conservering. Echter één van die slecht bewaarde denarii (vnr 325) is qua NAP niveau op één cm dieper dan de wel goed bewaarde aangetroffen.

Daarentegen zijn de (koperen) assen op één na wel goed bewaard gebleven. En van die ene 'slechte' is de staat nog zo goed dat de munt herkenbaar en leesbaar is. Dat komt juist weer niet overeen met Velsen 1 en 2, waar de koperen munten voornamelijk slecht bewaard zijn. Uitzonderingen zijn daar de enkele *in situ* vondsten uit havenbekken en waterputten. Tevens is een verschil ontdekt in de conservering van de in 1989-1990 in Velsen 1 geborgen munten. Deze lagen mogelijk in een ander grondwaterregime ten zuiden van de Noordspaarndammer dijk. De verschillen in vondstdiepte lijken bij de koperen munten van B6 niet van invloed te zijn geweest. Opmerkelijk genoeg is van de drie koperen assen waarbij de diepte is vastgelegd degene die het hoogst (- 0.28 NAP) is aangetroffen juist in een zeer goede conditie.

Alle Romeinse munten van B6 zijn uit het zand en daarmee waarschijnlijk uit dezelfde stratigrafische horizont afkomstig. De meeste zijn geborgen in het gelaagde zand van spoor 33, twee komen uit het vergelijkbare spoor 97/2, één uit het blauwe zand spoor 98, en tenslotte twee uit de top van het zand spoor 564. Bij slechts één

---

³⁹ Voorbeelden van vindplaatsen met 3e eeuwse munten zijn Velsen 1 en Velsen-Hoogovens, zie Bosman 1997.

⁴⁰ Hierbij wordt de rand ingesneden of geknipt en wordt het muntrestant of diens afdruk gebruikt als determinatiemiddel. Zie voor een uitgebreide beschrijving van deze methode Vons 1977.

munt (vnr 2057) is er geen spoornummer geregistreerd, maar het vermoeden bestaat dat ook deze uit het zand afkomstig is, afgeleid van de vondstnummers in dezelfde reeks.

Vnr	Type	Datering	Werkput	Spoor	NAP	Coördinaten
0002	Denarius	Republiek	01	033	-1.03	
0045	Dupondius	Caligula	01	033		
0067	As	Caligula	02	033		
0083	As	Tiberius	03	033	-0.82	
0091	Dupondius	Claudius	03	033	-1.01	
0124	Denarius	Republiek	04	033		
0219	Dupondius	Caligula	07	033	-0.56	
0296	Denarius	Trajanus	10	033	-0.75	
0304	Denarius	Tiberius	10	033	-0.77	
0323	As	Caligula	10	033		
0325	Denarius	Republiek	10	033	-1.04	
0434	Denarius	Republiek	12	033	-0.65	
0461	As	Augustus	13	033	-0.56	
0990	As	Caligula	59	097/2		172.00/109.00
0994	Dupondius	Caligula	59	097/2		174.10/206.50
1525	As	Caligula	55	098	-0.28	153.45/181.30
2057	Denarius	?	63	?		
2343	Sestertius	Caligula	66	564		252.60/144.80
2398	As	Augustus	09	564		258.40/158.40

Tabel Administratieve gegevens Romeinse munten Velsbroek B6.

Bij het Koninklijk Penningkabinet, tegenwoordig Geldmuseum te Utrecht, zijn d.d. 23-05-1990 twee assen uit een 2,5 m diepe bouwput als losse vondsten geregistreerd. Het betreft een as van Caligula (RIC2 38, kz. zittende Vesta l.; 37-41 n.Chr.); en een as van Nero (RIC2 type 13, kz. Genius type 64-68 n.Chr.⁴¹). Beide munten zijn sterk gesleten. Er is niet vermeld dat de munten zijn opengesneden hetgeen impliceert dat deze in relatief natte omstandigheden aangetroffen moeten zijn. Voor de datum waarop de munten gemeld zijn, zijn slechts enkele graafwerkzaamheden met een diepte van 2,5 of meer in de polder uitgevoerd. Het gaat hier met name dan om het aanleggen van hoofdwateringen en de surfplas. Een mogelijkheid is dat de munten zijn gevonden bij de omlegging van de Lange Sloot in het Westen van de polder. Zoals boven aangegeven is hierbij in 1989 de vindplaats Velsbroek B6 ontdekt. Aangezien niet expliciet gemaakt kan worden dat beide munten van B6 stammen, worden ze hier niet meegerekend, maar bij de muntvondsten van Velsen en omstreken. Wel is opvallend dat het hierbij opnieuw om een Vesta munt van Caligula handelt en daarnaast een munt uit een voor Velsen zeldzame periode. Overigens zijn munten

⁴¹ Van der Vin 1992, 326.

van Nero überhaupt zeldzaam in de regio. Mogelijk heeft de zeldzaamheid ook ten tijde van een eventuele depositie meegespeeld?

Catalogus

Republiek:

- vnr 2: Denarius: L.Sentius; vz.: ARG.PVB, kop van Roma naar rechts, controlemerk: Π achter haar hoofd; kz.: [L.]SENTI.C[.F], Jupiter met scepter en bliksemschichten op quadriga naar rechts.

De munt is in goede staat, alleen de hoogste delen van het reliëf zijn licht gesleten; Crawford 1974 325/1: 101 v.Chr.

- vnr 434: Denarius; vz.: kop van Roma naar rechts; kz.: quadriga naar rechts, waarvan één van de paarden de kop heeft geheven; Crawford 1974 366/2a, 82-81 v.Chr. Opengesneden om te kunnen determineren.

- vnr 124: Denarius: L. Valerius Acisculus; vz.: ACISCVLVS, bijltje, kop van Apollo naar rechts; kz.: [L.]VALERIV[S], Europa op de stier; Crawford 1974 474/1a: 45 v.Chr. De munt is in slechte conditie en is door P.Vons ter determinatie opengesneden.

- vnr 325: Denarius, Republiek; vz.: kop van Marcus Antonius naar rechts
M[.ANT.IMP.AVG.III.VIR.R.P.C.M.BARBAT.Q.P.]; kz.: kop van Octavianus naar rechts
CAESAR[.IMP.PONT.III.VIR.R.P.C.]; Crawford 1974 517/2, 41 v.Chr. Op de voorzijde is
tussen oor en kin een ingeslagen punt als controlemerk. Muntklomp opengesneden om
te kunnen determineren.

Augustus:

- vnr 2398: As, Muntmeester; vz. kop naar links [.]CAESAR AVGVST[.] + klop CAES(ar
monogram); kz. SC [P.LVRIVS. AGRIP]PA VIR A.A.A.F.F.; RIC187, 7 v.Chr.

- vnr 461: As, Augustus; vz.: kop met lauwerkrans naar rechts
[TI.CAESAR.AVGVST.]F.IMPER[A]T.VII + klop: AVC; kz.: altaar ROM ET AVG; RIC1 370
of RIC2 245 , 12-14 n.Chr. Altaar II serie.

Tiberius:

- vnr 304: Denarius, Tiberius; vz.: kop naar rechts [TI CAE]SAR DIVI AV[G F AVG]STVS]; kz.: zittende Livia of Pax met tak naar rechts PONTIF MAXI[M]; RIC1 3, 14-37 n.Chr. Muntklomp opengesneden om te kunnen determineren.

304

- vnr 83: As: Tiberius; vz.: [DIVVS AVGVSTVS PA]TER, kop van Augustus naar rechts; kz.: altaar [S]C, [PRO]VIDEN[T]; imitatie van RIC2 81, BMC 146. Het lijkt erop alsof een te klein muntplaatje is gebruikt, waardoor een deel van de tekst aan beide zijden mist. De randen kunnen ook afgeknipt zijn om koper te vergaren. Dit gebruik is echter meer voor de hand liggend bij gouden en zilveren munten. Een meer voor de hand liggende gedachte is dat dit een Gallische imitatie is. De grove weergave van het woord PROVIDENT zou hierop kunnen duiden. Officieel is de datering voor dit type: 22 - 30 n.Chr., maar aangezien het een kopie betreft zal de datering eerder in de periode daarna, bijvoorbeeld 41-62 n.Chr. liggen. De kopieën voorzagen regionaal in de behoefte aan kleingeld⁴². Dit gebruik manifesteert zich ook in Velsen 1, waar veel gehalveerde munten voorkomen. Een type dat in B6 overigens geheel ontbreekt.

083

Caligula:

- vnr 2343: Sestertius, Caligula; vz. kop naar links C CAESAR AVG GERMANICVS PON M TR POT; kz. keizer naar links op podium spreekt 5 soldaten toe ADLOCVT[IO], COH; RIC 25, 37-38 n.Chr. Alleen de tekst op de voorzijde is bij C.CAESAR licht gesleten.

⁴² Met dank aan P. Belien, Geldmuseum, Utrecht; zie ook Belien 2008, Wigg 1996.

2343

- vnr 45: Dupondius, Caligula; vz.: NERO ET DRVSVS CAESARES, de broers op 2 paarden naar rechts; kz.: SC, C.CAESAR.AVG.GERMANICVS.PON.M.TR.POT.; RIC2 34, BMC 44, 37-38 n.Chr. Alleen de keerzijde is licht gesleten.

045

- vnr 219: Dupondius, Caligula; vz.: NERO ET DRVSVS CAESARES, de broers op 2 paarden naar rechts; kz.: SC, C.CAESAR AVG GERMANICVS PON M TR POT; RIC2 34, BMC 44, 37-38 n.Chr. Slechts in details verschillend exemplaar van vnr 45. In nieuwstaat.

219

- vnr 994: Dupondius, Caligula; vz.: NERO ET DRVSVS CAESARES, de broers op 2 paarden naar rechts; kz.: SC, C.CAESAR.AVG.GERMANICVS.PON.M.TR.POT.; RIC2 34, BMC 44, 37-38 n.Chr. Deze munt is identiek aan vnr 45, alleen meer gesleten waardoor het randschrift aan beide zijden minder duidelijk is.

994

- vnr 67: As, Caligula; vz.: kop naar links C CAESAR AVG GERMANICVS PON M TR POT;
kz.: godin Vesta zittend naar links SC VESTA; RIC2 30, BMC 154,45, 37-38 n.Chr.

67

- vnr 323: As, Caligula; vz.: kop naar links C CAESAR AVG GERMANICVS PON M TR POT;
kz.: godin Vesta zittend naar links SC VESTA; RIC2 30, BMC 154,45, 37-38 n.Chr.
Identiek aan 67. Deze munt is niet gezien bij de inventarisatie.

- vnr 990: As, Caligula; vz.: kop naar links C CAESAR AVG GERMANICVS PON M TR POT;
kz.: godin Vesta zittend naar links SC VESTA; RIC2 30, BMC 154,45, 37-38 n.Chr. Deze
munt is identiek aan vnr. 67 alleen meer gecorrodeerd, een deel van het randschrift
is onduidelijk.

990

- vnr 1525: As, Caligula; vz.: kop naar links GERMANICVS CAESAR T AVGVST F DIVI
AV[G N]; kz.: SC [C] CAESAR AVG GERMANICVS PON M [TR POT]; RIC 44/ HCC 25,, 37-
38 n.Chr.

Claudius:

- vnr 91: Dupondius: Claudius; vz.: TI.CLAVDIVS.CAESAR.AVG.P.M.TR.P.IMP, kop van Claudius naar links, de laatste 7 letters zijn voor de helft aanwezig.; kz.: CERES, SC, [AVGV]STA, zittende godin Ceres naar links; RIC2 94, BMC 136: 41 - 50 n.Chr.

Trajanus:

- vnr 296: Denarius, Trajanus; vz.: kop n.l. [IMP.CAES.NERVA.TRAI]AN.AVG.GE[RM.]; kz.: Victoria n.r. PMTRP COS [I]III PP; RIC 61 of 64, 101-102 n.Chr. Muntklomp opengesneden om te kunnen determineren. Muntkern in redelijke staat.

Niet te dateren:

- vnr 2057: Denarius, fragment, met aan één zijde zeer vaag reliëf. De munt is in het veld zwaar beschadigd en alleen aan de zijde met het reliëf was nog corrosiekorst te verwijderen. De munt is niet te determineren anders dan Romeins, 1e of 2e eeuw.

TML 227 – Velsbroek B6 in de Romeinse tijd

Middeleeuws

- vnr 647: zilveren munt uit ME sloot (27-VII-1992): dubbele groot, Vlaanderen, Jan zonder Vrees uit 1404-1419. Munt gesletten, maar perfect geconserveerd.

Nieuwe Tijd

- vnr 465: oord (wp 13, ME sloot), Holland (1575-1669).

- vnr 1782: zilveren stuiver fragment (wp 9, spoor 501), Utrecht (1579). Verkade 114.2. Munt in slechte staat en gebroken.

- vnr 766: duit (wp 41, spoor 167), Utrecht (1681).

- vnr 2010: stuiver (wp 62, spoor 500), Overijssel 166. (1616-1664).

- vnr 549: duit (wp 18, NT sloot), Kleve (± 1695).

549

- vnr 715: duit, losse vondst ten oosten Lange Sloot (06-VIII-1992); kz: Holland, [HOL]L[AN]D[IA] 17..

715

- vnr 232: duit, wp 7, sloot; te ver gesleten voor determinatie.

Modern

- geen vnr (ten oosten Lange Sloot in dichtgeschoven werkputten, VIII-1992): koperen cent. vz: 1 CENT; kz: KONINKRIJK DER NEDERLANDEN 1915, klimmende leeuw naar links, met zwaard en pijlenbundel

znr

Analyse

De reeks laat zien dat op één na alle gedetermineerde Romeinse munten passen in de muntenreeks van Velsen 1 en 2: van de Republiek tot en met Claudius. De munten dateren in eerste instantie alleen zichzelf en er kan niets gezegd worden over het moment waarop de munten in de grond zijn geraakt. De meeste kunnen echter niet lang gecirculeerd hebben omdat over het algemeen nauwelijks slijtage van het oppervlak waarneembaar is. Dit geldt met name voor de munten van Caligula. De twee munten met kloppen bevatten twee van de drie typen die in Velsen 1 het meest voorkomen: het Caesar monogram dat in verband wordt gebracht met Germanicus en diens campagnes van 14-16 n.Chr. en de afkorting AVG voor Augustus.

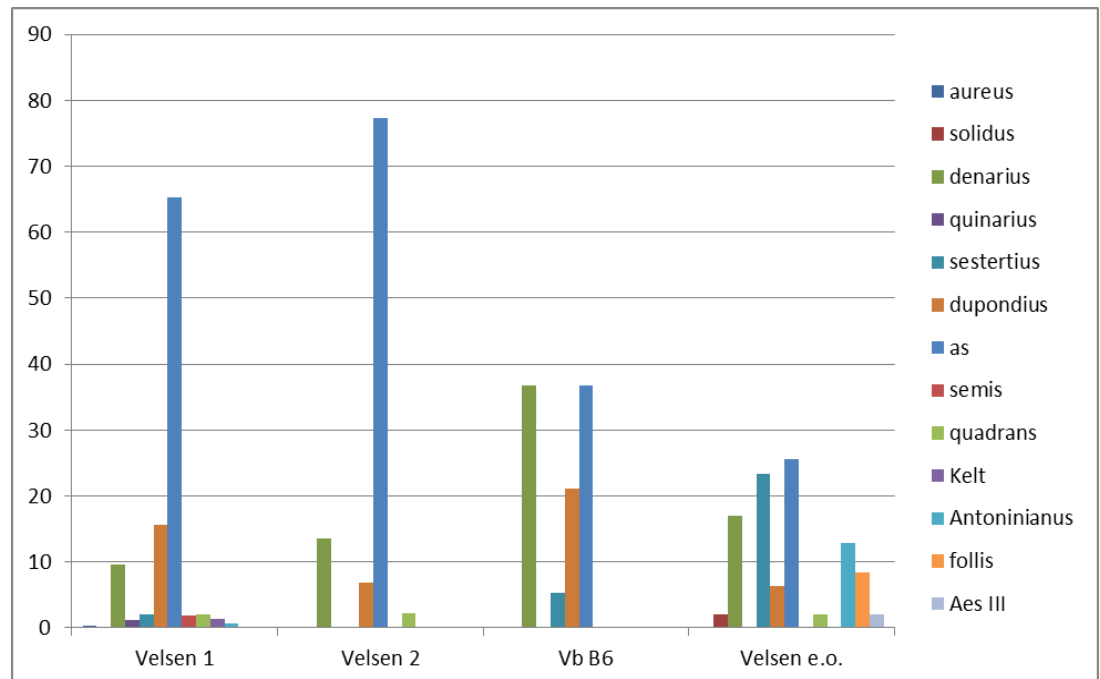

Deze komen in Velsen 1 respectievelijk 32 en 10 maal voor. In Velsen 2 zijn kloppen schaars, eenmaal [TIC]LAVIM en eenmaal CA. Wat opvallend is en niet in lijn met het muntbeeld van Velsen 1, maar wel met dat van Velsen 2, is dat te B6 geen gehalveerde munten voorkomen. Wellicht hadden deze ‘verminkte’ objecten een andere uitstraling binnen de Friese gemeenschap. Op het heiligdom van de tempel van Empel komen wel halve munten voor⁴³. Mogelijk zijn de dedicanten daar vooral Romeinen, of sterk naar de Romeinse normen en waarden handelende Bataven geweest, die minder moeite hadden om het kleingeld te gebruiken als offerande. Binnen de muntvondsten uit geheel Velsen wijkt alleen de munt van Trajanus af, die minstens 50 jaar na het verlaten van Velsen 2 is geslagen. De vondst van deze munt is gezien de dateringen van andere metaalvondsten als de fibulae echter niet verbazingwekkend, want past in de datering van het geheel van het gebruik van B6 (cf. infra). Die datering loopt door tot in de 3^e en mogelijk 4^e eeuw. Het is opvallend dat uit die periode geen munten voorkomen in B6. Ook zijn de munten niet synchroon met de aardewerkvondsten. Zo komt er wel aardewerk voor vanaf de 11/12e eeuw, maar geen munten, de eerstvolgende munt is pas uit de 15e eeuw.

Verder is van belang de opmerkelijke nominale verdeling te vermelden: zeven denarii, één sestertius, vier dupondii en zes assen. Hier is relatief een zeer hoog aandeel zilvergeld aanwezig, waarbij in B6 gelijke percentages van denarii en assen voorkomen (zie grafiek onder). Dit zou veroorzaakt kunnen zijn door het belang dat in inheemse context aan dit metaal werd gehecht. Ook is de verhouding tussen asses en dupondii opvallend. Deze munten zijn in gelijke aantallen aangetroffen, terwijl de normale verhoudingen binnen Romeinse context (zowel militair als civiel) vrijwel altijd een hoger percentage van de laagste nominale waarde, de as, te zien geeft. Tevens valt op dat bronzen munten van Augustus en Tiberius ontbreken. Net als bij de aantalsverhoudingen bij het aardewerk doen ook de munten sterk aan een inheemse context denken, maar bewijzen die echter niet. Uiteraard moet rekening gehouden worden met het relatief geringe aantal munten dat in B6 geborgen is.

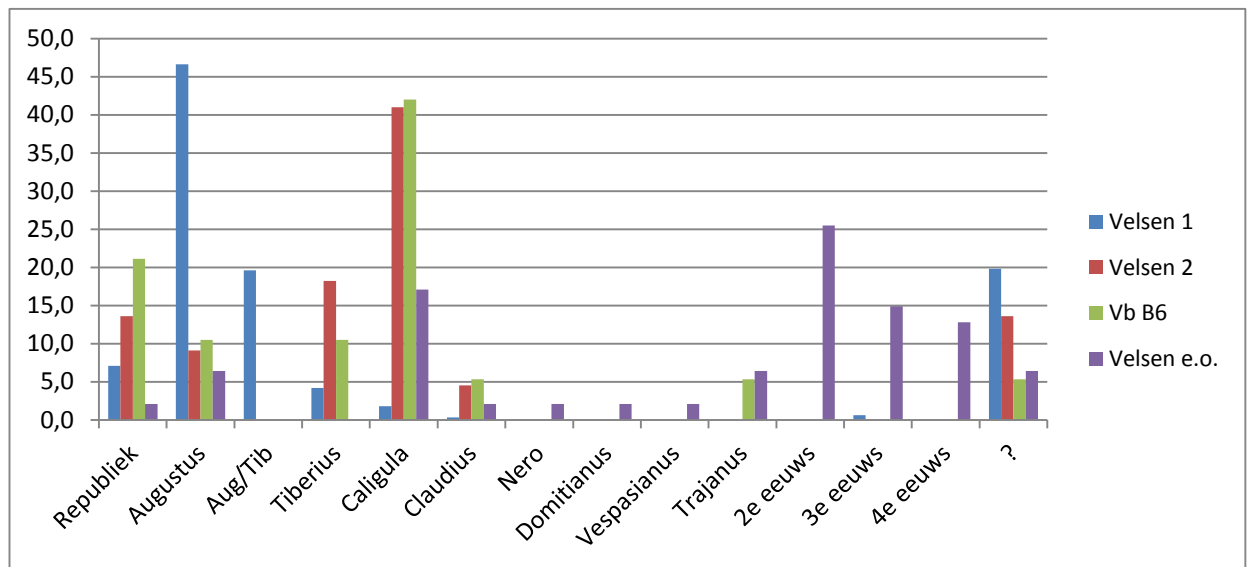
⁴³ Reijnen 1994, 127.

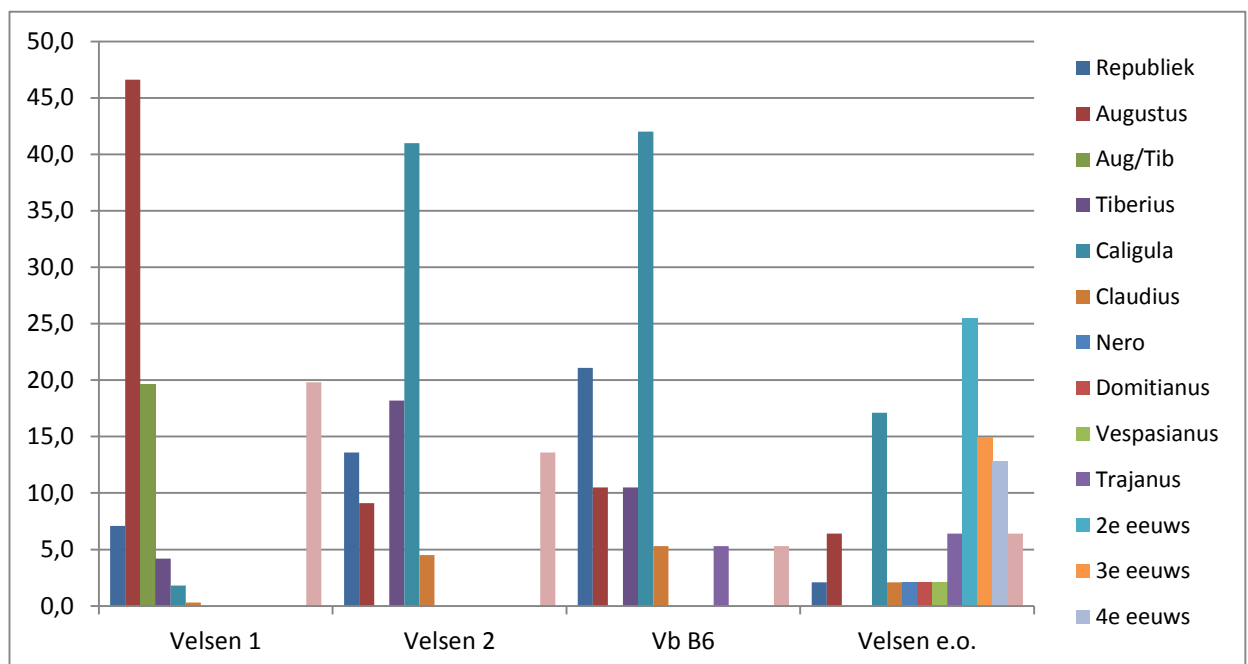
Grafiek percentage metaalsoorten van de munten per vindplaats

Context

Om een kader te schetsen van de muntvondsten van Velsbroek B6 is het noodzakelijk naar het muntbeeld te kijken van zowel Velsen 1, Velsen 2 als naar de overige muntvondsten in de omgeving. Dat er een vergelijking is met de forten is niet meer dan logisch aangezien op één na alle munten vallen binnen de respectievelijke bezettingsperiodes hiervan. Hiermee zou kunnen worden aangenomen dat het in de nabijheid aanwezige Romeinse leger de belangrijkste influx was voor de munten.

Grafiek muntvondsten % per datering

Grafiek muntvondsten % per vindplaats

In de bovenstaande tabellen is een vergelijking gemaakt van de percentages van de munten uit Velsen 1 (N=337), Velsen 2 (N=44), Velsbroek B6 (N=19) en uit de rest van de gemeente Velsen en nabije omgeving (N=47)⁴⁴. De verhouding is in zoverre scheef dat van Velsen 1 vele malen meer munten bekend zijn dan van elk van de andere contexten. Wel is het zo dat Velsbroek B6 net als Velsen 1 als nagenoeg

⁴⁴ Hierbij is overigens de 2e eeuwse muntschat uit Uitgeest-Dorregeest niet meegerekend.

volledig opgegraven beschouwd kan worden. Dit geldt zeker niet voor Velsen 2, waar relatief slechts kleine oppervlakken ontsloten zijn door opgravingen. Door dit element is het wel des te opmerkelijker dat de piek van Augusteïsche munten van Velsen 1, nauwelijks in de andere vindplaatsen of zones aanwezig lijkt. Hooguit in de muntenreeks uit de rest van de gemeente Velsen lijkt een dubbele piek de beide gebruikperiodes van de forten (respectievelijk ten tijde van Augustus/Tiberius en Caligula/Claudius) te weerspiegelen.⁴⁵

Velsen 1

In Velsen 1 zijn 337 munten geborgen. Voor een uitgebreide beschrijving zie Bosman 1997. Samengevat kan gesteld worden dat Velsen 1, mede op basis van de munten gedateerd tussen 15 en 30 n.Chr., een beeld geeft van een normaalverdeling van munten in een militaire context uit deze periode. Er zijn één gouden, 37 zilveren, 60 bronzen en 237 koperen 1e eeuwse munten geborgen. Daarnaast komen ook twee zilveren 3e eeuwse munten voor. Met name de zilveren en koperen munten zijn in een slechte conditie, en moesten vrijwel alle ter determinatie worden opengesneden. In Velsen 1 komt een aantal van 78 gehalveerde assen en dupondii voor. Het halveren was een gebruikelijk principe om geldschaarste te lijf te gaan. Het is opvallend dat dergelijke halve munten in B6 ontbreken.

Velsen 2

In Velsen 2 zijn 44 munten geborgen. Voor een uitgebreide beschrijving zie Bosman i.v.. Op basis van de munten kan Velsen 2 jonger dan Velsen 1 worden gedateerd, met een piek in activiteiten ten tijde van Caligula, en de eerste jaren van de regering van Claudius. Er zijn in een normaalverdeling zes zilveren, drie bronzen en 35 koperen munten geborgen. Overigens zijn acht van de koperen munten bij elkaar gevonden en worden als 'schat' of inhoud van een beursje beschouwd, dat om wat voor reden dan ook in de haven of geulbodemp van het Oer-IJ terecht is gekomen. Ook hier gelden dezelfde bewaaromstandigheden als in Velsen 1, waarmee alleen de bronzen munten redelijk bewaard zijn. Net als in Velsen 1 zijn munten zowel uit verspoelde (*Dirty Sands*) context als uit *in situ* omstandigheden uit het voormalige havenbekken afkomstig. In Velsen 2 zijn in tegenstelling tot Velsen 1 (nog) geen waterputten uit de Romeinse tijd ontdekt.

Velsen en omgeving

Hieronder volgt eerst een overzicht van muntvondsten uit de eerste helft van de 1^e eeuw uit Velsen buiten de fortterreinen van Velsen 1 en 2 en uit de directe omgeving van Velsen. De inventarisatie is uitgevoerd om een beeld te krijgen van

---

⁴⁵ Hierna volgen de muntgegevens zoals opgesteld voor Velsen 1 (Bosman 1997), Velsen 2 (Bosman i.v.) en de rest van Velsen (Bosman 1997; met aanvullingen met dank aan P. Belien, Muntmuseum, Utrecht).
TML 227 – Velsbroek B6 in de Romeinse tijd

de typen van munten die in inheemse context beland zijn. Wellicht is dit een aanwijzing voor de periode waarin, indien aanwezig, interactie met de inheemse bevolking plaatsvond, of in welke periode de inheemse bevolking de beschikking kreeg over Romeinse munten. Er moet echter ook rekening gehouden worden met verlies door de Romeinen zelf buiten de forten.

- Heemskerk. Losse vondst in afgezand duinterrein, 'Het Laantje', geregistreerd bij het KPK (via ROB 1960). zeer gesleten as van Caligula (geen lit.) 37-41 n.Chr.

- Heemskerk. Los gevonden gesleten dupondius van Caligula, (maart 1971), geregistreerd bij het KPK. vz. G. in vierspan, kz. staande Germanicus, (RIC(2) 57;RIC(Tib.) 36) 37-41 n.Chr.

- Heemskerk/Beverwijk, Broekpolder, 1999, as van Augustus (RIC1-69, nr, 373 e.v., 16-6 v.Chr.).

- Assendelver Polders. Site F, vondstnr. 14023. Zwaar gecorrodeerde as van Caligula, vz. kop caligula n.l. <C.CAESAR> AVG.GERMAN<IVS.PON.MTR.POT>, kz. zittende godin n.l. VESTA SC, RIC 30, 37-41 n.Chr. (opengesneden, determinatie P.Vons).

- Hoogovensterrein. Los gevonden gesleten as van Caligula uit verstoven Friese bewoningslaag. vz. Germanicus l., kz. SC + tekst, (RIC(2) 85, RIC 44 e.v.) 37-41 n.Chr.

- Velsen losse (detector)vondst, geregistreerd bij het KPK (1986/1987): Republikeinse denarius van Q. Antonius Balbus; vz. Jupiterkop r., kz. Victoria in vierspan r. (Cr. 364/1) 83-82 v.Chr.

- Waterloolaan 36 (Driehuis). bij rioleringswerkzaamheden. De munt is aangetast, maar nog wel als Romeinse munt determineerbaar. vz. keizerskop met klop: ..IS of SI.. . kz. vlak. Gezien de klop moet de munt tussen 10 v.Chr. en 50 n.Chr. gedateerd worden. Een interpretatie voor de klop is: AS ingeslagen op een zwaar gesleten dupondius, ten teken dat de waarde verminderd is (MacDowall/Hubrecht 1992, 51).

- Haringhaven (IJmuiden). In 1962 bij graafwerk in uitgeworpen grond los gevonden gesleten as van Claudius. Het is een barbaarse immitatie, kz. Minerva r., vgl. RIC(2) 100 of 116; RIC 66. (Calkoen 1962, 58-59).

- Haven (IJmuiden). In 1969 bij baggerwerk los gevonden zeer gesleten as van Augustus, muntmeestermunt. kz. klop: CAESAR, (RIC(2) 373) 16-6 v.Chr.

- Heerenduinen (IJmuiden). In 1951 los gevonden bronzen(?) denarius van Caligula, vz. Caligula, C CAESAR AVG GER(?)ANIC IMP P M T P COS, kz. keizerin als Salus, CN ATEL FLAC CN POM FLAC IIVIIR Q VINC. 37-41 n.Chr. De munt is geslagen in Carthago Nova (Carthagena, Spanje). (Calkoen 1953, 40-41).

- Beekestijn (Velsen-Zuid), ruiterspad in bos. (1985-1986) as van Caligula: vz. (smalle) kop n.l., kz. SC en Vesta n.l. 37-41 n.Chr. De munt is zeer gesleten wat de determinatie onzeker maakt.

- Hoogergeest (Driehuis). dupondius van Caligula: vz. NERO ET DRVSVS CAESARES, de broers te paard, kz. SC, C.CAESAR.AVG.GERMANICVS.PON.M.TR.POT. (RIC(2) 34) 37-38 n.Chr. determinatie KPK (1985, alwaar foutief geregistreerd als afkomstig uit het bos van Beekestijn)

- Bollenland ten Noorden van de Biezenweg, tegen de Rijksweg aan (Santpoort). (11-08-1992) as van Augustus: vz. kop n.r. met lauwerkrans <CAESAR AVGVSTVS> DIVI F PATER <PATRI>AE; kz. Altaar Lugdunum <R>OM ET AV<G>, ca. 10-14 n.Chr.; RIC(1) 364.

-Velserbroek. Bij het KPK (23-05-1990) staan twee assen uit een 2,5 m diepe bouwput als losse vondsten geregistreerd: 1x Caligula (RIC(2) 38, kz. zittende Vesta l.) 37-41 n.Chr.; 1x Nero (RIC(2) 13, kz. Genius type) 64-68 n.Chr. (Van der Vin 1992, 326). Beide munten zijn sterk gesleten. Er is niet vermeld dat de munten zijn opengesneden hetgeen impliceert dat deze in relatief natte omstandigheden aangetroffen moeten zijn. Voor de datum waarop de munten gemeld zijn, zijn slechts enkele graafwerkzaamheden met een diepte van 2,5 of meer in de polder uitgevoerd. Het gaat hier met name dan om het aanleggen van hoofdwateringen en de surfplas. Een mogelijkheid is de omlegging van de Lange Sloot in het Westen van de polder. Hierbij is in 1989 Velsersbroek B6, een vindplaats uit o.a. de Romeinse tijd ontdekt.

Opvallend in deze catalogus is het relatief hoge percentage munten van Caligula, waaronder een denarius. Wanneer in het bovenstaande overzicht ook de munten meegeteld worden die buiten, maar in de directe omgeving van Velsen ten Noorden van het Noordzeekanaal zijn gevonden - Heemskerk (twee exemplaren), Assendelft site F (één exemplaar) - is het percentage van munten van deze keizer nog hoger. De mogelijkheid bestaat dat na het jaar 40 meer munten verspreid konden raken in de omgeving. Met name zal dit na het verlaten van de forten kunnen zijn gebeurd, wanneer rekening wordt gehouden met de 'pick-up' theorie ⁴⁶. Het is niet waarschijnlijk dat in de periode van de bezetting van Velsen 2 intensievere contacten bestonden tussen de Romeinen en de inheemse bevolking. Ook Baart constateert een piek van munten van Caligula bij een grafische weergave van de losse munten in Noord-Holland ⁴⁷. Hij brengt deze in verband met de piek van Caligula munten in de forten Velsen 2 en Valkenburg (ZH).

Deze redenering volgend zouden zelfs de munten van Caligula en Claudius uit Velsen 1 daar in inheemse context pas beland kunnen zijn. Dat wil zeggen in de inheemse nederzetting die ontstond na het verlaten van het terrein van Velsen 1 door de Romeinen. De munten zouden derhalve niet de einddatering aangeven van de Romeinse bezetting maar in hetzelfde beeld passen als in de overige inheemse nederzettingen in Velsen en directe omgeving.

Om de focus niet te veel te leggen op de vroege 1^e eeuw zijn ook de overige munten in de regio geïnventariseerd. Hieronder een overzicht van noord naar zuid:

- Uitgeest, 1956, follis van Crispus Caesar, geslagen in Thessaloniki (RIC 36-37, 319 n.Chr.).

- Uitgeest, Dorregeest, 1981, 8 Romeinse munten: sestertius van Hadrianus (117-138 n.Chr.); 2 sestertii uit Antonijnse periode (140-192 n.Chr.); sestertius van Antoninus Pius (RIC 840-845, 147-148 n.Chr.); sestertius van Marcus Aurelius (RIC 1033, 171-172 n.Chr.); dubbele

---

⁴⁶ Vons en Bosman 1987.

⁴⁷ Baart 1990, fig. 17.

sestertius van Postumus (vgl. RIC 141, 259-268 n.Chr.); 2 antoniniani van Tetricus (270-273 n.Chr.).

- Uitgeest, muntschat Dorregeest, 1981-1983, 1302 denarii van Trajanus (98-117 n.Chr.) t/m Commodus (180-192 n.Chr.).

- Uitgeest, 1986, denarius van Trajanus (RIC2 251, 103-111 n.Chr.)

- Heemskerk, 1983, 2 denarii van Antoninus Pius/Faustina II (RIC 502a, 145-161 n.Chr.).

- Heemskerk, Molenweg/Marquettelaan, 1952, sestertius van Trajanus (98-117 n.Chr.).

- Heemskerk/Beverwijk, Broekpolder, 1999, 4 Romeinse munten: 2 niet nader te dateren sestertii (0-192 n.Chr.), antoninianus van Gordianus II (RIC 95, 241-243 n.Chr.) en een antoninianus van Phillipus I (RIC 27b, 244-247 n.Chr.).

- Beverwijk, Westerhout, 1967, quadrans van Domitianus (RIC2-207, nr. 426, 81-96 n.Chr.).

- Velsen, Hoogovens, 1949, 1965 en 1970, 3 Romeinse munten: sestertius van Antoninus Pius (RIC 756, 145-161 n.Chr.); antoninianus van Postumus (RIC 84, 263 n.Chr.); antoninianus van Tetricus I (vgl. RIC 86-88, 270-273 n.Chr.).

- Velsen, Hoogovens, NWvleugel hoofdkantoor, 1962, sestertius van Hadrianus (117-138 n.Chr.).

- Velsen, vml. Velserhaven, 1934, as van Lucilla (onder Lucius Verus), (RIC 1779-1780, 164-169 n.Chr.).

- Velsen, Aartshertogenlaan (mogelijk een onjuiste aanduiding!), 1978 en 1981, 2 Romeinse munten: denarius van Trajanus (103-111 n.Chr.); denarius van Hadrianus (119-122 n.Chr.)

- Aerdenhout/Overveen, 1971, denarius van Vespasianus II (vgl. RIC2 23, nr. 75, 74 n.Chr.).

- Bloemendaal, Watertoren Zeeweg, 1929, solidus van Valentinianus II (vgl. RIC 8a, 383-388 n.Chr.).

- Bloemendaal, 1955, follis van Maximianus (vgl. RIC 75, 296-305 n.Chr.).

- Bentveld, 1917, 2 Romeinse munten: follis van Diocletianus (vgl. RIC 124, nr. 6a, ca.300 n.Chr.); follis van Constantinus I (RIC 135, nr. 153, 310-312 n.Chr.).

- Haarlem, 1982, aes III van Honorius (RIC2 1, 2007, 395-423 n.Chr.).

- Haarlem, nabij Haarlemmerhout, 1982, dupondius/as van Vespasianus of Titus (69-81 n.Chr.).

Uit bovenstaande catalogus blijkt dat munten na het vertrek van de Romeinen in de regio blijven komen, in ieder geval tot en meer de 3^e eeuw. Laat Romeinse munten zijn echter alleen ten Zuiden van Velsen aangetroffen. Van enkele munten staat vast dat ze in een middeleeuwse context gevonden zijn.

7.2 MILITAIRE ARTEFACTEN

Een andere categorie die binnen de metaalvondsten opvalt, is die van de militaire artefacten. Reeds enkele malen is over deze materiaalgroep van de vindplaats Velsersbroek B6 gerapporteerd⁴⁸. Een korte samenvatting geeft aan dat binnen deze categorie enkele wapens (of delen daarvan) zijn te plaatsen:

- offensieve wapens: ijzeren pilumspits; ijzeren pilumschoen (2x); ijzeren lansspits (3x, waarvan 1x mogelijk van Germaanse origine); lansspits of kleine werpspeer (deze en de derde lansspits uit het pre-Romeinse veen); bronzen nagels van een Romeinse dolkschede (2x, daarnaast nog enkele kleine nagels onder andere van zilver die mogelijk ook op een dolk of dolkschede zijn bevestigd).
- defensieve wapens: schubbenpantserplaatje (1x); umbonagels van verzilverd brons (5x, waarschijnlijk Germaans); fragmentje in doorsnede halfrond bronsblik (mogelijk schildrand).
- paardentuig: eindbeslag (2x in brons en 2x in lood-tin); riemverdelers (2x), ijzeren ring (1x, mogelijk van riemverdelers).
- overige: schortbeslag: verzilverde platte beslagknoppen (3x), verzilverd hangertje (1x), met niello ingelegde verzilverde bronzen beslagplaatjes (2x); beslagknoppen (3x, waarvan 1x mogelijk van 'apron').

Deze militaire artefacten zijn duidelijk in de bezettingsperioden van zowel Velsen 1 als 2 te dateren. Er zijn overeenkomsten, maar ook verschillen. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat van het zowel in Velsen 1 als 2 veelvuldig voorkomende type lichaamspanter als de *lorica segmentata* geen enkel fragment in B6 geborgen is. Van deze categorie is slechts een enkel plaatje van een *lorica squamata* vertegenwoordigd. Het voorkomen van schubbenpantser is alleen in Velsen 2 aangetoond. Of dit wil zeggen dat er alleen een verband tussen B6 en Velsen 2 bestond, is niet vast te stellen, al zou deze suggestie ook opgepikt kunnen worden uit de muntgrafiek zoals boven beschreven.

De wapens en militaire artefacten kunnen duiden op verschillende legereenheden (wanneer strikt aan de typologie wordt vastgehouden als indicator hiervoor): de pilum-punt en de twee pilumschoenen van een legionarius en verscheidene stukken paardentuig en beslag van (bereden) hulpstroepen. Op zich zijn deze militaire artefacten niet nader dan in de eerste helft van de 1e eeuw n.Chr. te dateren. Opvallende vondsten zijn de ijzeren lanspunt met niet-symmetrische doorsnede en de verzilverde umbonagels⁴⁹ die mogelijk op basis van parallellen alle van Germaanse

⁴⁸ Bosman 1992, Bosman 1993, Bosman 1997.

⁴⁹ Overigens heeft slechts één van de nagels een lange schacht.

origine zijn: deze zouden van Germaanse hulptroupen afkomstig kunnen zijn, maar het is niet zeker dat deze vondsten gelijktijdig zijn met de 1e eeuwse Romeinse stukken. De mogelijkheid bestaat dat de ijzeren lansspits en de umbonagels uit de 2e of zelfs de 3e eeuw dateren. Echter ook in Velsen 2 is, zoals onlangs na restauratie pas is gebleken, ook een lansspits geborgen met een enkele bloedgeul aan weerszijden van het blad van de spits. Ondanks dat dit stuk zeker niet anders dan in de 1^e eeuw te dateren is, is niet uit te sluiten dat het ook hier een Germaans wapen betreft. Ongetwijfeld zullen ook in Velsen 2, net als in Velsen 1 hulptroupen aanwezig zijn geweest. Een andere verklaring kan zijn dat het tijdens de campagnes buitgemaakte wapens betreft.

De vijf beslagknoppen van het zogenaamde *apron* beslag zijn zeer nabij elkaar gevonden. Dit suggereert dat ze mogelijk tot één zelfde riem hebben behoord. Het kan zijn dat ze alle oorspronkelijk een verzilverd oppervlak hadden. Dit resteert nu alleen nog bij vnr. 251 en 299.

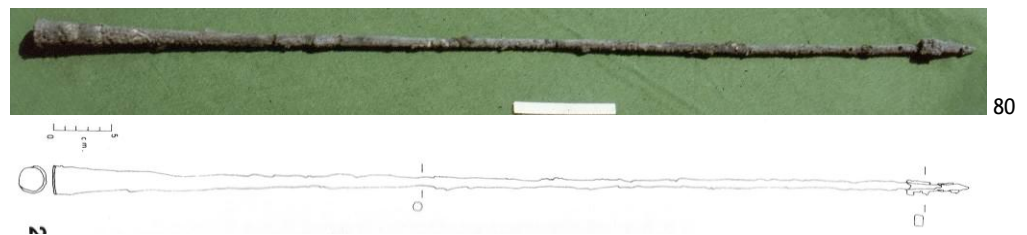
Catalogus

Van de metalen objecten zijn 64 stuks te interpreteren als militaire artefacten. 12 fragmenten kunnen tot 8 verschillende offensieve wapens (6x pilum of lans, 2x dolk en 1x slingerkogel) gerekend worden.

- vnr 80: complete ijzeren Pilum punt met ronde sok en schacht. Dit is het standaardwapen van de Romeinse Legionair in de 1e eeuw n.Chr. De punt van 90 cm lang is in redelijke conditie. Bij de berging is deze in 5 stukken gebroken. De punt heeft een vierkante doorsnede de schacht en de huls voor de bevestiging aan het hout zijn rond. Uit spoor 33.

Voor een ronde sok op de pilumpunten uit de forten van Velsen komen alleen parallellen in Velsen 2 voor.

Lit: Velsen 2 (Bosman i.v.); Bishop & Coulston 1993, 65-67.

- vnr 322: ijzeren Pilum punt (?). De 4,5 cm lange punt is stomp of afgebroken. Uit spoor 33.

- vnr 90: ijzeren punt. De punt heeft een vierkante doorsnede, de schacht die om het hout gevat zat is rond. In dit deel is tevens een sleuf. De punt is stomp en kan aldus de onderkant van een pilum zijn geweest. De mogelijkheid bestaat dat deze dan tot hetzelfde individu als vnr 80 heeft behoord. Normaliter worden deze punten (wanneer ze scherp zijn) tot de geschutspijlen gerekend. Het ijzer is nog relatief zwaar, waardoor de conservatie mogelijk redelijk is. Uit spoor 33.
Lit: Ritterling 1913, Taf XVII, 51 - 53a; Unz & Deschler-Erb 1997, Taf. 24.; Bosman 1997, Fig. 5.6, nr. 4.

- vnr 118: ijzeren punt. De doorsnede van de punt is mesvormig. De punt is weggecorrodeerd. In de ronde schacht was nog een restant van het hout (es, *Fraxinus exc.*) aanwezig. De punt was door middel van een nagel aan het hout vastgezet. Doordat de conservatie slecht is, is de determinatie moeizaam: de punt kan zowel een ballista- als een speerpunt geweest zijn. Een derde mogelijkheid is dat het een pilumschoen geweest is. Uit spoor 33.
Lit: Lenz 2006, Taf. 9, 53-57.

- vnr 793 (Bosman 1993, Fig.1): ijzeren speerpunt. De punt is beschadigd. Geen hout van de speerschacht meer aanwezig in de sok. De speerpunt is in een veenlaag (spoor 128/1) gevonden onder het Romeinse zandniveau, en is te dateren in de Midden IJzertijd (400-200 v.Chr.). In dezelfde laag is aardewerk van de Midden IJzertijd Santpoort I pottery style group gevonden. Tussen het moment van tekenen en de foto is een deel van de punt afgebroken en zoekgeraakt.
Lit: Vouga 1923, Pl 13,8; Van Heeringen 1992 (aardewerk).
Lengte: 10,6 cm; breedte: 2,7 cm; diameter van de sok: 0,9 cm.

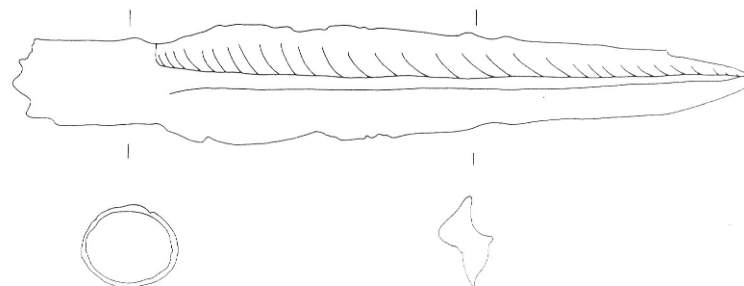
- vnr 208 (Bosman 1993, Fig.2): ijzeren speerpunt. De rand van de sok is beschadigd. Een deel van de houten speerschacht is bewaard gebleven in de sok

(es, *Fraxinus exc.*⁵⁰). De punt heeft een asymmetrische doorsnede. Het type komt al in de Late IJzertijd voor, zoals blijkt uit een parallel uit depotvondst bij Wöbst (Bosau, Ostholstein). Gezien deze vindplaats en datering is niet uit te sluiten dat het een wapen van Germaanse origine betreft. Spoor is niet geregistreerd, maar is waarschijnlijk 33. Lengte: 118 mm; breedte (maximaal): 21 mm. Lit: Unz & Deschler-Erb 1997, Taf. 17, 259.

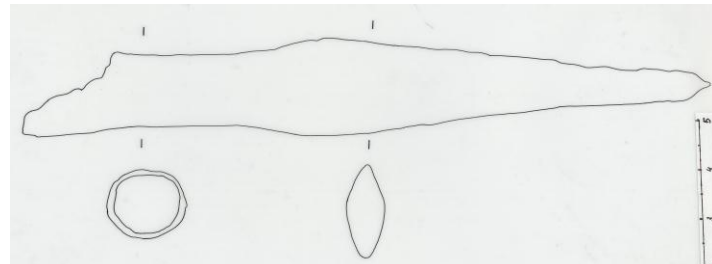
208

- vnr 337 (Bosman 1993, Fig.3): ijzeren speerpunt. De rand van de ronde sok is beschadigd. Deze speerpunt is nabij de zuidelijke greppel parallel aan de zandrug gevonden, in het veen spoor 47. Lengte: 125 mm; breedte: 19 mm.

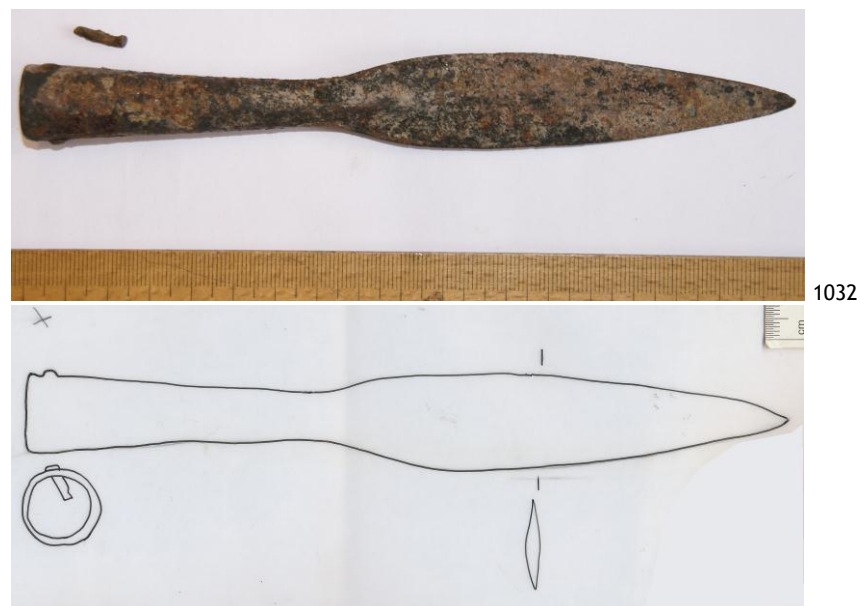

337

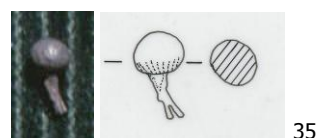

⁵⁰ houtdeterminaties mevr. P. van Rijn, destijds IPP, Amsterdam.

- vnr 1032: ijzeren speerpunt. De punt met ronde sok is compleet en in goede conditie bewaard. Oorspronkelijk is de volledig verdwenen schacht in de sok vastgezet met twee ijzeren nagels die van weerszijden door een rond gat in het hout zijn geslagen. Hiervan is één van de nagels nog in situ, de ander is losgebroken. Deze speerpunt is in put 55, in spoor 128/3 gevonden. Wellicht betreft het hier een vondst met een datering in de Late IJzertijd.
Lengte: 125 mm; breedte: 19 mm.

- vnr 35: Zilveren klinknageltje.
9 mm lang. Het heeft een bolle kop en een ronde doorsnede van de schacht. De punt is platgeslagen. het nageltje lijkt zeer veel op de nagels die gebruikt zijn bij de montage van de draagbeugels aan de dolkschedeplaat en in het heft van de dolk uit waterput 2 in Velsen 1. Uit spoor 27.
Lit: Morel/Bosman 1989, fig 9: 16 - 28 n. Chr. Niet gezien bij inventarisatie.

- vnr 206 (Bosman 1993, Fig.4): bronzen nagel. Dit type nagel kan gebruikt zijn om de draagbeugels van een dolkschede te bevestigen. De nagels kunnen een inleg van Niello hebben bevat. Zie hiervoor bijvoorbeeld de reconstructie in Peterson 1992, 26. Uit spoor 33.

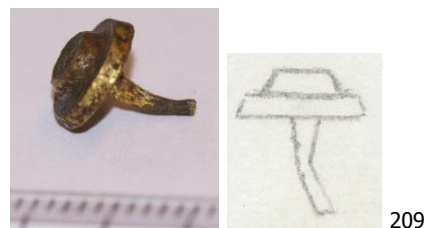
Lit: Gerhartl-Witteveen/Hubrecht 1990, fig. 9-10; Deschler-Erb 1991, 15 (noot 47 met parallellen), 57, fig. 6; Junkelmann 1986, Taf. 38b, 53 en 56a; Deimel 1987, Taf. 94,39; Bishop & Coulston 1993, 77, nr. 2.

Lengte: 9 mm; diameter: 7.5 mm.

206

- vnr 209 (Bosman 1993, Fig.5): bronzen nagel. Deze nagel is identiek aan vnr 206 en is in de directe nabijheid gevonden. Ze kunnen daarmee tot dezelfde dolkschede hebben behoord. Uit spoor 33?
Lengte: 9 mm; diameter: 7.5 mm.

209

- vnr 170: aardewerk slingerkogel. Oxiderend baksel. Dit soort kogels wordt vaak als jachtwapen geregistreerd. De onregelmatig ronde vorm doet denken aan de slinger- of ballistakogels zoals die voorkomen in de militaire contexten van zowel Velsen 1 als 2. Het vertoont minder overeenkomsten met de aardewerk slingerkogels uit inheemse context. Die vertonen meer een ei-vorm. Het is in ieder geval een offensief wapen, ook al is het mogelijk dat ermee kan zijn gejaagd. Uit spoor 33.
Diameter (max.) 5,5 cm

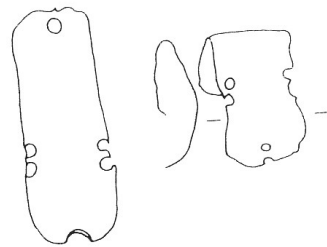
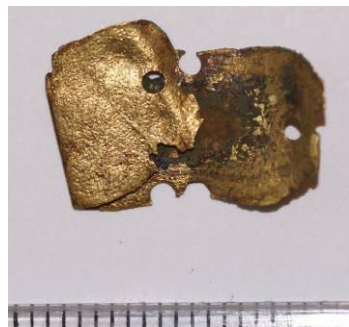
150

Slechts één fragment van een lichaampantser is in B6 aangetroffen. De identificatie van een tweede is minder zeker.

- vnr 285 (Bosman 1993, Fig.6): bronzen *Lorica squamata* plaatje. De dunne plaat is om gebogen. Niet alle van de bevestigingsogen zijn bewaard gebleven als gevolg van slijtage. Het is opmerkelijk dat de plaat acht gaten heeft in plaats van de gebruikelijke zes. De twee extra gaten zijn aan de top van de plaat. Daarmee kan deze plaat behoord hebben tot één van de bovenste rijen van een pantser. Uit spoor 33.

Lit: Bishop & Coulston 1993, 88, lijkt op type VI; Deschler-Erb 1991, 21 en 58-59, nr. 21 (die plaat is bijna net zo lang als het Velsbroek exemplaar, alleen breder. De datering van de overige vondsten in die door Deschler-Erb beschreven context is 200-300 n.Chr. Echter besluit Deschler-Erb op een meer algemene datering zoals in de literatuur wordt aangehouden: 15 v.Chr. - 300 n.Chr. Daarvoor heeft hij echter op p. 21 een datering in de 1^e eeuw n.Chr. vermoedt.; Russell Robinson 1975, fig. 160 en 437; Westdeutsche Zeitschrift 18 (1899), Taf. 7, nr. 10.
Lengte: 26.5 mm; breedte: 9.5mm.

285

- vnr 490: bronzen Lorica squamata plaatje(?). Mogelijk verspit, aangezien het is aangetroffen in een middeleeuwse sloot. Lengte: 1,8 cm, breedte: 0,9 cm.

490

Onder de militaria zijn waarschijnlijk twee (rand)fragmenten van een Romeins (?) schild aanwezig ⁵¹:

- vnr 166 (Bosman, Fig.7): een fragment van een U-vormige bronzen schildrand. Dit dunne fragment is gebogen. Uit spoor 33?
Lengte: 7,6 cm; breedte: 0,7 cm.

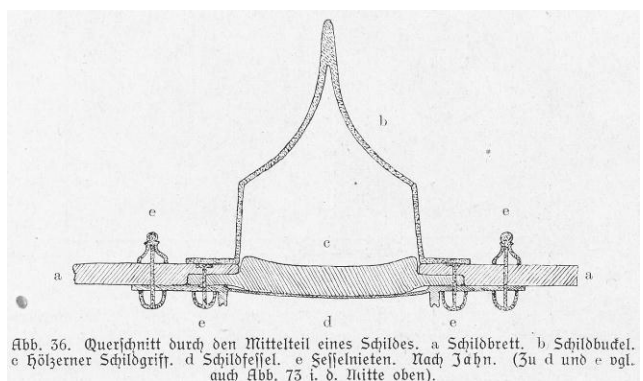
⁵¹ Het is niet helemaal uit te sluiten dat het randbeslag van een Romeins steekzwaard of *gladius* betreft. Een parallel daarvoor komt in Velsen 2 voor, zie Bosman i.v.

- vnr 961: bronzen U-vormig randbeslag. In vorm vergelijkbaar met 166. Uit spoor 75? Lengte: 3,6 cm, breedte: 0,6 cm.

Vijf vrij identieke beslagknoppen kunnen als Germaans schild beslag geïnterpreteerd worden. Een parallel is, zoals op het hieronder links afgebeelde complete exemplaar, voorzien van negen beslagknoppen aan de buitenkant⁵². Uit de doorsnede rechtsboven blijkt dat ook aan de binnenzijde dergelijke knoppen kunnen zijn aangebracht. Waarschijnlijk zijn dit iets minder hoge beslagknoppen. Wellicht is dit onderscheid ook aanwezig binnen deze groep van beslagknoppen uit B6. Er is namelijk een verschil in lengte van de schacht aanwezig. Niet elke knop kan door de volle dikte van een houten schild geslagen zijn en vervolgens geklonken of een platgeslagen uiteinde hebben gekregen.

Germaanse schilden met hoge beslagknoppen

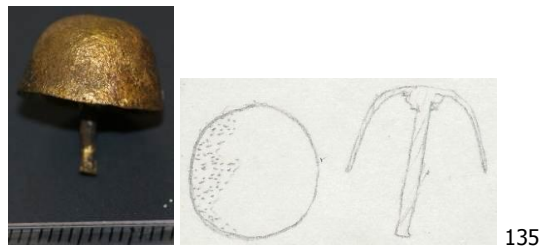
⁵² Tentoonstelling 2000 Jahre Varusschlacht Konflikt, Kalriese; Burmeister & Derks 2009.

Gedurende de opgraving van 1991 is een vergelijkbaar object gevonden, alhoewel hierop geen verzilverd oppervlak bewaard is gebleven. Dat komt wel voor op enkele later gevonden stukken.

- vnr 68 (Bosman 1992, Fig.9): bronzen beslagknop. De knop heeft een half bolle holle kop met een diameter van 1,3 cm. De lengte bedraagt 1,3 cm. De vierkante bronzen schacht is in de kop gesoldeerd. De punt is platgeslagen. Uit spoor 33.
Lit: Oldenstein 1976, Taf 46, no 459.

- vnr 135 (Bosman 1993, Fig.20): een verzilverd bronzen beslag. De bronzen nagel is binnenin de holle ronde knop gesoldeerd. Het uiteinde van de schacht is bot. Uit spoor 33?
Lengte: 16 mm; diameter: 14 mm.

- vnr 148 (Bosman 1993, Fig.21): een verzilverd bronzen beslag. De relatief lange bronzen nagel is binnenin de holle ronde knop gesoldeerd. Het uiteinde van de schacht oogt bot. Uit spoor 33?
Lengte: 29 mm; diameter: 12 mm.

- vnr 221 (Bosman 1993, Fig.22): een verzilverd bronzen beslag. De bronzen nagel is binnenin de holle ronde knop gesoldeerd. Zowel de kop als de nagel zijn verzilverd. De punt is bot. Uit spoor 33?
Lengte: 19 mm; diameter: 14 mm.

- vnr 455 (Bosman 1993, Fig.23): een verzilverd bronzen beslag. De nagel is oudtijds afgebroken. Hoge kop. Uit spoor 33.
Lengte: 25 mm; diameter: 15 mm.

Van de militaire riem of het *cingulum* zijn slechts vijf beslagknoppen en twee hangers van het schort of *apron* gevonden⁵³. Een deel kan tot een zelfde riembeslag hebben behoord, aangezien ze gelijkvormig en vlakbij elkaar zijn aangetroffen. Hierbij is overigens het verband tussen spoor 33 en 44 mee aantoonbaar.

- vnr 251 (Bosman 1993, Fig.8): een verzilverd bronzen pendant of hanger, waarvan de punt is afgebroken. Uit spoor 44, onder betredingniveau in verplooiide laag.
Lengte: 25 mm en 18.5mm; breedte: 1mm.

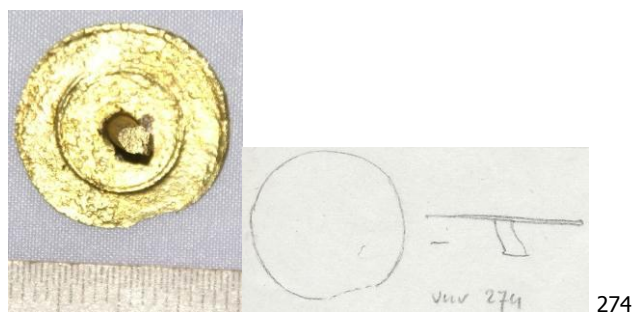
⁵³ Bishop & Coulston 1993, 99.

- vnr 265 (Bosman 1993, Fig.9): een bronzen apron beslagknop. Op de achterzijde is rond de nagel een concentrische richel met een diameter van 9.5mm. Uit spoor 33. Diameter: 1,3 cm, hoogte: 0,4 cm.

- vnr 274 (Bosman 1993, Fig.10): een bronzen apron beslagknop. Identiek aan vnr 265. Uit spoor 44. Diameter: 1,8 cm; hoogte: 0,45 cm. Lit: Bosman i.v. (parallel Velsen 2).

- vnr 299 (Bosman 1993, Fig.11): een verzilverd bronzen apron beslagknop. Vorm identiek aan vnr 265. Uit spoor 33. Diameter 1,8 cm, hoogte: 0,55 mm.

- vnr 840: een witmetaal apron beslagknop. Vorm identiek aan vondsten uit Velsen 1 (Bosman 1997, Fig 5.11, nr. 56 en 65). Het heeft een vlak oppervlak en een bodem met een giet naad dwars over de nagel, zichtbaar op de foto onder. Deze beslagknop is gevonden in spoor 183/1, een niveau met laatmiddeleeuwse vondsten, zoals een pelgrimsinsigne van Kortrijk (B). Hiermee is een datering als Romeins niet zeker. Het is in deze categorie geplaatst, vanwege de zeer grote overeenkomst met de eerder genoemde exemplaren uit de Vroeg-Romeinse context van Velsen.

Diameter 1,4 cm.

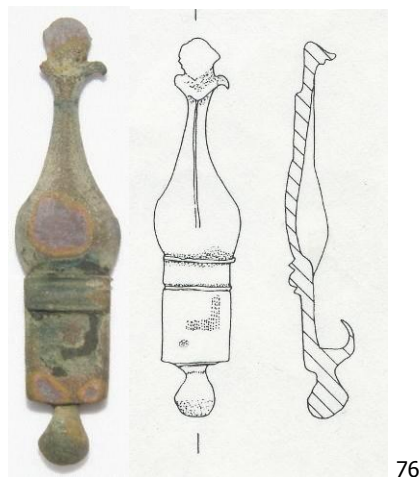

- vnr 2444 (Bosman 1996, fig. 8,72): een lunula vormige hanger van witmetaal of zilver, mogelijk van een apron. Het oog is recht uitgebogen. Langs de buitenrand is een parelversiering, langs de binnenrand een richel, met in het midden een rond gat. Uit spoor 564. Lengte: 4,1 cm. Lit: Unz & Deschler-Erb 1997, Taf. 47, 1304-1305.

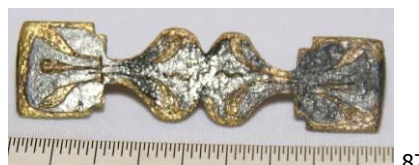
Er zijn zeker zes fragmenten van paardentuig opgegraven. Daarnaast zijn er nog zeven objecten waarvan vermoed wordt dat ze met paardentuig samenhangen.

- vnr 76 (Bosman 1996, fig. 6,39): bronzen riembeslag. Het betreft hier een zogenaamd eindbeslag. Op het oppervlak zijn enkele sporen van verzilvering waar te nemen. Het bovendeeel bestaat uit een vegetatief motief ("swollen seedcapsule"). Het onderstuk wordt van het bovendeeel gescheiden door een in gevijlde rechthoekige sierlijst. Het onderstuk is een rechthoekig vlak waaronder een ronde knop is aangebracht. Aan de achterkant is aan de bovenkant van het bovendeeel een nagel, de rest is hol. De onderzijde van het rechthoek aan de onderkant is omgeslagen. Uit spoor 33. Lengte: 5,4cm.
Lit: Bishop 1988, type 2a.

76

- vnr 87 (Bosman 1996, fig. 7, 50): brons riembeslag. Onder de nog aanwezige corrosiekorst op de voorzijde zijn sporen van verzilvering en versiering met Niello inleg zichtbaar. Het betreft acanthus bladen die bijna identiek zijn met 119. De vorm doet sterk aan paardentuig-beslag denken. Aan beide uiteinden is aan de achterkant een punt waarvan de top is platgeslagen. Uit spoor 33. Lengte: 4,2 cm.
Lit: Brouwer 1982; Bishop 1988, type 4p.

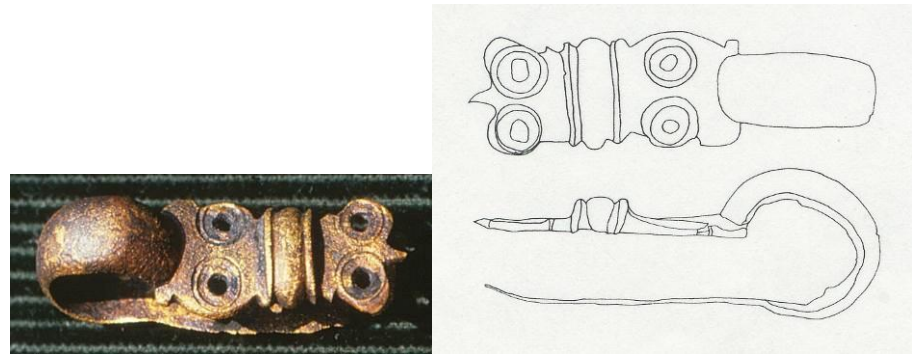

87

- vnr 89 (Bosman 1996, fig. 6,32): bronzen riemverdeler. Brede in doorsnede D-vormige ring. In de bovenkant van de bovenplaat bevinden zich 2 x 2 nagelgaten. Om elk gat zijn twee concentrische ringen aangebracht. De groepen gaten worden gescheiden door een sierlijst (als bij vnr 76). Het oppervlak is mogelijk verzilverd geweest. De achterzijde van de achterplaat is gesleten, waardoor twee van de 4

nagelgaten voor de helft verdwenen zijn. Uit spoor 33. Niet gezien bij inventarisatie.

Lit: Frere/Wilkis 1989, Fig 72; Bishop 1988, type 3a.

89

- vnr 119: bronzen beslagplaatje (Bosman 1996, fig. 8,61). Rechthoekig beslagplaatje. Het oppervlak was waarschijnlijk verzilverd. Op de bovenkant zijn 2 gestileerde acanthusbladeren ingegraveerd en ingelegd met niello. Aan de bovenzijde is de bevestigingsnagel door het plaatje heen geslagen, de onderste maakt deel uit van het plaatje. Van beide nagels is de punt plat geslagen. Determinatie als paardentuig niet zeker. Eerder is dit stuk als *apron* beslag van een *cingulum* herkend. Uit spoor 33. Lengte: 3,5 cm.

Lit: Ritterling 1913, Taf XII, 11.

119

- vnr 234 (Bosman 1993, Fig.12): Oogfragment van een bronzen riemverdeler. Het oog is afgebroken net onder de bovenste bevestiging. De bevestigingsnagel is oudtijds verloren gegaan. Boven de bevestiging staan drie horizontale lijnen; en op het D-vormige oog staan twee verticale lijnen die doorlopen tot op de zijkanten, boven de horizontale lijnen. De riemverdeler is mogelijk verzilverd of vertind geweest. Uit spoor 33.

Lit: Aangezien het oog is afgebroken, is het type moeilijk te determineren.

Vergelijkbaar met Bishop 1988 type 1d en 1j.

Lengte: 27 mm; breedte: 9 mm; hoogte: 15.5 mm.

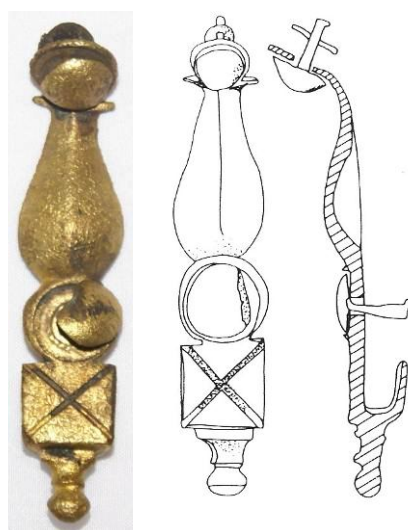

234

- vnr 300 (Bosman 1993, Fig.14): een bronzen eindbeslag. De top van het beslag is voorwaarts gebogen. Op de achterkant heeft de nagel nog de klinknagelring. De tweede nagel in het midden van het beslag is beschadigd, en heeft de klinknagelring verloren. Tussen de nagels staat een plantaardig motief. Onder de nagel in het midden staat een vierkant met een X. Daaronder staat een knop. Uit spoor 33.

Lit.: Bishop 1988, type 2b (Hofheim, Ritterling 1913, Taf. 13, 2 en 12; Rißtissen, Ulbert 1959, Taf. 62,9).

Lengte: 64 mm; breedte: 13 mm; hoogte (maximaal): 10 mm.

300

- vnr 321 (Bosman 1993, Fig.13): ijzeren ring. De zwaar gecorrodeerde ring kan onderdeel zijn geweest van een riemverdeler. Uit spoor 33.

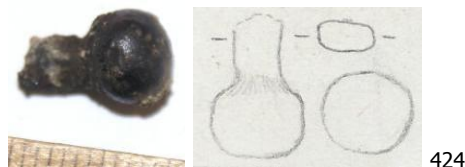
Lengte: 9 mm; diameter: 35 mm. Lit: Bishop 1988, type 2b.

321

- vnr 424 (Bosman 1993, Fig.16): fragment van een wit metaal (zilver?) eindbeslag. Uit spoor 33.

Diameter kop: 0,75 cm, lengte: 1,15 cm.

424

- vnr 703 (Bosman 1993, Fig.15): een wit metaal eindbeslag. Het beslag bestaat uit een groot rechthoekig boven deel, waarin een nagelgat. Onder het rechthoekige deel is een knop. Uit spoor 80.

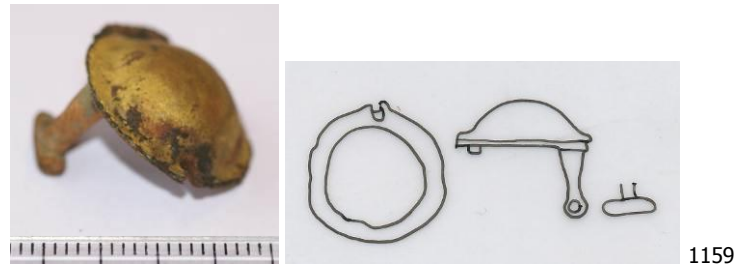
Lit.: Bishop 1988, type 8h (Augsburg-Oberhausen, Hübener 1973, Taf. 9,21).
Lengte: 4,2 cm; breedte: 1,0 cm; hoogte: 0,5 cm. Lit: Bishop 1988, 4i of 8b.

703

- vnr 1159: bimetaal (messing en rood koper) riembeslag met hoge klinknagel, de tweede nagel is oudtijds afgebroken⁵⁴. De bovenzijde is gewelfd. Uit spoor 289.
Diameter: 1,8 cm, hoogte: 1,6 cm.

⁵⁴ Een andere interpretatie is een (halffabriek) schijffibula, alleen strookt het onderstel hier niet mee.

- vnr 1726: brons/ijzer riembeslag. Zwaar gecorrodeerde ijzeren plaat met twee bronzen klinknagels. Mogelijk paardentuig en opspit. Datering namelijk niet geheel zeker want afkomstig uit een niveau met laatmiddeleeuwse vondsten (spoor 102). In dezelfde laag is schijffibula vnr 887 en bronzen haak vnr 1739 gevonden. Lengte: 4,5 cm.

- vnr 1739: brons riembeslag of haak. Rechthoekig in doorsnede, met enige profilering langs rand. Sterk gecorrodeerd. Zelfde context als 1726 (spoor 102). Lengte: 3,3 cm.

- vnr 2314 (Bosman 1996, fig. 7,48): brons riembeslag. Onder de nog aanwezige corrosiekorst op de voorzijde zijn sporen van verzilvering en versiering met mogelijke inleg zichtbaar. De vorm doet net als bij 2432 sterk aan paardentuigbeslag denken. Aan de achterkant rechts één en links twee punten waarvan de top is platgeslagen. Uit spoor 523. Lengte: 5,6 cm. Lit: Bishop 1988, type 6b.

- vnr 2432 (Bosman 1996, fig. 7,49): brons riembeslag. Op de voorzijde zijn sporen van verzilvering en versiering met mogelijke inleg zichtbaar. De inleg is in de vorm van kruizen met een knoop op het kruispunt. De vorm van de plaat doet net als bij 2314 sterk aan paardentuig-beslag denken. Aan de achterkant aan beide uiteinden en in het midden punten waarvan de top is platgeslagen. In het linker deel van de bovenkant komt de klinknagel door het oppervlak. Uit spoor 33. Lengte: 5,8 cm. Lit: lijkt op Bishop 1988, type 8c, maar met verhoogd en versierd centraal deel.

Overig riembeslag:

- vnr 414 (Bosman 1993, Fig.17): een zwaar gecorrodeerde verzilverd bronzen beslag. Gewelfde bol met geprononceerde rand. Uit spoor 33. Diameter: 1,85 cm, lengte: 1,0 cm. Lit: Bosman 1997; Bosman i.v.

- vnr 496 (Bosman 1993, Fig.18): een holle bronzen beslag. Het heeft een centraal gat en een parelversiering binnen richels langs de rand. Uit spoor 33. Lengte: 0,4 cm; diameter: 2,1 cm.

- vnr 673 (Bosman 1993, Fig.19): een dunne verzilverde bronzen beslag. Dit zou als een *apron* beslag geïnterpreteerd kunnen worden. Het is versierd met geprofileerde concentrische cirkels. Uit spoor 123. Diameter: 1,6 cm, hoogte: 0,8 cm. Lit: Bosman i.v.

Er zijn een klein aantal metaalvondsten die mogelijk ooit een onderdeel van een militair voorwerp of uitrusting zijn geweest. Ze zijn alle te beschrijven als schroot. Ondanks dat kunnen de objecten, als relatief zeldzaam metaal, toch een intrinsieke waarde hebben gehad.

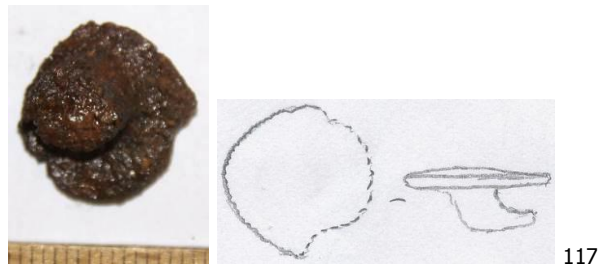
- vnr 52: bronzen nageltje. Het heeft een half bolle kop en een ronde schachtdoorsnede. De punt is plat geslagen. Indien vnr 10 een hengseloog is dan zou deze nagel bij hetzelfde voorwerp gehoord kunnen hebben (het past in elk geval). Echter de combinatie van beide voorwerpen is wellicht niet direct als militair te duiden. Uit spoor 33. Lengte: 0,85 cm.

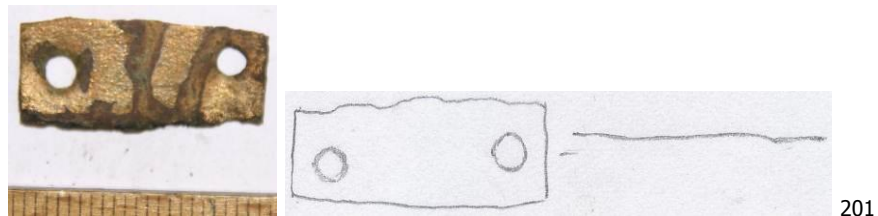
- vnr 61: bronzen nageltje. Het heeft een platte kop, die niet geheel rond is. Aan 2 kanten is deze licht ingescheurd. Het is een relatief grof product, of het resultaat van intense slijtage. De schacht is min of meer rond. De punt is platgeslagen. Uit spoor 33. Lengte 1,01 cm. Lit: Bosman 1997.

- vnr 117: IJzeren beslagknop.
De kop is ongeveer rond met een diameter van $\pm 1,4$ cm. Aan de onderkant is geen nagel aanwezig maar een 6 mm brede omgeslagen lip. Uit spoor 33. Diameter (max.) 1,6 cm. Lit: Bosman 1997, fig. 6.19, nr. 3.

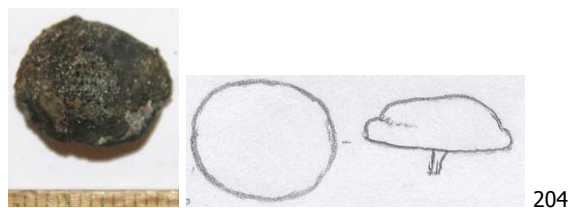
- vnr 201 (Bosman 1993, Fig.31): een rechthoekig bronzen plaatje met twee gaten. Uit spoor 33. Lengte: 2,2 cm; breedte: 1,0 cm.

- vnr 202 (Bosman 1993, Fig.28): een kleine bronzen nagel. Uit spoor 33. Lengte: 0,8 cm; diameter: 0,4 cm.

- vnr 204 (Bosman 1993, Fig.35): een zwaar gecorrodeerd verzilverd bronzen beslag. Uit spoor 33. Diameter: 1,3 cm, lengte: 0,7 cm. Lit: Bosman 1997.

- vnr 223 (Bosman 1993, Fig.29): een kleine bronzen nagel. Uit spoor 33? Lengte: 10 mm; diameter: 4mm.

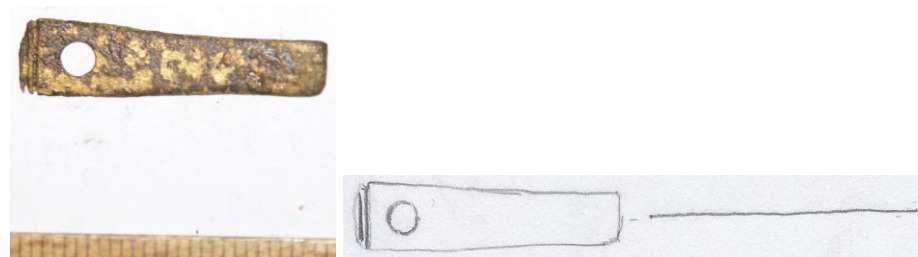
- vnr 224 (Bosman 1993, Fig.27): een bronzen splitpen. Lengte: 1,15 cm; breedte: 0,35 cm. Uit spoor 33? Lit.: Deimel 1987, Taf 93,12: een splitpen met een ring.

- vnr 225 (Bosman 1993, Fig.30): een kleine bronzen nagel. Uit spoor 33? Lengte: 1,2 cm; diameter: 0,35 cm.

- vnr 260 (Bosman, Fig.32): een bronzen of bronsblik plaatje met een gat, boven het gat staan twee lijnen. Uit spoor 33. Lengte: 2,75 cm; breedte (maximaal): 0,7 cm.

- vnr 305 (Bosman 1993, Fig.24): een bronzen nagel met een ronde kop en een stompe punt. Het is vergelijkbaar met de nagels op eindbeslag vnr 265. De nagel is omgebogen. Uit spoor 33? Diameter: 0,8 cm, lengte: 0,9 cm.

- vnr 431 (Bosman 1993, Fig.33): een rechthoekig bronzen plaat met een nagel. Aan twee zijden is de plaat afgeknipt. Uit spoor 33. Lengte: 1,25 cm; breedte: 0,8 cm; hoogte: 0,2 cm.

- vnr 437 (Bosman 1993, Fig.26): een ronde witmetalen (zilver?) nagelkop. De schacht is gebroken. Uit spoor 33. Diameter: 0,6 cm, lengte: 0,6 cm.

- vnr 441 (Bosman 1993, Fig.34): een bronzen klinkringetje. Niet geheel rond, loopt schuin naar buiten. Uit spoor 60. Diameter: 0,9 cm, dikte: 0,5 mm.

441

- vnr 475 (Bosman 1993, Fig.25): een bronzen nagel met een platte kop en een stompe punt. Uit spoor 33. Diameter (maximaal): 1,0 cm, lengte: 0,8 cm.

475

- vnr 612: bro beslagplaatje. Spoor niet geregistreerd? Niet gezien bij inventarisatie.

- vnr 764: bronzen rechthoekig beslagplaatje met centraal gat. Uit spoor 105. Lengte: 2,3 cm.

764

- vnr 1051: bronzen of bronsblik plaatje met een rond gat, met een scheurtje hiertussen en de rand. In de lengterichting langs de rand een groeflijn. Uit spoor 273. Lengte: 2,5 cm; breedte (maximaal): 0,9 cm.

1051

- vnr 1983: bronzen beslagknop. Halfronde kop, met korte omgeslagen nagel. Uit spoor 390. Diameter: 1,0 cm, hoogte 0,7 cm.

1983

- vnr 2234: bronzen riembeslag. Centrale ronding met versiering langs de rand waaraan twee rechthoekige uitlopers die naar achter zijn omgebogen. Hiermee waarschijnlijk aan een leren riem bevestigd. Uit spoor 390, omschreven op het kaartje als 'nieuwe wal', waaruit o.a. ook handgevormd aardewerk met kamversiering en indrukken op de wand. Een datering in de Late IJzertijd is niet uit te sluiten. Lengte: 3,4 cm.

2234

- vnr 2414: bronzen beslagknop verbindt 2 kleine plaatjes. Uit spoor 564, waaruit o.a. ook 2^e eeuwse fibula. Lengte: 1,2 cm.

2414

7.3 FIBULAE

De overige metaalvondsten bestaan voornamelijk uit fibulae. Naast een wellicht een idee van een duiding van afkomst binnen of buiten het Romeinse Rijk, eventueel zelfs een etnische duiding, is deze vondstgroep ook van belang voor de datering van B6. Er zijn in totaal 54 fibulae geborgen:

- vroeg La Tène fibula	1
- midden La Tène fibula	1
- Aucissafibula	2
- ogenfibula	4
- haakfibula	1
- kapfibula	4
- knikfibula	1
- knoopfibula	1
- scharnierfibula	3
- boogfibula	2
- draadfibula	16
- Germaanse kniefibulae	2
- Germaanse figuurfibulae	4
- Germaanse fibula	1
- schijffibula	5
- tutulusfibula	1
- tweedelige spiraalfibula	1
- scharnierhulsfibula	1
- geëmailleerde beugelfibula	1
- type onbekend	2

Tot de fibulae behoort de op typologische gronden oudste dateerbare metaalvondst van B6: een vroeg La Tène fibula met een omhoog gebogen uiteinde van de voet die los staat van de beugel en eindigt in een eikelvorm. Dit type dateert uit 400-300 v.Chr. Haalebos geeft aan dat met name midden La Tène fibulae, waarbij de omhoog gebogen voet wel vastgemaakt is aan de beugel, tot ver in de Romeinse tijd in gebruik blijven⁵⁵. Of dit ook geldt voor het wat de datering betreft vroegere exemplaar uit B6 is niet bekend. De laag waarin deze fibula is gevonden is die waarin ook vondsten uit de Romeinse tijd zijn aangetroffen. Naast deze fibula is een La Tène fibula gevonden waarvan de teruggeslagen knop voorbij de naaldhouder is afgebroken. Aangezien op de beugel drie groeven lopen kan aangenomen worden dat de teruggeslagen knop hier bevestigd is geweest, waardoor sprake is van een fibula van het midden La Tène type⁵⁶. Een andere vroege vondst is een grote kapfibula, aangetroffen onderin een karrenspoor. Op stratigrafische gronden zou dit spoor in de Late IJzertijd gedateerd kunnen worden. Ook de fibula lijkt dit te onderschrijven. De

⁵⁵ Haalebos 1986, 13.

⁵⁶ Müller & Steuer 2000, 49: La Tène B1.

fibula is namelijk relatief groot uitgevoerd en is niet geheel binnen de omschrijving door Haalebos van dit type fibula te plaatsen ⁵⁷. Eerder lijkt het exemplaar een prototype te zijn. Een andere afwijking van het 'standaardtype' is dat de fibula is uitgevoerd met een scharnier in plaats van een spiraal. Op grond hiervan zou deze daarom als scharnierfibula omschreven kunnen worden. Maar ook in vergelijking met het 'standaardtype' lijkt het een prototype te zijn. Een derde mogelijkheid is dat deze vorm een op zich staand type uit de Late IJzertijd vertegenwoordigt.

Een deel van de fibulae als Aucissa-, boog-, haak-, kap- scharnier- en ogenfibulae komt typologisch overeen met die uit Velsen 1 en 2 en ze zijn dan ook met name in de 1^e eeuw n.Chr. te dateren, enkele hiervan zeker in de eerste helft. Een opvallende vorm is de scharnierfibula. Volgens Haalebos komt dit type vrijwel uitsluitend in de Limeszone en in het achterland voor, met uitzondering van Velsen 1 en inheemse nederzettingen in de directe omgeving ⁵⁸. Het gaat hier dan met name om Assendelver Polders site F ⁵⁹. Het type is dus waarschijnlijk in de omgeving van Velsen alleen te dateren in de periode waarin de forten van Velsen door de Romeinen in gebruik zijn geweest: 15 - 47 n.Chr. Een ander opvallend feit is dat één van de ogenfibulae een miniatuur-uitvoering is. Ook onder de draadfibulae bevinden zich twee zeer kleine exemplaren. Miniatuurfibulae zijn bekend uit verschillende als ritueel opgevatte vindplaatsen in Noord-Gallië, en mogelijk kenmerkend daarvoor ⁶⁰.

Geen van de schijffibulae van B6 is geëmailleerd, ze zijn alle verzilverd. Hooguit bij één is een kleur aanwezig, die ook veroorzaakt kan zijn door de corrosie. Vanwege die afwezigheid van emailering zouden ze met name in de 1e eeuw n.Chr. te dateren kunnen zijn. De hoge naaldhouder bij een enkele, zou echter ook kunnen duiden op een jongere datering.

Het meest voorkomende type is de draadfibula, die van de eerste helft van de 1^e tot in de 2^e eeuw n.Chr. voorkomt ⁶¹.

Een aantal fibulae dateert zeker uit de periode na het vertrek van de Romeinen uit Velsen 2. De Germaanse kniefibulae komen pas aan het eind van de 1^e en in de 2^e eeuw voor ⁶². Mogelijk kan eenzelfde datering gegeven worden aan de Germaanse figuurfibulae. Deze groep onderscheidt zich van de schijffibulae door de hoge naaldhouder. Het is echter niet uitgesloten dat dit type nog in de 3^e eeuw voorkomt. De scharnierhulsfibula met email is een typisch 2^e eeuwse vorm ⁶³. Waarschijnlijk typisch 3^e eeuwse vormen zijn de vroege tutulusfibula en de tweedelige spiraalfibula met hoge naaldhouder (Haalebos 1986, 64). Deze typen kunnen echter ook nog in de

---

⁵⁷ Haalebos 1986, 16-23.

⁵⁸ Haalebos 1986, 47.

⁵⁹ Van Beek 1987, 292; vnr site F: 12392/12257.

⁶⁰ Roymans 1990, 78; Bosman 1997, 318.

⁶¹ Haalebos 1986, 51-52.

⁶² Haalebos 1986, 62.

⁶³ Böhme 1972, met exacte parallel nr. 321.

2^e eeuw voorkomen. Maar zal dat voor de tutulusfibula vooral gelden binnen de Germaanse invloedssfeer of meer expliciet: buiten het gebied van de Friezen. Daarnaast is een datering voor deze in de 4^e eeuw niet uit te sluiten, zoals een vondst uit Oudenburg toont ⁶⁴.

Net als bij de munten geldt ook bij de fibulae dat er, naast exemplaren uit de periode dat de Romeinen in Velsen waren, ook exemplaren van na die tijd voorkomen. Bovendien zijn er enkele pre-Romeinse fibulae aangetroffen. Op grond van de dateringen van de fibulae is continuïteit in het gebruik van de vindplaats Velsersbroek B6 van tenminste de IJzertijd tot in de 3e eeuw zeker, en tot in de 4e eeuw aannemelijk.

Tenslotte is het van belang nogmaals te benadrukken dat enkele fibulae verzilverd zijn. Dit betreft alle schijffibulae, één Germaanse kniefibula, de Germaanse fibula en de tutulusfibula. Mogelijk is hier ook, net als bij de munten, sprake van een voorliefde voor zilver in Germaanse context. Voor één van de verzilverde Germaanse fibulae, met brede voet en puntcirkelversiering, is een exacte parallel voorhanden in Hiaure in de provincie Friesland ⁶⁵. Deze fibula is verwant aan het type Almgren 41, waarmee er tevens een koppeling naar Noord-Duitsland is.

Catalogus

De meeste fibulae zijn van koper of een legering met koper. Aangezien er geen metallurgische analyse is uitgevoerd wordt er geen melding gemaakt van de exacte metaalsoort. Alleen is er een aanduiding van het metaal aangegeven als het afwijkt, bijvoorbeeld wanneer ijzer of zilver is gebruikt.

- vnr 9: Verzilverde Germaanse Kniefibula (A). De fibula bestaat uit twee delen: de beugel en de spiraal. De doorsnede van de beugel is rond (dus type A). De beugel is ingesneden, en op deze plaats geknikt. In de knik is een verzilverd staafje vastgezet. Aan beide zijden van de beugel is aan dit staafje een bronzen knopje vast gebogen. De spiraal bestaat uit 7 windingen aan weerszijden van de beugel. De spiraal is gedraaid om een verzilverd staafje. Spoor niet geregistreerd, maar het betreft de top van spoor 33. Lengte: 3,0 cm.

Lit: Haalebos 1986, 63, m.n. afb 2 en 7 (bij 6 zijn de knopjes aan weerszijden van de beugel nog aanwezig): eind 1e - 2e eeuw n.Chr.

---

⁶⁴ Mertens 1977, 61.

⁶⁵ Boeles 1927, 272 en Pl. XVII, 10.

- vnr 49: Haakfibula. De beugel heeft een D-vormige doorsnede. In de naaldhouder zijn 2 min of meer vierkante vakken uitgespaard. Uit spoor 34. Lengte: 5,9 cm. Lit: van Buchem 1941, Pl. V, 5; Haalebos 1986, 23-26: Augusteisch - Flavisch.

- vnr 59: Germaanse Kniefibula (A). De fibula is verbogen. De fibula bestaat in tegenstelling tot vnr 9 uit één stuk. Aan weersijden van de beugel bestaat de spiraal uit 8 windingen om twee bronzen staafjes. Uit spoor 33. Lengte: 3,2 cm. Lit: Haalebos 1986, 63, afb. 4.

- vnr 71: Miniatuur Ogenfibula. Lengte 2,7 cm. De beugel boven de afwezige spiraal/naald is smal, waardoor er geen ogen zijn aangebracht. Anderzijds kan de fibula van een relatief jonge datum zijn en daarom niet van ogen voorzien zijn. Bovenop de brede naaldhouder is een omgekeerde V gegraveerd. Uit spoor 33. Lengte: 2,8 cm. Lit: Haalebos 1986, 35; voor miniatuurfibulae in rituele context: Roymans 1990, 78.

- vnr 72: Aucissafibula (A). De doorsnede van de beugel is plat met in het midden een rechthoekig opstaande rand. Over de hele beugel komen kleine vierkante

"punkteringen" voor. Boven het scharnier zijn 2 omgekeerde V's aangebracht, waarbinnen een visgraat motief. Boven de V's is driemaal een dubbele concentrische ring aangebracht. Aan weerszijden is een doorboring met een opening naar de rand, als bij de vroege Ogenfibulae. Eén knop van de scharnieras en de knop van de naaldhouder ontbreken. Uit spoor 33. Lengte: 5,1 cm. Onderstaande foto's uit 1991. Niet gezien bij inventarisatie.

Lit: Bechert 1973, Taf 5, 46; Cosack 1979, Taf 62, 3A.

72

- vnr 75: Draadfibula. De naald is naar de verkeerde kant van de naaldhouder gebogen. Uit spoor 33. Lengte: 4,6 cm.

Lit: Haalebos 1986, 51-52: 1e - 3e eeuw n.Chr.

75

- vnr 78: Draadfibula. Type als vnr 75. De naald is bij de tweede winding afgebroken. Uit spoor 33. Lengte: 4,1 cm.

Lit: als vnr 75.

78

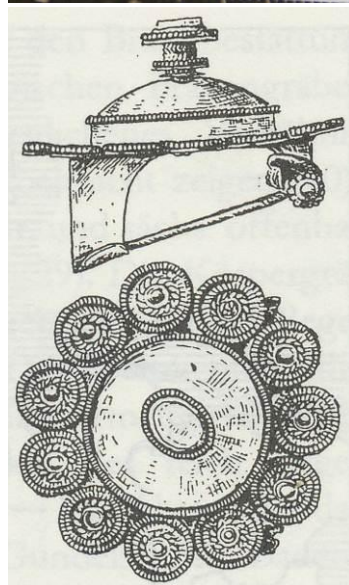
- vnr 92: "Figuurfibula". Platte 8-vormige fibula bestaande uit twee cirkels waarlangs een 1 mm brede met radiale streepjes versierde rand is aangebracht.

Binnen de cirkels ligt 1 centraal en daaromheen 6 bloemetjes. Uit spoor 33. Lengte: 4,8 cm. (incl. naald), lengte twee cirkels: 2,8 cm.

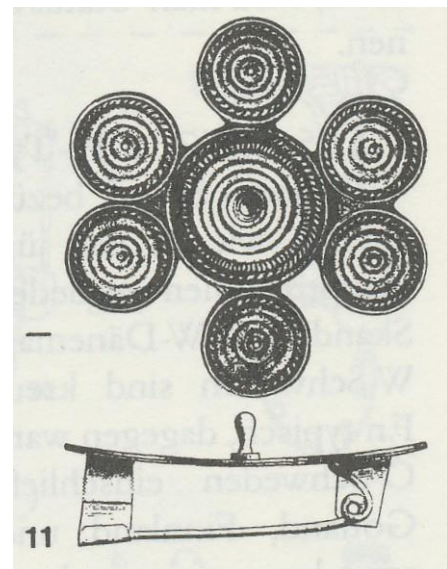
Parallellen voor gekoppelde versierde schijven zijn alleen gevonden bij fibulae met een veelvoud van de rondellen, waarvan we er in B6 slechts twee hebben. Op een Laat Romeinse tutulusfibula van het type Haßleben (Thomas type B 2,2) zijn rond de centrale verhoging 11 rondelles aangebracht met concentrische parelversiering. Een ander voorbeeld zijn de zogenaamde Scandinavische 'Prachtfibeln', eveneens uit de Laat Romeinse tijd (op de overgang van fasen C2 en C3, rond 300-325 n.Chr.). Hierbij kunnen om een verhoogd of vlak middenveld rondellen met concentrische versiering zijn aangebracht. Het is uit te sluiten dat de fibula van B6 oorspronkelijk onderdeel is geweest van een groter geheel. De naaldhouder en spiraal zijn namelijk primaire elementen. Lit: Müller & Steuer 2000, 93 en 117.

92

Type Haßleben

Scandinavische 'Prachtfibel'

- vnr 94: "Figuurfibula". Bronzen fibula met in doorsnede rond plat vlak, waarop een halve holle bol is gesoldeerd. Deze fibula heeft dezelfde bevestiging van de naald als vnr 92 en een hoge naaldhouder. Parallellen voor deze bolvormige fibulae van elders zijn schaars. Dit zou er op kunnen duiden dat dit een Friese vorm betreft. Uit spoor 33. Lengte: 2,3 cm.

94

- vnr 100: Tutulusfibula. Verzilverde Tutulusfibula met een ronde doorsnede. Het oppervlak loopt eerst licht bol op waarna het overgaat in een conische punt. Bovenop de punt is een ronde knop. Aan het uiteinde van de as in de spiraal is een ijzeren knop aangebracht. Slechts een van deze 2 knoppen is nog aanwezig. Bij de opgraving is deze vlak naast de fibula gevonden, maar is daarna helaas zoekgeraakt. Uit spoor 33. Lengte: 2,4 cm.
Lit: Mertens 1977.

100

- vnr 101: Ogenfibula. Het is een relatief breed exemplaar (0,5 mm breder dan de breedste van Velsen 1). Het zou hier dan om een relatief jong exemplaar kunnen gaan, of minimaal van na 30 n.Chr. De twee ogen bestaan uit 2 dubbele concentrische ringen, aangegeven net boven de spiraal. Boven de naaldhouder is een omgekeerde V aangebracht. Het hoogste punt van de bocht van de beugel bevat een ingeslagen versiering. Uit spoor 33. Lengte: 5,6 cm.
Lit: Haalebos 1986, blz. 35 - 41, Fig 12 - 14.

101

- vnr 116: Draadfibula. Deze fibula heeft een relatief hoge bolle beugel. Uit spoor 33. Lengte: 4,2 cm. Lit: Haalebos 1986, Fig 43, 112.

116

- vnr 134: kapfibula type I 'Nijmegen'. Relatief lange fibula met opengewerkte naaldhouder en smalle kap net boven de spiraal. Uit spoor 33? Lengte: 6,4 cm. Net als vnr 154 in dezelfde periode (begin 1^e eeuw tot de Claudische periode, vanwege het ontbreken in castella als Velsen 2, Valkenburg en Zwammerdam). Haalebos suggereert dat deze spelden een inheemse dracht vertegenwoordigen, iets wat deels ook voor de ogenfibulae kan gelden. Deze spelden worden veelvuldig in het vrije gebied gevonden, maar ontbreken daarentegen niet in de castella. Lit: Haalebos 1986, 16.

134

- vnr 154: kapfibula type II 'Bentumersiel'. Korte fibula met opengewerkte naaldhouder. Op de ronde kap staan twee dubbele lijnen met parels ertussen in een V-vorm. De spiraal en naald ontbreken. Uit spoor 33. Lengte: 4,8 cm. Lit: Haalebos 1986, 17.

154

- vnr 155: Germaanse schijffibula, in delen gebroken. Kap is bol met geprononceerde rand is op de basis gesoldeerd geweest. Naald ontbreekt. Type als vnr 94. Uit spoor 33? Lengte: 2,7 cm.

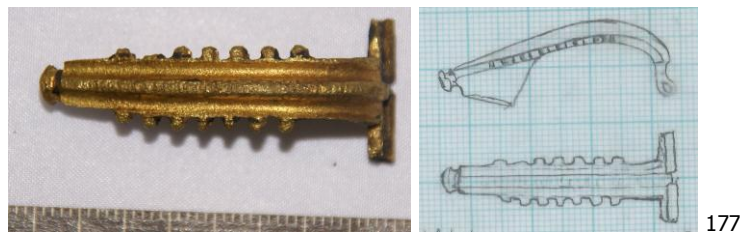
155

- vnr 158: draadfibula, gecorrodeerd. Punt van de naaldhouder afgebroken. Uit spoor 33? Lengte: 4,8 cm. Lit: Haalebos 1986, 93, nr. 36.

158

- vnr 177: T-vormige scharnierfibula met uitstaande middenrib met kartelversiering, langs weersijden van de beugel series van 7 afgeronde knoppen. De naald ontbreekt. Uit spoor 33. Lengte: 3,9 cm. Lit: Van Buchem 1941, Pl. XIV, 2-3.

177

- vnr 196: draadfibula beugel met relatief hoge naaldhouder. Naald en spiraal in vnr 198. Uit spoor 33. Lengte: 3,4 cm.

196

- vnr 198: draadfibula naald (zelfde exemplaar als vnr 196!). Uit spoor 33. Lengte: 3,2 cm.

198

196 + 198

- vnr 199A: fragment zilveren schijffibula. Tweemaal hetzelfde vnr 199 uitgedeeld, waardoor de fibula is vernummerd tot vnr 199A. Deel van de rand en naald zijn afgebroken. Dit type (verzilverde) schijffibula met vier rondellen langs de rand komt een aantal maal voor in B6. In sommige gevallen ook met een versiering van de plaat. Daarnaast komt het in de regio ook vaker voor, zoals in Uitgeest-Dorreveest (mondelijke mededeling J. de Koning). Uit spoor 33. Lengte: 3,0 cm.

- vnr 213: koperen fibula spiraal + naald, losgebroken van de beugel. Onder de overige fibula fragmenten van B6 is geen aan deze passend deel aanwezig. Uit spoor 33? Lengte: 3,9 cm.

213

- vnr 215: draadfibula. De beugel is net voor de naaldhouder naar buiten verbogen. Type als vnr 158. Uit spoor 33. Lengte: 4,9 cm.

215

- vnr 220: draadfibula. Net boven de spiraal gebroken. Type als vnr 158. Uit spoor 33? Lengte: 3,3 cm.

- vnr 254: Tweedelige spiraalfibula type A met hoge naaldhouder, gevonden op een relatief hoog niveau en is daarmee minder goed bewaard gebleven en in meerdere fragmenten gebroken. De beugel oogt als een Germaanse fibula. Deze fibulae zijn vooral in de 3^e eeuw gedragen, maar kunnen al eerder voorkomen. Uit spoor 33. Lengte: 2,9 cm. Lit: Haalebos 1986, 64.

- vnr 318: verzilverd brons schijffibula, in verschillende delen gebroken. Op de schijf een versiering van concentrische parelrijen. Een van de uitspringende ronde knoppen is afgebroken. Type als vnr 199A. Uit spoor 33. Lengte: 4,0 cm.

- vnr 331: Vroeg La Tène fibula beugel, gebroken in de spiraal. Teruggelbogen naaldhouder, met puntige knop. Uit spoor 44. Lengte: 7.3 cm. Lit: Müller & Steuer 2000, 49.

331

- vnr 335: Vroeg La Tène fibula naald (past aan vnr 331). Uit spoor 44. Lengte: 6,1 cm.

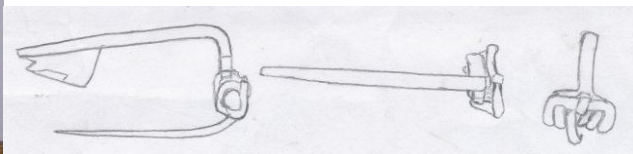

335

331+335

- vnr 416: draadfibula, met relatief hoekige beugel. Type als vnr 158. Uit spoor 33. Lengte: 5,4 cm.

416

- vnr 432: draadfibula. De beugel is halverwege en ter hoogte van de naaldhouder naar boven verbogen. Type als vnr 116. Uit spoor 33. Lengte: 4,2 cm.

432

- vnr 436: boogfibula, naald ontbreekt. De naaldhouder is opengewerkt met een rond gat. Uit spoor 33. Lengte: 5,0 cm. Lit: Haalebos 1986, 26 en 75.

436

- vnr 443: boogfibula, waarvan naald en naaldhouder ontbreken. Uit spoor 33. Lengte: 3,6 cm. Boogfibula van een type dat sterk overeenkomt met de boogfibula die in de vulling van waterput 2 in Velsen 1 is gevonden. In deze waterput lag het skelet van een militair met een deel van zijn wapenrusting. Lit: Morel & Bosman 1989, Bosman 1997.

443

- vnr 458: Tweedelige spiraalhulsfibula met hoge naaldhouder. Wellicht een Germaanse fibula. Fibula gecorrodeerd. Type als vnr 254, met iets minder geprofileerde beugel. Uit spoor 66. Lengte: 3,7 cm.

458

- vnr 468: verzilverd brons Germaanse schijffibula (uit ME sloot, werkput 13). De bovenste oorspronkelijk gesoldeerde plaat met versiering is losgebroken. Aan vier zijden is een ronde uitstulping. De naald rust in een relatief hoge naaldhouder. Type als vnr 199A. Lengte: 2,7 cm.

468

- vnr 473: draadfibula met relatief lage bolle vorm, oogt daarmee als jong exemplaar. Daarnaast lijkt de vorm op die van draadfibulae met in doorsnede driehoekige of

platte beugel. Daarmee zou een datering in de 2^e eeuw n.Chr. aannemelijk zijn. Uit spoor 33, naast spoor 60. Lengte: 4,6 cm. Lit: Van Buchem 1941, Pl. XII en XIII.

473

- vnr 557: draadfibula. Spoor niet geregistreerd. Type als vnr 116. Lengte: 4,7 cm.

557

- vnr 575: scharnierfibula uit de Late IJzertijd. Is gevonden in een karrenspoor (spoor 116). Hier kan het zijn ingedrukt, maar het kan ook afkomstig zijn uit het zand waarin het spoor zich ingevreten heeft. Daarmee kan een datering in de Late IJzertijd voor deze archaisch aandoende scharnierfibula in aanmerking komen. Boven het scharnier zijn op de beugel langs de rand en centraal groeven. De naaldhouder is opengewerkt. Lengte: 14,2 cm (incl. naald), lengte beugel: 7,9 cm. De vorm van de beugel doet denken aan een Nauheimfibula. Echter die zijn vrijwel uitsluitend uitgerust met een spiraal. Het is uitgesloten dat het hier een gerepareerde of aangepaste versie betreft. De stand van de naaldhouder toont dit aan, en bovendien oogt de naald als een origineel deel. Een andere optie is een Alesia fibula, met een brede beugel en scharnier. Hiertegen spreekt echter de relatief lage beugel. Lit: Müller & Steuer 2000, 53 (Nauheimfibula); Müller 2002, Taf 9, 91-92 (Alesia fibula).

575

- vnr 846: Scharnierhulsfibula met emaille inleg. Naald en inleg ontbreken. Gedateerd in de 2^e eeuw n.Chr. Uit spoor 167. Waarschijnlijk opspit, in dezelfde context komen

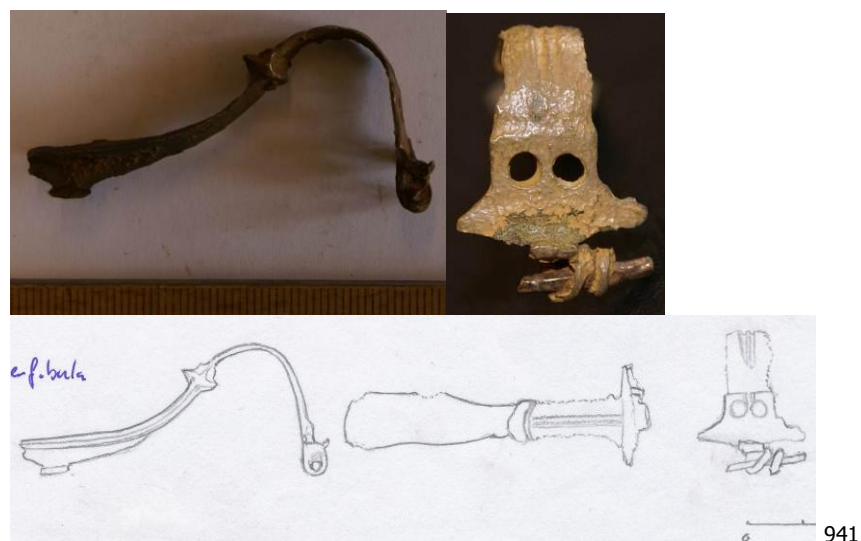
ook Pingsdorf, Andenne en een duit van 1681 voor. Lengte: 4,0 cm. Lit: Haalebos 1986, 46.

- vnr 887: verzilverde schijffibula. Zowel de naaldhouder als oog voor de bevestiging van de spiraal zijn afgebroken. Het oppervlak van de schijf is egaal. Uit spoor 102, waarin o.a. ook kogelpot, steengoed. Daarmee is een datering in de Late Middeleeuwen niet uit te sluiten. Lengte: 2,4 cm.

- vnr 941: ogenfibula met open ogen (type B). De naald en het grootste deel van de spiraal en naaldhouder ontbreken. Stuk is sterk gecorrodeerd. De beugel heeft aan de buitenkant twee diepe groeven. Uit spoor 96. Lengte: 5,5 cm. Lit: Haalebos 1986, 36 (voorbeelden uit Velsen 1).

- vnr 1091: ijzeren draadfibula. De naaldhouder en punt van de naald ontbreken, de beugel is gebroken vlak boven de spiraal. De doorsnede van de beugel oogt rond. Van de beide castella van Velsen, komen alleen in Velsen 1 ijzeren draadfibulae voor. Spoor niet geregistreerd anders dan "opgebracht zand". Lengte: 4,7 cm. Lit: Haalebos 1986, Bosman 1997.

- vnr 1442: ogenfibula type C. Met dichte ogen en een spiraal versiering op de rug van de beugel. Uit spoor 250. Lengte: 5,9 cm. Lit: Haalebos 1986, 37 (voorbeelden uit Valkenburg).

- vnr 1903: knikfibula van Late IJzertijd/Vroeg Romeinse datering. Opengewerkte naaldhouder met drie ronde gaten. Uit spoor 220. Lengte: 5,6 cm. Lit: Wiegels 2007, 42. Wiegels legt een link met fibulae van Oostkeltische oorsprong; Müller & Steuer, 2000, 51, plaatsen de oorsprong van dit type al in periode La Tène D2 (70 – 30 v.Chr.).

1903

- vnr 1972: scharnierfibula. Mogelijk bimetaal vanwege het kleurverschil tussen de beugel, die roodkoper oogt en de naald. Opengewerkte naaldhouder. Fibula lijkt een voorloper van de Aucissafibula, en zou daarmee relatief vroeg te dateren zijn. Zelfde problematiek als vnr. 575. Uit spoor 128/3. Lengte: 5,2 cm.

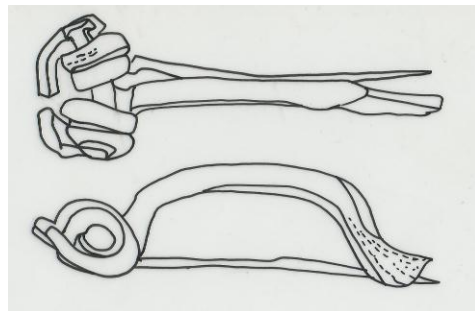
1972

- vnr 1988: knoopfibula met lange vorm en ronde knoop net voor de ronding in de beugel. Opengewerkte naaldhouder met driehoekig gat. Uit spoor 98. Lengte: 8,7 cm. Lit: Haalebos 1986, 15.

1988

- vnr 2057: La Tène fibula. Brede beugel, rond in doorsnede. Spiraal met twee windingen aan weerszijden van de beugel. De naaldhouder is afgebroken, waarmee niet vast te stellen valt of de terugwijkende naaldhouder aan de beugel vast zat of niet, zoals bij vnr 331. Lag direct boven een fragment bronsplaat (vnr 2073; lengte 3,4 cm.), dat mogelijk een verwrongen fragment van de ontbrekende naaldhouder of omslag naar de beugel is. Lengte: 7,1 cm Uit spoor 503 (top veen). Lit: Haalebos 1986, 13. Fibula niet gezien bij inventarisatie.

2057

2073

- vnr 2232: fragmentjes van een verzilverde (schijf?)fibula. Op het vondstkaartje wordt melding gemaakt van een fibula. Spoor niet geregistreerd. Anders dan de fragmentjes fibula niet gezien. Type wellicht als vnr 199A.

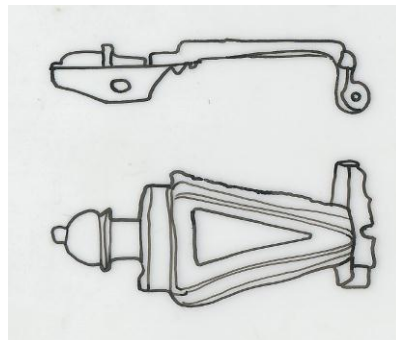
2232

- vnr 2277: Aucissafibula (A). De doorsnede van de beugel is plat met in het midden een rechthoekig opstaande rand. Over de hele beugel komen kleine vierkante "punkteringen" voor. Boven het scharnier zijn twee ogen aangebracht door een dubbele concentrische ring. De ijzeren scharnieras is gecorrodeerd waardoor de naald los is gekomen. Uit spoor 519. Lengte: 4,6 cm. Lit: Haalebos 1986, 77, m.n. fig. 31, 4 (een parallel uit Velsen 1 met identieke ogen boven het scharnier).

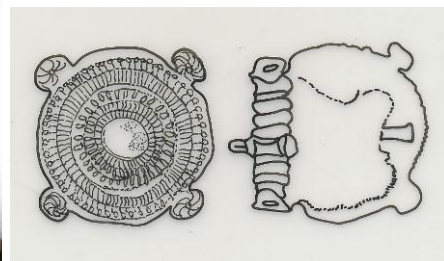
2277

- vnr 2419: Geëmailleerde beugelfibula. Oorspronkelijk is het driehoekige oppervlak van de beugel met emaille ingelegd geweest. De naald ontbreekt. Uit spoor 564. Lengte: 3,8 cm. Lit: Haalebos 1986, 95; Van Buchem 1941, Pl. XIV. Fibula niet gezien bij inventarisatie.

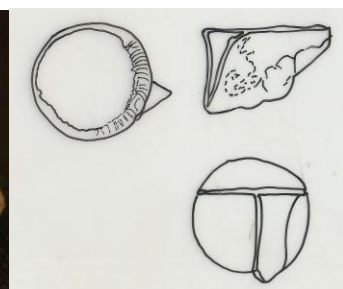
2419

- vnr 2423: verzilverd brons Germaanse schijffibula. De naald is afgebroken bij de spiraal. De naaldhouder is afgebroken. Het oppervlak is versierd met meerdere concentrische ringen met parels van verschillende diameter rond een centrale ronding. Aan vier zijden is een ronde uitstulping, versierd met inwaarts gerichte groeven. Type als vnr 199A. Uit spoor 519. Lengte: 3,7 cm.

2423

- vnr 2431: Germaanse schijffibula. De verzilverde versiering op het oppervlak is grotendeels weg gebroken. Er resteert een rand met groefjes en de aanduiding van een drietal ronde parels op het oppervlak. Mogelijk zijn er resten van rode emaille. Uit spoor 33. Lengte: 2,6 cm.

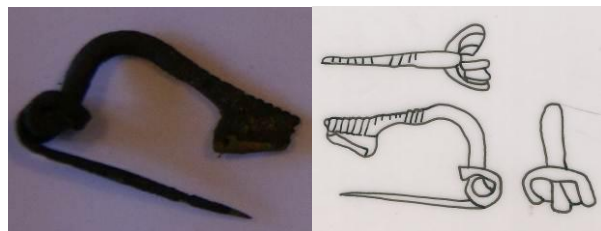
2431

- vnr 2433: draadfibula. Type als vnr 116. Uit spoor 33. Lengte: 4,8 cm.

2433

- vnr 2434: miniatuur draadfibula. Boven de naaldhouder een reeks korte groeven dwars op de beugel. Uit spoor 33. Lengte: 3,4 cm. Vergelijkbare groeven boven de naaldhouder van draadfibulae komen voor in Wijk bij Duurstede – De Horden. Lit: Van der Roest 1988, nr 115 en 170.

2434

- vnr 4001: draadfibula, met hoekige beugel. Type als vnr 75. Naald ontbreekt. Uit spoor 403/2. Lengte: 4,8 cm.

4001

- vnr 4002: draadfibula. Type als vnr 116. Uit spoor 403/2. Lengte: 3,8 cm.

4002

- geen vnr: verzilverde fibula met brede platte beugel met puntcirkel versiering in groepjes van 3. De destijds gebroken hoge naadhouder is met klinknagels gerepareerd. Losse (detector)vondst na afloop van de opgravingen. Lengte: 3,4 cm. Lit: Bosman 1995; Boeles 1927. Fibula in particuliere collectie.

Analyse fibulae

La Tène en andere vroege fibulae komen in de regio Velsen nauwelijks voor ondanks dat op diverse plaatsen IJzertijd vindplaatsen zijn onderzocht. De enige La Tène fibula, buiten de vondsten van B6 is geregistreerd als gevonden bij de Velsertunnel, dus Velsen 2 of omgeving ⁶⁶. De fibula kan samenhangen met de Romeinse aanwezigheid, maar zal eerder in een context horen van aan die Romeinse aanwezigheid voorafgaande bewoning in de IJzertijd. Op basis van het handgevormde aardewerk is duidelijk dat de locatie van Velsen 2 al minstens vanaf de (Late) Bronstijd bewoond is. Meer naar het westen zijn zelfs aanwijzingen voor Laat Neolithicum (Klokbeker). Om terug te keren op B6: het is in ieder geval duidelijk dat net als bij de munten is geconstateerd dat hier een uitzonderlijke selectie van materiaal is achtergelaten. De vier zeker in de IJzertijd te dateren fibulae overstijgen het percentage van dit soort gebruiksvoorwerpen met vele malen in vergelijking met de contemporaine vindplaatsen uit de nabije en iets verdere omgeving.

Een deel van de fibulae zal net als de munten en militaire artefacten hun oorsprong kennen in de militaire context van Velsen 1 en 2. Typen als Auscissa, boog en ogenfibula zijn hier voor op te voeren. Ook een deel van de draadfibulae kan hieronder worden geschaard, maar aangezien dit type lang in productie en gebruik blijft, zal dit niet voor alle exemplaren gelden. Dat ook na 50 n.Chr. fibulae in B6 zijn beland blijkt uit enkele typen die zeker in de 2^e en 3^e eeuw te dateren zijn. Hieronder vallen de scharnierhulsfibula en de geëmailleerde beugelfibula. Tevens is opvallend dat er in deze periode een aantal fibulae te plaatsen zijn die een Germaanse achtergrond hebben. In hoeverre dit een uiting is van een verdergaande germanisering van het kustgebied bij het terugdringen van de Romeinse machtsinvloeden ten noorden van de Rijn, is de vraag. Dat hier overigens ook een 'eigen' Friese

⁶⁶ La Tène C fibula, Verlinde 1970.

ontwikkeling in te zien is, zou kunnen blijken uit de vondst van vijf verzilverde schijffibulae met reliëf versiering. Goed gelijkende parallellen hiervan zijn opgegraven in Uitgeest-Dorreveest en Beverwijk-Broekpolder (?). Alleen op die twee vindplaatsen is in elk slechts één exemplaar geborgen, daar waar B6 er vier heeft opgeleverd. Wellicht is ook hierin weer een aanwijzing te zien van de uitzonderlijke status. Zeker als deze fibula als een typisch Fries element wordt beschouwd, zou het uiting kunnen zijn van het belang van B6 voor de lokale en regionale Friese bevolking. Het is de plaats waar het 'eigene' wordt toevertrouwd aan de goden en geesten, als uiting van de eigen identiteit en als claim op de grond.

Op basis van het type is als jongste fibula een verzilverde tutulusfibula. Dit type komt in het Germaanse gebied op in de Midden-Romeinse tijd, maar is in onze streken vooral bekend uit Laat-Romeinse contexten. Aangezien het exemplaar uit B6 van klein formaat is, wordt een datering aangehouden van laat 3^e of 4^e eeuw. Het is daarmee de enige vondst die met zekerheid in die periode te scharen is. Een tweede mogelijke Laat-Romeinse fibula is die met de twee met bloemen versierde rondellen. Echter zonder een exacte parallel is de datering niet expliciet te maken.

7.4 SIERADEN

Onder de metaalvondsten van B6 bevinden zich enige sieraden: 6 ringen en 5 armbanden. De ringen zijn of in ijzer (2x) of in brons (8x, hierbij 1x koper) uitgevoerd. Enkele zijn als vingerring te determineren. Over het algemeen is de versiering heel eenvoudig, bijvoorbeeld met groeven in de lengterichting waardoor een driehoekige of ruitvormige doorsnede ontstaat, eventueel met een getrapt of geprofileerd oppervlak aan de buitenkant. Één bronzen ring bestaat uit een driemaal gewonden platte draad. Bij de armbanden zijn twee complete en identieke bronzen exemplaren vlak naast elkaar gevonden (vondstnummers 401-402). Deze vormen zeker een paar. De eikelvormige knoppen zijn met een parelrijtje versierd. Op beide is slijtage aan de knoppen te zien, wat duidt op gebruik als armband. Dit type komt zowel in Late IJzertijd als vroeg-Romeinse context voor. Een andere interpretatie is torques, gedragen als onderscheiding door Romeinse militairen. Dit is echter onwaarschijnlijk door de slijtagesporen op de knoppen. De opvallendste armband is een massief zilveren exemplaar dat om de bovenarm gedragen kan worden (vondstnummer 406). Het is een zilveren draad waarvan de schacht naar de uiteinden versmalt. Waar de uiteinden elkaar kruisen zijn ze in platte concentrische cirkels gewonden waarna ze om de schacht van de armband gedraaid zijn. De armband is van het type Lauterach. Het Lauteracher type armband van edelmetaal is te dateren van de tweede eeuw v.Chr. tot in Augusteïsche tijd en kent een groot verspreidingsgebied. De zilveren armband van B6 is in de buurt van het paar bronzen armbanden gevonden. Het type Lauterach komt ook voor onder de bronzen armbanden van Empel ⁶⁷.

---

⁶⁷ Pulles & Roymans 1994, 139-140, fig. 6.2.

Naast deze complete armbanden zijn nog twee fragmenten gevonden. De eerste is een in doorsnede ronde bronzen draad waarvan de schacht zich naar het uiteinde toe verbreedt. Op dit uiteinde is aan de buitenzijde een ingevijlde visgraatvormige versiering aangebracht. Parallellen voor dit type komen onder ander voor in de Romeinse tempel van Empel (N.Br.)⁶⁸. De ander is van hetzelfde type als het paar (vondstnummer 401-402). Deze laatste werd overigens in het Middeleeuwse niveau aangetroffen en moet als opspit worden beschouwd. Ook drie fibulae (een ogen-, een draad- en een schijffibula) zijn uit dit niveau geborgen.

In de directe nabijheid van B6 is door Wim Bosman op het BK-terrein ook een halve armband opgegraven. Het is niet duidelijk of het fragment een directe relatie heeft met de stukken van B6, of dat het een afzonderlijke rituele of afval depositie betreft. Overigens bevinden zich ook hier aanpassingen zoals takken in het veen om een overtocht mogelijk te maken of op zijn minst droge voeten te houden. Tenslotte zijn er 2 ijzeren banden, die wellicht ook als armbanden te duiden zijn.

Catalogus

- vnr 35: halve bronzen armband. De armband is gebroken recht tegenover de opening daar waar de ronde doorsnede het smalst is. De doorsnede is het breedst bij de opening. Aan de buitenkant is hier in lengterichting een groeflijn aangebracht met aan weerszijden korte groefjes in visgraatmotief tot 3 cm vanaf de opening. De diameter van de armband is relatief smal (vrouwendracht?). Uit spoor 27. Lit: Pulles & Roymans 1994, fig 6,4.

- vnr 38: bronzen ring. De ring heeft een getrapte ruitvormige doorsnede en een getrapte geprofileerde buitenkant. De binnendiameter is relatief groot: 2,15 cm,

⁶⁸ Pulles & Roymans 1994.

waardoor het onwaarschijnlijk is dat het hier een vingerring betreft, eventueel een ring voor om de duim. Uit spoor 33.

Lit: Bosman i.v.

- vnr 151: halve bronzen vingerring. De breedte van de in doorsnede ovale ring is niet egaal. Over de buitenkant een groef. Identiek aan 433? Diameter: ca. 1,7 cm, dikte: 0,15 cm. Uit spoor 33?

151

- vnr 159: bro (vinger)ring. Uit spoor 33? Niet gezien bij inventarisatie.

- vnr 185: bronzen vingerring. Binnenzijde is vlak, de buitenkant geprofileerd, met verhoogde midden richel waarin het midden een groefje. Diameter: 2,3 cm, dikte: 0,2 cm. Uit spoor 33.

185

- vnr 264: bronzen vingerring. Een winding van een bandvormig stuk met een korte overlap van verjongende uiteinden. Diameter: 2,3 cm, dikte: 0,1 cm. Uit spoor 33.

264

- vnr 316: platte ring van bandijzer, armband of een wagendeel? Een deel is niet bewaard gebleven. Diameter 5,7 cm, breedte 1,7 cm, dikte: 0,8 cm. Uit spoor 33.

316

- vnr 324: bronzen vingerring. Drie windingen van een bandvormig stuk dat naar de uiteinden verjongd. Diameter: 2,1 cm, dikte: 0,15 cm. Uit spoor 33.

324

- vnr 401: bronzen armband. Gevonden op de noordflank in een humeus niveau in de directe nabijheid van vnr 402. De armband heeft een ronde doorsnede en eindigt in twee verdikte knoppen die van de band gescheiden is door een verdikte richel met punktering. Midden over de eindknop loopt een parelband. Het eigenlijke einde van de eindknop is een klein knopje. Overigens is een deel van de hiervoor beschreven versiering zoals de parelband gesleten. Dat dit door gebruik is gebeurd is aannemelijk aangezien de hoogste delen zijn aangetast aan de binnenkant en buitenkant. De foto hieronder rechts geeft de slijtage aan de binnenkant aan. Uit spoor 33. Diameter: 6,8 cm, dikte: 0,5 cm. Lit: Bosman 1997, fig. 6.21, nr. 15 (parallel uit Velsen 1).

401

- vnr 402: bronzen armband. Deze armband is vrijwel identiek aan vnr 401, en op korte afstand daarvan gevonden. Zelfs de slijtage is eenvormig als het bovenbeschreven exemplaar. De foto rechtsonder toont de slijtage aan de buitenkant van de knoppen. Uit spoor 33.

Diameter: 6,8 cm, dikte: 0,5 cm.

402

- vnr 406: zilveren torques of (boven)armband van het type Lauterach. Gevonden in de venige noordflank van de zandrug. Het is niet uit te sluiten dat deze armring ook hoort tot de set van vnr 401 en 402. De armband bestaat uit één stuk. Het heeft een ruitvormige doorsnede dat naar de uiteinden overgaat in een ronde draad die nog half zo dik is. Het eindigt centraal met een oversnijding waarna de draad aan beide zijden 15 maal terug om de band wordt gewonden en eindigt naast het centrum in twee krullen van elk twee windingen. Uit spoor 33.

Diameter: 10,2 cm, dikte 0,4 tot 0,6 cm. Lit: Krämer 1971, 115; Rieckhof-Pauli 1981.

406

- vnr 433: halve bronzen vingerring. De breedte van de in doorsnede ovale ring is niet egaal. Identiek aan 155? Diameter: ca. 1,7 cm, dikte: 0,15 cm. Uit spoor 33.

433

- vnr 497: zilver 'kraaltje'. Omtrek en centraal gat niet geheel rond. Diameter 0,55 cm. Uit spoor 33.

- vnr 696: halve bronzen armband. De vorm lijkt sterk op 401 en 402. Door de corrosie heen is een vergelijkbare versiering met parelbanden zichtbaar om het uiteinde, over de grootste breedte van de knop en bij de aansluiting met de band. De armband is iets voor het midden gebroken, en resteert nog over een lengte van ca. 7,0 cm. De conditie van de armband is verklaarbaar doordat het in secundaire positie is aangetroffen in een Middeleeuwse zandlaag (spoor 66), en is mogelijk opspit. Door de corrosie is een eventuele slijtage gemaskeerd. Wel lijkt de punt bovenop de knop schuin afgesleten te zijn. Lit: Bosman 1997, fig. 6.21, nr. 15 (parallel uit Velsen 1; daar eveneens een half exemplaar).

696

- vnr 2293: armband of brede ring van bandijzer. Bijna gesloten, niet geheel ronde ring. Determinatie als armband onzeker. Diameter: 3,5 cm, hoogte: 0,6 cm. Uit spoor 519.

2293

7.5 METALEN GEBRUIKSVORWERPEN

- vnr 60: bronzen rond zegeldoosje. Alleen het doosje is nog aanwezig. De deksel is vlak naast het scharnier afgebroken. De scharnieras (h.w. van ijzer) is niet meer aanwezig. Aan de binnenkant is in de bodem één centraal gat met erom een concentrische ring en daaromheen 3 andere gaten aangebracht. Aan de buitenkant zijn onder op de bodem nog 3 punten gezet. Misschien geven deze een alternatieve plaats aan voor de bodemgaten. In de rand is aan weerszijden een sleufje aangebracht. Uit spoor 33. Diameter: 1,7 cm.

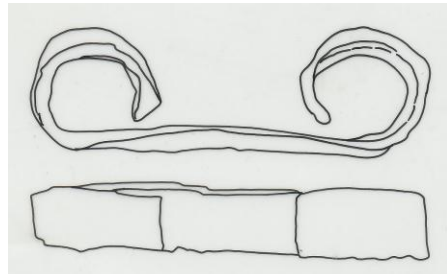
Lit: Frere, Verulamium I, afb. 34; Ritterling 1913, Taf. XVI, 58 - 59.

60

- vnr 84: ijzer plaatje. Rechthoekig ijzer plaatje waarvan beide uiteinden omgeslagen zijn. Te interpreteren als een vuurslag. Het ijzer is in slechte staat. Uit spoor 33. Niet gezien bij inventarisatie.

84

- vnr 95: bronzen naald. Bronzen naainaald vervaardigd van een getrokken draad. Lengte: 7,5 cm en een 6,5 mm lang rechthoekig (met afgeronde hoeken) oog waarnaast een scherpe punt. De naald is verbogen. Uit spoor 33. Lit: Deimel 1987, Taf 49-50.

95

- vnr 103: brons beslag. Bronsblik dat halfrond is omgebogen. Het heeft in het midden een tongvormige uitloper. Aan alle uiteinden en aan het begin van de tong is een nagelgat. Fragment van een mesheft? Uit spoor 33. Lengte: 2,4 cm, dikte: 0,4 cm.

103

- vnr 125: loden schijf. De schijf heeft een centraal rond gat. Het heeft een holle en bolle kant. Enkele deuken en groeven in het oppervlak, die niet als schrift of een markering gezien kunnen worden. Uit spoor 33. Diameter: 3,3 cm. Er is een identieke loden schijf in Velsen 2 gevonden (E/B-12-c). Lit: Bosman i.v.

125

- vnr 222: (rood)koperen spatel of dokterinstrument(?). Uitgehamerd driehoekig blad met drie tanden. Andere uiteinde is tot een oog omgebogen. De schacht is getordeerd. Uit spoor 33? Lengte: 9,0 cm, dikte van de schacht: 0,3 cm.

222

- vnr 293: bronzen Omega vormig oog. Doorsnede is rond en verjongd naar de uiteinden. Uit spoor 33. Lengte: 4,4 cm. Voor de vorm is een nagenoeg exacte parallel uit Romeinse context, maar dan in ijzer, bekend uit Berghem (N-Br.). Lit. Verwers & Beex 1978, 31 (Daar omschreven als een object met "onduidelijke functie").

293

Berghem

- vnr 663: ijzeren beitel met houten heft (28-VII-1992). De beitel heeft een smalle rechthoekige punt en een sok van twee omgeslagen delen ter hoogte van de greep. Het hout zal hierin zijn gevat. Onbekend is of hier een nagel bij is gebruikt. IJzer en hout zijn te velde gebroken door ondeskundige berging. Afkomstig uit de top van het pre-Romeinse veen, deze moet aldus op stratigrafische gronden in de Late IJzertijd dateren (spoor niet geregistreerd). Niet gezien bij inventarisatie. Onderstaande foto uit 1992 met de beitel nog in natte toestand.

663

- vnr 1829: twee ijzeren punten in elkaar gedraaid/gesmeed. Aanvankelijk als onderdeel van een paarden bit gekenmerkt, echter de afwerking is daarvoor te grof, ook al wordt de waarneming vertroebeld doordat het oppervlak door corrosie is aangetast. Uit spoor 531. Lengte: 8,4 cm, breedte: 1,1 cm.

1829

- vnr 1841: bronzen riemverdeler fragment. Oog met een klinknagel en puntige uitloper met rond gat. Te klein van formaat om aan paardentuig te hebben toebehoord. Meer waarschijnlijk is een combinatie met 1842 als ophanging van een drinkhoorn met 2326 als eindbeslag. Bij de beschrijving van dit eindbeslag is een parallel weergegeven waar een dergelijke ophanging aanwezig is. Uit spoor 506. Lengte: 4,4 cm, hoogte: 1,1 cm.

1841

- vnr 1842: bronzen riemverdeler fragment. Alleen het oog met een klinknagel resteert. Te klein van formaat om aan paardentuig te hebben toebehoord. Meer waarschijnlijk is een combinatie met 1841 als ophanging van een drinkhoorn met 2326 als eindbeslag. Uit spoor 506. Lengte: 2,1 cm, hoogte: 1,0 cm.

- vnr 1856: ijzeren stang van ophangstelsel voor kookketel. Beide omgebogen U-vormige uiteinden afgebroken. De stang is getordeerd. Uit spoor 519. Lengte: 26,0 cm.

- vnr 1904: twee identieke bronzen beslagknopjes. Het zijn halfbolle, holle knopjes met een centraal rond gat en de randen die eindigen in twee punten. Deze punten zijn deels naar binnen omgeslagen. Het is onbekend waar dit beslag toe gediend of wat het versierd heeft. Uit spoor 98. Diameter: 1,3 cm, hoogte: ca. 0,7 cm.

- vnr 1965: bronzen beslagknopje. Halfbol, hol knopje met een centraal rond gat en de randen die eindigen in twee punten. Deze punten zijn deels naar binnen omgeslagen. Identiek aan 1904. Uit spoor 98. Diameter: 1,3 cm, hoogte: ca. 0,7 cm.

- vnr 1965: rood koperen doorn van een gespje of naald van een scharnierfibula? Omgeslagen rond oogje en naar beneden verbogen punt. Uit spoor 98. Lengte: 2,1 cm.

- vnr 2000: bronzen ring met uitstekende haak. Op de ronde knop van de haak een serie groefjes. Naast de haak zijn aan weerszijden halfronde doorns ter hoogte met de aansluiting op de ring. Een hiervan is oudtijds afgebroken en de breuk gesleten. Vormt samen met de ringetjes 2002 en 2004 een set als riemsluiting of ophanging van een zwaard. Uit spoor 320. Lengte: 4,4 cm, diameter ring: 2,3 cm, dikte: 0,3 cm. Lit: Deimel 1987, Taf. 79, 13-14 (daar laat La Tène gedateerd).

2000-2002-2004

2000

- vnr 2002: bronzen ringetje met samengeknepen ronde uiteinden. Uit spoor 321. Diameter: 2,2 cm, dikte: 0,2 cm.

2002

- vnr 2004: bronzen ringetje met samengeknepen ronde uiteinden. Uit spoor 321. Diameter: 2,2 cm, dikte: 0,2 cm.

- vnr 2149: witmetaal rond zegeldoosje en onbekend brons en zilver of bimetaal object. Beide stukken zijn bij elkaar gevonden, maar hoeven niet per se tot het zelfde object te hebben behoord. Het zegeldoosje is diagonaal gebroken, waarmee een deel van de (licht geprofileerde) wand met rest van het scharnier voor de deksel en nog een deel van de bodem resteert. In de bodem is de aanzet van een rond gat. Onderop de bodem is in lengte richting vanaf het scharnier een gietnaad. Het andere object oogt als een scharnier, met een zilveren basisdeel waarom heen een bronzen overlans geprofileerd plaatje is gevouwen. Uit spoor 270, waarin ook laatmiddeleeuwse Kogelpot voorkomt. Diameter zegeldoosje: ca. 2,0 cm.

- vnr 2326: bronzen eindbeslag van een drinkhoorn. In de ronde opening is een klinknagel voor bevestiging aan de inmiddels verdwenen hoorn. Het is gevonden in de top van het zand (spoor 564). Lit: Dekkers, Dorren & Van Eerden 2007, 43.

Drinkhoorns konden voorzien zijn van beslag langs de rand, voor de ophanging en als eindbeslag. De ophanging doet denken aan beslag dat als riemverdelers aan paardentuig wordt toegeschreven. Alleen het formaat zou de beide typen onderscheiden, maar dat is een relatief vage scheiding aangezien ook kleine riemverdelers bij paardentuig kunnen voorkomen.

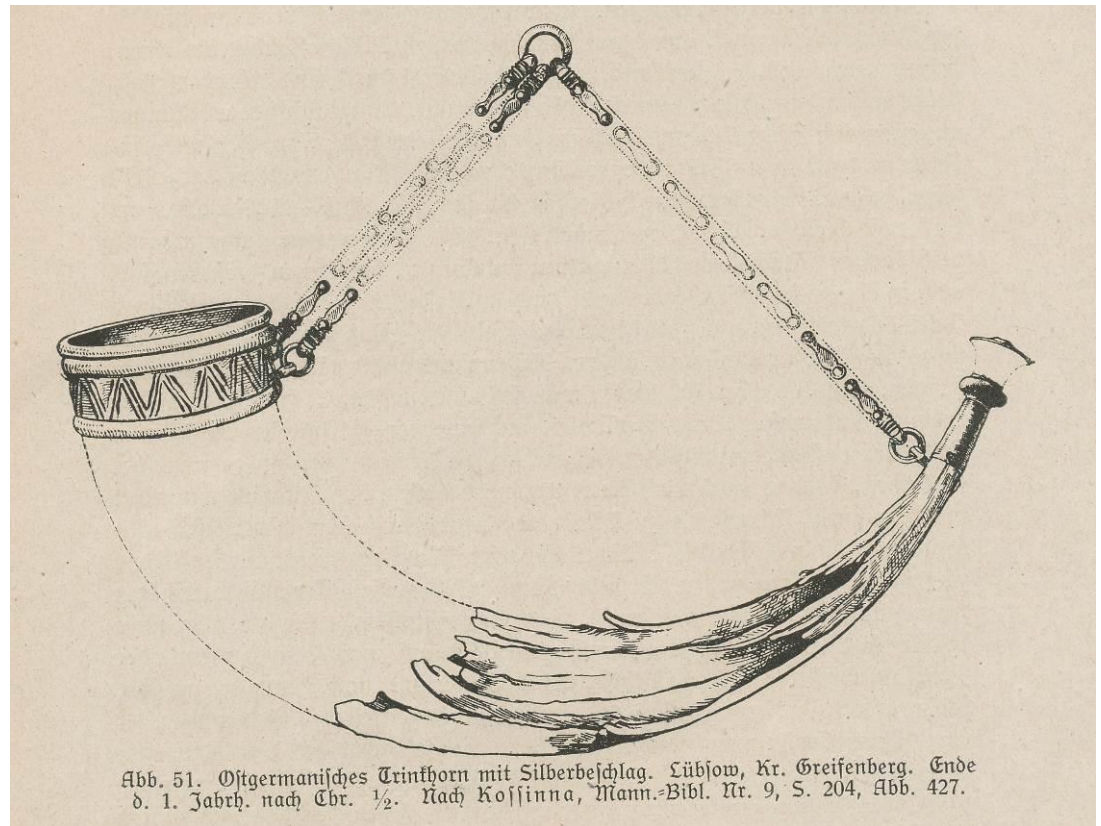

Abb. 51. Ostgermanisches Trinthorn mit Silberbeschlag. Lübsow, Kr. Greifenberg. Ende d. 1. Jahrh. nach Chr. $\frac{1}{2}$. Nach Kossinna, Mann.-Bibl. Nr. 9, S. 204, Abb. 427.

- vnr 2436: ijzeren heft van mes of sleutel. Geprofileerde ronde schacht met een uitloper of oog aan één uiteinde. Uit spoor 564. Lengte: 6,5 cm.

2436

Analyse

Zegeldoosjes zijn in recente jaren aan een onderzoek onderworpen geweest. Met name in het midden en oostelijk rivierengebied, vanouds de regio van de Bataven, is geïnventariseerd. Een van de aannames was dat de mate van verspreiding van zegeldoosjes, en in het gevolg daarvan ook zegelringen, een indicatie van geletterdheid van de voormalige eigenaars zou kunnen zijn. De zegeldoosjes waren immers voor bevestiging aan officiële documenten, waar tekst op stond, dus gelezen zou moeten kunnen worden. Er is echter een verschil tussen het document, zoals een akte, diploma of verdrag en de kunst de daarop aanwezige tekst te kunnen lezen. Daarnaast is het niet zeker dat de zegeldoosjes altijd aan een document vast hebben gezeten. Ze zouden immers ook als losse objecten 'verhandeld' kunnen zijn. Het is opvallend aan de beide zegeldoosjes van B6 dat

het uitsluitend het doosje zonder de deksel betreft. In het geval van het koperen of bronzen exemplaar (vnr 60) is het duidelijk dat het deksel afgebroken is bij het scharnier. Van het witmetalen exemplaar (vnr 2149) is dit door de slechte staat niet te bepalen. Ook van zegeldoosjes zijn voorbeelden bekend uit de nabije militaire context. Echter alleen Velsen 1 heeft zegeldoosjes opgeleverd. Overigens uitsluitend van de vierkante vorm. Wel komen in zowel Velsen 1 als 2 gesneden ringstenen voor die onder andere kunnen zijn gebruikt voor het zegelen van een document⁶⁹. Het is overigens opvallend dat ondanks dat er diverse vingerringen voorkomen er geen enkele zegelring in B6 is opgedoken. Juist vanwege de extra betekenissen die de zegelringen kunnen hebben zou verwacht mogen worden dat hier ook voorbeelden van geofferd zouden zijn. Tenzij uiteraard in Friese context de beleving ten aanzien van dit toch typisch Romeinse element volslagen anders lag. In dat geval kunnen de zegeldoosjes net als enkele andere vormen vanwege hun 'scrap metal' waarde zijn verzameld en vervolgens gedeponerd. Een laatste, iets meer romantische verklaring kan zijn dat de doosjes aan documenten hebben bevestigd gezeten die naar de forten van Velsen onderweg waren. Ter hoogte van de overtocht bij B6 zijn ze van het schrijfplankje of koker, al dan niet bewust, afgebroken.

De drinkhoorn en ophangstang van een kookketel horen tot eenzelfde categorie materiaal, die verwijst naar bijeenkomsten en feesten waarbij verbonden worden gesloten en verbintenissen aangehaald. Dit kan op het niveau zijn van de *extended family*, maar ook op een hoger, zelfs tribaal niveau. Leaders binden hiermee onder andere hun gevolg aan zich. Een element dat bijvoorbeeld onmisbaar was op het moment van de Opstand van de Friezen in 28 n.Chr. Het is niet zeker dat de beraadslagingen in de aanloop hier naar toe op of bij B6 hebben plaatsgehad, maar de attributen waren er in ieder geval wel voor aanwezig. Indien deze objecten hierbij daadwerkelijk een rol hebben gespeeld, dan zal hun intrinsieke waarde enorm zijn toegenomen. Ze stonden immers symbool voor de strijd, en zelfs tijdelijke overwinning op de macht van Rome.

7.6 OVERIGE METALEN VOORWERPEN

Naast de bovenstaande categorieën kunnen nog een aantal voorwerpen als afval of verder niet te determineren onderdelen van een groter object gedetermineerd worden. Voorbeelden zijn afgeknipte of gesneden fragmenten blik van verschillend metaal of onderdelen van verbindingen.

- vnr 10: bronzen gesp of hengsel oog. Het bronzen voorwerp is gebroken bij de klinknagelgaten of de gaten van de as van de doorn. Uit spoor 33? Lit: Deimel 1987, Taf 75, 27.

---

⁶⁹ Het zegelen is overigens slechts één van de vele gebruiksmogelijkheden, zoals talisman, erfstuk, status symbool, rituele beleving enz. ; Bosman 2011a en Bosman 2011b.

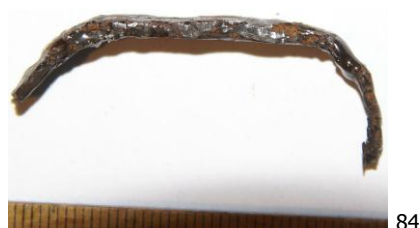
- vnr 34: fragment bronsblik afval. Uit spoor 26. Lengte: 1,3 cm, breedte: 0,8 cm.
- vnr 62: bronzen vingertopvormige druppel. Uit spoor 33. Lengte: 0,5 cm, breedte: 0,4 cm.

- vnr 67: ijzeren kram. De doorsnede is rechthoekig. Maten: 7,45 x 4,4 x max. 1,0 cm. Uit spoor 33. Lit: Krämer 1957, Taf 22, 28 (lengte 10,5 cm) en 29 (idem 6 cm).

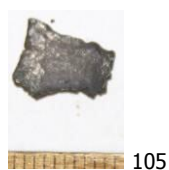

- vnr 73: zilverafval. Het fragmentje zilverafval is een losse vondst uit Wp 1, het is niet zeker of het hier een Romeinse vondst betreft.

- vnr 84: ijzeren haak/kram, rechthoekige doorsnede. Uit spoor 33. Lengte: 4,5cm.

- vnr 105: lood. Fragment lood blik. Uit spoor 33. Maten: 9 x max. 7 x 0,2 mm.

- vnr 120: brons afval? Het is niet zeker of het hier een stukje metaal dan wel aardewerk betreft. Spoor niet geregistreerd.

- vnr 139: ijzeren ring, bandvormig met overlap op de buitenkant van een verjongend uiteinde. Uit spoor 33? Diameter: 2,5 cm, dikte: 0,3 cm.

- vnr 150: driehoekig bronsblik plaat, rond gat in hoek. Uit spoor 33? Lengte: 4,3 cm.

- vnr 152: ijzeren ring. Uit spoor 33? Diameter: 2,6 cm, dikte: 0,3 cm.

- vnr 162: driehoekig fragment bronsblik afval. Op het oppervlak indrukken of tekst? Uit spoor 33. Lengte: 1,6 cm, breedte: 1,5 cm.

- vnr 169: (rood) koperen ring. Het oppervlak is oneffen, zeer grof, en is daarmee mogelijk een halffabrikaat(?). Uit spoor 33. Diameter: 2,4 cm, dikte: 0,4 cm.

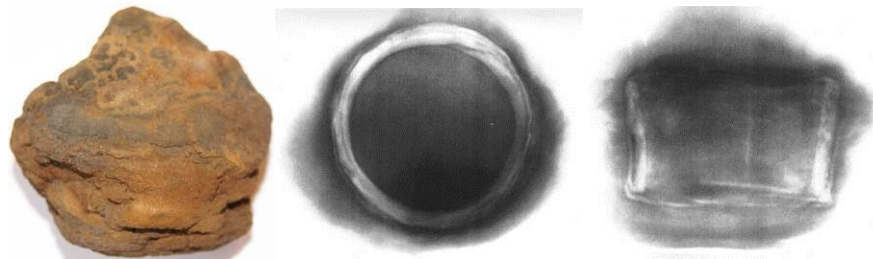

- vnr 199: ijzer blokje. Uit spoor 33. Lengte: 1,3 cm, breedte: 1,2 cm.
- vnr 235: brons afval. Spoor? Niet gezien bij inventarisatie.
- vnr 252: ijzeren nagel fragment met vierkante doorsnede. Uit spoor 33. Lengte: 2,3 cm, breedte naast kop: 0,6 cm.
- vnr 266: ijzer nagel (?). Spoor?, Niet gezien bij inventarisatie.
- vnr 303: 3 aaneenpassende fragmenten metaalslak, mogelijk ijzerslak. Gevonden in het gelaagde zand (spoor 33). Uit spoor 33. Lengte grootste deel: 5,7 cm, breedte: 4,1 cm.
- vnr 308: ijzer fragment. Spoor? Niet gezien bij inventarisatie.
- vnr 309: bronzen ringetje. Uit spoor 44. Diameter: 1,7 cm, dikte: 0,1 cm.
- vnr 310: lood plaat- of gietfragment. Uit spoor 33. Lengte: 2,0 cm.

310

- vnr 311: ijzer ring, in corrosie klomp. De ring is zichtbaar op de röntgenopnames ⁷⁰. Mogelijk onderdeel van een wagenwiel of as. Uit spoor 33. Diameter (max.): 8,0 cm.

311

- vnr 371: ijzeren nagel met vierkante schacht. Uit spoor Diameter kop: 1,9 cm, lengte: 1,6 cm. Mogelijk verkeerd spoor nummer, staat namelijk niet in lijst.
- vnr 464: brons blik met 2 gaten. Uit spoor? (ME) Niet gezien bij inventarisatie, nummer ontbreekt in vondstenlijst.
- vnr 470: ijzer staaf. Uit spoor? (ME) Niet gezien bij inventarisatie, nummer ontbreekt in vondstenlijst.
- vnr 526: fragment omgevouwen, verwrongen en platgeslagen bronsblik plaatje. Uit de donkerbruin humeuze laag (spoor 80) boven een karrenspoor. Lengte: 4,6 cm.
- vnr 550: klein koper geprofileerd beslagplaatje met rond gaatje. Niet gezien bij inventarisatie.

550

⁷⁰ Met dank aan P. Stassen, ROB.

526

- vnr 586: ijzer staafje of asje, met ronde doorsnede, uit spoor 115. Lengte: 7,0 cm.

586

- vnr 618: fragmentje ijzer, uit spoor 90. Lengte: 2,0 cm.
- vnr 950: bronzen 'druppel' uit de bouwvoor/D3 klei. Mogelijk recenter dan Romeins?
- vnr 988: bronzen beslag, knoop of schijffibula fragment uit de bouwvoor. Niet zeker als Romeins te dateren.
- vnr 989: ijzeren nagel met vierkante schacht. Gevonden in een zandlaag onder geoxideerd veen (spoor 97). Lengte 4,9 cm, grootste breedte naast kop: 0,6 cm.
- vnr 1938: ijzeren nagelschacht met vierkante doorsnede. Gevonden in spoor 348, waaruit ook menselijk bot en handgevormd aardewerk met nagelindrukken bovenop de rand. Een datering in de (Late) IJzertijd is daarmee niet uit te sluiten. Lengte: 1,5 cm, breedte: 0,4 cm.

1938

- vnr 2435: bronzen plaatje of staafje. Afval. Lengte: 1,6 cm, breedte: 0,4 cm.
- vnr 2435: bronzen beslagplaatje met geprofileerd patroon, in het midden een rond gaatje. Spoor? Niet gezien bij inventarisatie.

Uit een analyse van de context van het metaal blijkt dat het voornamelijk in spoor 33 vertegenwoordigd is. De aanduiding spoor 33? is er in de bovenstaande catalogus vooral bij objecten waar het spoor niet geregistreerd is, maar de vondstnummers daarvoor en na wel uit spoor 33 stammen. Dit versterkt daarmee het beeld nog in een hogere mate, dat het vooral in de zandrug geconcentreerd heeft gelegen.

7.7 MODERNE METALEN VOORWERPEN

Naast de bovengenoemde munt, zoals de cent uit 1915, zijn er nog enkele objecten te dateren in perioden na de Romeinse tijd. Er is geen noodzakelijk verband tussen de context van deze objecten en het rituele complex uit de Romeinse tijd. Boven zijn enkele objecten uit Middeleeuwse sporen onder de Romeinse voorwerpen behandeld. Daarvan is vrij zeker dat het opspit betreft. De navolgende objecten hebben een intrinsieke datering van zeker na de Romeinse tijd. De overige metalen voorwerpen uit de middeleeuwse en jongeren contexten, zoals de sloten en de bovengrond of bouwvoor worden verder niet behandeld.

Speciaal wordt aandacht besteed aan het wapentuig, aangezien dit deel van de Velsbroek, nabij de Slaperdijk, in gebruik is geweest tijdens het Beleg van Haarlem in de Tachtigjarige Oorlog.

- vnr 467: ijzeren kruisboogpijl-punt (LME). Lengte: 4,4 cm. Een loden pistolet kogel (NT). Diameter: 1,0 cm. Beide uit middeleeuwse sloot.

- vnr 531: randfragment van een bronzen laatmiddeleeuwse grape. Afkomstig uit de bovengrond (spoor 66). Lengte: 4,5 cm, breedte: 3,5 cm.

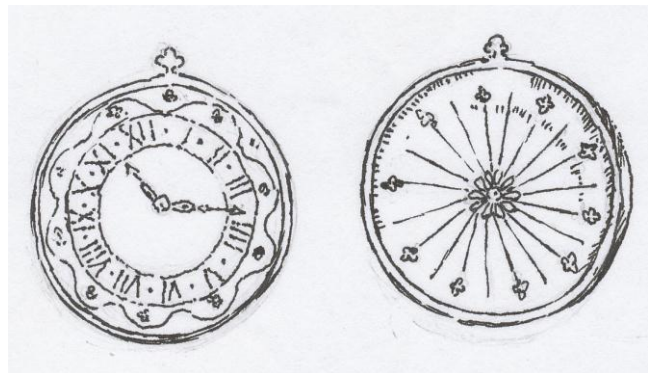

- vnr 561: twee loden pistoletkogels en een lakenloodje met respectievelijk een incompleet wapenschild, randschrift en op de keerzijde de tekst X.X. Uit bouwvoor.

561

- vnr 679: koperen speelgoed zakhorloge (30-VII-1992). Dit object is met de schep gevonden tijdens het uitgraven prepareren van een waterput uit de Nieuwe Tijd. De put was opgebouwd uit (mechanisch) gezaagde vurenhouten planken. Het bestaat uit twee aaneen gesoldeerde helften. Op de voorzijde is een aanduiding van een wijzerplaat, met twee wijzers en Romeinse cijfers. Aangezien de wijzers zijn meegegoten staan deze op de vaste tijd van 'kwart over elf'. Op de achterzijde staat een rozet centraal waarvan 20 stralen naar de buitenzijde wijzen. Om en om zijn eindigen deze in een vierbladig bloemetje. Op de top is de suggestie van een opwindknop.

679

- vnr 842: witmetaal (lood-tin) pelgrimsinsigne van de stad Kortrijk (B). Een door boogjes verbonden centraal kruis, met rozetjes op de snijpunten. Aan de achterkant gietsporen. Gevonden in de bovengrond.

842

- vnr 2023: loden pistolet kogel (NT). Deels ingedeukt. Volgens de administratie afkomstig uit een laag die als D 0 is geïnterpreteerd (spoor 505). Uit dezelfde laag is ook Pingsdorf afkomstig. Diameter: 0,7 cm.

2023

-meerdere pistoletkogels. Niet gezien bij inventarisatie.

7.8 AARDEWERK

De opgravingen te B6 zijn in feite met een aardewerkvondst aangevangen. Het was het fragment Zuid-Gallische terra sigillata dat door W.J. Bosman uit het zandlichaam aangesneden door de nieuwe Lange Sloot recupereerde, dat de aanzet was voor het gezamenlijke onderzoek van Bosman & Bosman naar deze vindplaats van Romeinse archeologica ten zuiden van de beide forten van Velsen. In het kader van het onderzoek naar de verspreiding van contemporain materiaal in de regio van de forten was tot dan toe vooral materiaal ten noorden van Velsen bekend (Krommenie-het Hain, Velsen-Hoogovens e.a.). De enige vindplaats ten zuiden hiervan was een enkele Dressel 20 amfoor scherf uit Haarlem. Pas een jaar na het afronden van het onderzoek in B6 zou ook de vindplaats van enkele vroeg 1^e eeuwse Romeinse scherven bij de Ruïne van Brederode ontdekt worden ⁷¹. De vindplaats Velsbroek B6 was daarmee een belangrijke schakel om een beeld te krijgen van de verspreiding van (vondst)materiaal uit de militaire contexten van Velsen 1 en Velsen 2 naar de inheemse Friese nederzettingen in de nabijheid.

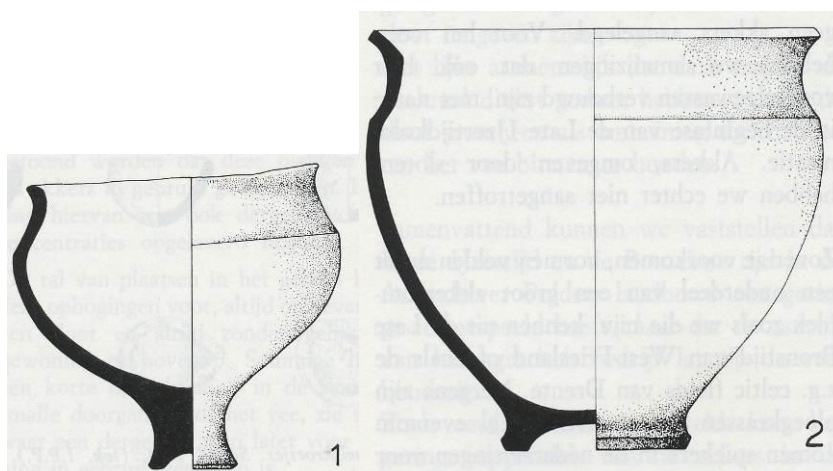
Handgevormd Inheems aardewerk

Het aardewerk is voornamelijk van inheemse origine (6330 fragmenten). De verhouding ten opzichte van de Romeinse importscherven is 211 : 1 (Inheems versus Romeins). Een dergelijke verhouding treffen we vaker in Noord-Holland aan, in een inheemse context. Dit blijkt met name wanneer deze vergeleken wordt met de verhoudingen uit inheemse context, zoals bijvoorbeeld site F uit de Assendelver

⁷¹ Bosman 1994.

Polders: 314 : 1 ⁷². Ook Assendelft site N past in dit beeld. De verhoudingen binnen de Romeinse forten te Velsen daarentegen laten een overwicht aan Romeinse importen zien (cf. Bosman 1997, 7.1.1). Verder kunnen bij het inheemse aardewerk interessante verschillen met vondsten uit de Velsense forten opgemerkt worden. Naast overeenkomsten in vroege stukken, met kamversiering en Friese vormen, komen duidelijk afwijkende vormen voor. Zo is het percentage zwart gepolijst aardewerk in Velsbroek B6 veel hoger dan in Velsen 1 of 2. Daarnaast is het voorkomen van voetbekers van belang.

Voetschaal en pot met gefaceteerde rand uit Assendelft

Voetschalen en potten met gefacetteerde randen ⁷³ ontbreken geheel in Velsen 1 en 2. Deze vormen worden in de 2e - 3e eeuw n.Chr. gedateerd (cf. Bosman 1997, 7.1.1; Taayke 1990). Derhalve kan geconstateerd worden dat B6 in deze periode nog in gebruik is. Dit element wordt bevestigd door enkele van de metaalvondsten.

In de onderstaande grafiek een overzicht van de baksels in combinatie met de verschraling en afwerking van de wand. Het betreft geen opgave van aantallen scherven maar van exemplaren (MAE) per vondstnummer die te dateren zijn in de Romeinse tijd.

Handgevormd Romeinse tijd			spoor 33	overige	Totaal
ox			52	8	60
ox	awgr		2	8	10
ox	awgr	Veeg	18	11	29
ox	awgr	Besmeten	1	2	3
ox	awgr	Glad	1	2	3
ox		glad	19	6	25
ox		Streepband	6	7	13
ox	zl plant	glad	5	0	5
ox	zl plant	veeg	2	4	6
ox		besmeten	9	8	17

⁷² Mondelinge mededeling M. Meffert, destijds IPP Amsterdam.

⁷³ Zie Brandt 1983, 133, respectievelijk fig. 8, nr. 1 en 2.; Taayke 1996, I, 154; Diederik 2002, 80 en 105.

ox	fijn zand	besmeten	1	3	4
ox		nagelindrukken rand	15	4	19
ox		veeg	64	11	75
ox	schelp		3	0	3
ox		kam versiering	6	4	10
ox		groeflijen vers	10	6	16
ox		geom vers	1	0	1
ox	plant	zoutcilinder?		1	1
red			13	4	17
red	awgr	veeg	3	2	5
red	schelp		2	0	2
red	fijn zand		1	0	1
red	awgr	glad	1	3	4
red	plant	glad	0	3	3
red		glad	40	7	47
red		veeg	11	3	14
red	awgr	besmeten	1	2	3
red		besmeten	6	1	7
red		kam versiering	1	0	1
red		groeflijen vers	2	0	2
			296	110	406

In de onderstaande grafiek een overzicht van de baksels in combinatie met de verschraling en afwerking van de wand in eenzelfde opgave als boven maar dan voor de exemplaren die te dateren zijn in de Late IJertijd/Romeinse tijd.

Handgevormd IJertijd/Romeinse tijd			
ox			6
ox	awgr		1
ox	awgr	veeg	7
ox		glad	5
ox	plant	glad	1
ox	plant	veeg	2
ox		besmeten	3
ox	plant	besmeten	1
ox		nagelindr rand	2
ox		veeg	8
ox	schelp	veeg	2
ox		kam vers	2
ox		groeflijen vers	1
ox		nagelindr wand	2
red			3
red	awgr	veeg	1
red	schelp	veeg	1
red	plant	glad	2
red		glad	3
red		veeg	3
red		kamvers	1
			57

Niet in alle gevallen was de verschraling zichtbaar, daarmee kan aangenomen worden dat het gros met aardewerkgruis of chamotte is verschraald. In een aantal gevallen is

er een duidelijke bijmenging, zoals met plantaardig materiaal. Wel is dat percentage minder dan het *in situ* gevonden handgevormde materiaal uit Velsen 1. Opvallend is een zeer gering aantal met schelp verschaalde scherven in B6 (o.a. vnr 51). Het is mogelijk dat dit van dieper of elders verspit materiaal betreft uit een oudere, mogelijk IJzertijd, context. Met schelp verschaald aardewerk komt ook in Velsen 2 voor. Ook daar wordt het aan een oudere bewoningsfase gekoppeld, vooral omdat dit verschalingsmateriaal ontbreekt in de *in situ* context, maar alleen voorkomt in de verspoelde Dirty Sands laag⁷⁴. Bij de scherven in de Late IJzertijd/Romeinse tijd is het ook in kleien aantallen vertegenwoordigd. Dat geldt nog in sterkere mate voor het hier verder niet behandelde materiaal van B6 dat uit oudere contexten komt.

Ook de afwerking van de wand is bij het inheemse aardewerk van B6 niet in alle gevallen duidelijk. Met name in spoor 33 is bij veel scherven slijtage van het oppervlak aanwezig. Hiermee is het onduidelijk geworden of het ooit geglad, glad geveegd of geveegd is geweest. Een indicatie hiervoor is het verschil tussen het voorkomen van wandscherven waarop 'verfsporen', oftewel van rand of bodem afgedropen substantie tussen de scherven uit spoor 33 en de overige sporen. Uit spoor 33 is dat slechts eenmaal, uit de overige negen maal, en dat tegen de achtergrond dat in de eerste groep bijna driemaal zoveel exemplaren voorkomen. Bij de scherven uit de Late IJzertijd/Romeinse tijd is het eenmaal geconstateerd. De afwezigheid hierbij kan wellicht aan de datering van dit gebruik van het aanbrengen van deze 'versiering' liggen.

De versiering op de wand, zeker ingedrukte of gekraste lijnen en vormen blijft ondanks slijtage wel waarneembaar. Hierbij is het opvallend dat op slechts drie stuks na wandversiering alleen op het oxiderende baksel voorkomt. Bij nagel- en andere indrukken op de voorkant van de rand is dat zelf 100%. In slechts één geval is een indrukken serie ook bovenop de rand geconstateerd (vnr 491-1). Het betreft hier een grote pot, waarbij waarschijnlijk duimindrukken zijn aangebracht. Parallellen voor deze versiering komen in Velsen 1 voor⁷⁵. De typische versiering van enkele groeven in de hals, populair 'Streepband' genoemd is 13 maal vertegenwoordigd. Hierbij zijn in ieder geval ook vormen met een nauwe halsopening (vnr 1996), zoals in zowel Velsen 1 als 2 voorkomen. Een exemplaar in Velsen 1 is afkomstig uit de vulling van waterput 2, waarin het lichaam van een militair met een deel van de wapenrusting. Deze put is waarschijnlijk in of zeer kort na 28 n.Chr. gedempt. In B6 komt ook een nauwe hals pot voor zonder de groeflijnen in de hals (vnr 218A-1,). De wandversiering in de grafiek Late IJzertijd/Romeinse tijd is opvallend laag. Overigens is hier wel sprake van nagel of vingerindrukken op de wand, dat in de jongere context totaal ontbreekt. Daarentegen is geen 'Streepband' geattesteerd in de oudere groep.

---

⁷⁴ Bosman i.v.

⁷⁵ Bosman 1997, fig. 6.2,7.

Randen	N	%
afgerond	84	38,4
gefaceteerd	100	45,7
nagelindrukken voorop	32	14,6
nagelindrukken in hals	1	0,5
nagelindrukken bovenop	2	0,9
	219	100

In het overzicht van de afwerking van de randen hierboven valt op dat de aantallen afgeronde en gefaceteerde randen elkaar niet veel ontlopen. Zou hierbij alleen spoor 33 worden meegeteld dan valt het aandeel gefaceteerde randen iets hoger uit. Hiermee zou een deel van eventueel contaminerende oudere IJzertijd scherven kunnen zijn uitgesloten. Wat hiernaast opvalt is dat het percentage met nagel, vinger en duimindrukken versierde randen met minder dan 15% laag is te noemen. Bij de randen met nagelindrukken is geen opgave van afronding of facetering, aangezien beide in gelijke mate zijn vertegenwoordigd.

De verhouding in de baksels tussen oxiderend en reducerend uit Romeinse context is bijna 3:1 (n=300 versus n=106)⁷⁶. In belangrijke mate is het hoge percentage gereduceerd baksel bepaald door de gladde waar, waaronder voetschalen. Daarmee is het opvallend dat in de oudere context de verhouding nagenoeg gelijk is (n=43 versus n=14), terwijl hier geen voetschalen voorkomen. Bij deze berekeningen zijn de scherven die aan binnen en buitenkant oxiderend samen genomen met die alleen een geoxideerde buitenkant hebben. De insteek van het bakproces zal immers hetzelfde zijn geweest, namelijk het vervaardigen van zo licht mogelijk gekleurd baksel.

Niet alleen een beeld van de wandafwerking, maar ook het bepalen van de grootte van de exemplaren is problematisch aangezien door de hoge fragmentatie geen grote (reconstrueerbare) fragmenten resteren op basis waarvan de maten genomen zouden kunnen worden. In ieder geval is duidelijk dat de hele range van kleine kommetjes tot grote voorraadpotten vertegenwoordigd is. Alleen de onderlinge verhoudingen zijn onduidelijk. Hiermee is het lastig eenzelfde analyse te doen als voor Velsen 1 en de inheemse vindplaatsen van Assendelft is uitgevoerd⁷⁷. Op basis van dat onderzoek kon aannemelijk gemaakt worden dat in Velsen 1 een selectie van het inheemse aardewerk scala aanwezig was. Hooguit zou voor B6 de al eerder genoemde selectie op reducerend gebakken gladde vormen zoals voetschalen vermeld kunnen worden. Overigens komen deze ook in oxiderend baksel voor (zie onder vnr 239-1). Gezien de relatief late datering van deze vormen in het spectrum van de Romeinse tijd in

⁷⁶ Binnen de oxiderende bakselgroep is een gradatie van reducerend met enkele lichte vlekken tot binnen en buitenwand inclusief breuk oxiderend. Het verschil tussen de beide baksels is relatief subjectief getrokken bij wat de intentie van de pottenbakker/ster zal zijn geweest.

⁷⁷ Bosman & Groenewoudt in Bosman 1997.

Velsen kan die eventuele selectie niet gelden voor de gehele gebruikperiode van B6. Wellicht is er in de oudere perioden ook een, nu onbekende, selectie geweest.

Het vormenspectrum is zoals gebruikelijk in de regio zeer eenvormig. Vrijwel alle vormen hebben een 3-ledig profiel, gevormd door een S-vormige rand. Een klein kommetje op standring met een 1-ledig profiel vormt een opvallende uitzondering (vnr 295-2). Een tweede uitzondering is de rand van een open schaal met gefaceteerde afwerking (vnr 210-3). Binnen de overheersende groep is er wel sprake van enige verscheidenheid in grootte en in algehele vorm. De eerste indicatie is de randdiameter. De verhouding tussen randdiameter, grootste buikomvang en hoogte geeft immers de vorm aan. In onderstaande grafiek zijn daarom deze elementen, aangevuld met de diameter van de bodem opgevoerd. Duidelijk is dat slechts bij 56 exemplaren enigszins een maat te reconstrueren was. Mogelijk is hierbij enige deformatie, bijvoorbeeld doordat de redelijk massieve stengelvoeten van de voetschalen goed bewaard zijn gebleven, terwijl de bodems van grotere potten in meer stukken gebroken zijn, en daarmee een diameter bepalen lastig is geworden. Ten tweede zijn niet al deze exemplaren zeker in de Romeinse tijd (geel) te dateren. Er zijn in ieder geval één zekere Midden IJzertijd pot, drie potten uit de (Late)IJzertijd of Vroeg Romeinse tijd (oranje) en 15 potten waarvan de datering onduidelijk is (wit). Er is hieronder een Laatmiddeleeuwse context, waarin opspit aanwezig is. Een aantal van de andere contexten heeft onvoldoende diagnostisch materiaal opgeleverd om een onderscheid te kunnen maken in IJzertijd of Romeinse tijd.

Formaten

vnr	rand Ø	buik Ø	hoogte	bodem Ø	opmerking
22	16,0				
25-1				6,0	voetschaal
27-1	20,8	22,8			streepband, gefaceteerde rand
29-1	11,2				
29-2				6,6	
50-2	12,0	13,4			voetschaal
55-1	10,0				
81-1	13,8				
113-6				7,1	
114-2				6,3	voetschaal
135A-2	7,8	9,5			
137				6,0	stengelvoet
164-1	24,0	25,8			
165-4		29,0		10,0	met vnr 226
181-1	35,0	37,0			
203-1				4,8	stengelvoet
218-1	13,4	23,0			nauwe hals
239-1	14,0	15,9			voetschaal
242-1	15,0	17,0			
267-1				8,5	
277-1				5,2	stengelvoet
287-3	10,0	11,9	10,7	4,8	groeflijn tekening benedenwand
295-2	7,2	8,0	6,1	5,9	kom op standring
340-1				7,8	

TML 227 – Velsbroek B6 in de Romeinse tijd

409-1				4,5	
412-1	16,3				
423-1	16,0				
457-1				5,8	
466-1				5,9	stengelvoet
489-1				5,2	stengelvoet
492-3				4,8	LME context
510-1				8,2	
579-1	23,0	25,0			ijzertijd, nagelindrukken op rand
960				5,0	stengelvoet
1039	12,2	13,8	11,0	6,0	
1042	10,8	14,0			
1066	16,0	17,0	15,0	7,9	
1443				5,2	stengelvoet
1445	11,4	16,4			streepband, puntcirkel versiering
1736	24,8	26,3			
1917	8,6	9,1	6,9	5,6	
1920	29,4	32,0	28,0	14,0	groeflijn versiering
1935	17,0	17,1			
1937	25,8	27,6			
1951	9,8				nauwe hals, reparatie gat
1959	28,8	30,2	21,5	10,5	
1985	28,4	31,0			
1992	15,0	20,4			streepband met oren
1996	18,0	26,0			nauwe hals, oor met del
2236	15,7	16,0			voetschaal
2361	13,0	22,0			streepband, nauwe hals
2387	18,8	19,2			voetschaal
5008-1				11,0	
5008-5	16,0	16,6			
5008-7				9,0	

Bij een seriatie van de maten uit de bovenstaande tabel volgt het volgende:

Formaten Romeinse tijd

vnr	rand Ø	buik Ø	hoogte	bodem Ø	opmerking
181-1	35,0	37,0			
165-4		29,0		10,0	met vnr 226
164-1	24,0	25,8			
27-1	20,8	22,8			streepband, gefaceteerde rand
2387	18,8	19,2			voetschaal
1996	18,0	26,0			nauwe hals, oor met del
412-1	16,3				
423-1	16,0				
2236	15,7	16,0			voetschaal
1992	15,0	20,4			streepband met oren
239-1	14,0	15,9			voetschaal
81-1	13,8				
218-1	13,4	23,0			nauwe hals
50-2	12,0	13,4			voetschaal
1445	11,4	16,4			streepband, puntcirkel versiering
29-1	11,2				
287-3	10,0	11,9	10,7	4,8	groeflijn tekening benedenwand
55-1	10,0				

TML 227 – Velsersbroek B6 in de Romeinse tijd

1951	9,8				nauwe hals, reparatie gat
135A-2	7,8	9,5			
295-2	7,2	8,0	6,1	5,9	kom op standing
267-1				8,5	
510-1				8,2	
340-1				7,8	
113-6				7,1	
29-2				6,6	
114-2				6,3	voetschaal
25-1				6,0	voetschaal
137				6,0	stengelvoet
466-1				5,9	stengelvoet
457-1				5,8	
489-1				5,2	stengelvoet
277-1				5,2	stengelvoet
1443				5,2	stengelvoet
960				5,0	stengelvoet
203-1				4,8	stengelvoet
409-1				4,5	

Hierbij zijn uitsluitend de zeker in de Romeinse tijd gedateerde stukken opgenomen. Globaal zijn er op basis van de randdiameter drie grootte categorieën te onderscheiden: rond 8 cm, tussen 10 en 16 cm, tussen 18 en 24 cm, met respectievelijk N=2, N=13 en N=4. Tenslotte is er een uitschieter van een enkel exemplaar met de grootst gemeten randdiameter van 35 cm. In ieder geval is uit deze maten op te maken dat grote voorraadpotten ontbreken. Er lijkt een selectie te zijn op de kleine en middelgrote potten, waarbij tafelwaar zoals de voetschalen een prominente rol spelen.

Aanpassingen aan aardewerk zijn zeldzaam, het materiaal eigent zich daar immers slecht toe. Er is één doorboorde rand gevonden (vnr 1951). Het kan hier een reparatie betreffen waarmee met touw, pees of een kram gebroken delen aan elkaar zijn vastgezet. Het kan echter ook een gat zijn waarmee een deksel of blaas over de pot getrokken en vastgezet kon worden. In ieder geval is duidelijk dat het gat *post cocturam*, dus na het bakken is aangebracht. Er is immers een duidelijk verschil in kleur tussen de buitenwand en de kern in de doorsnede zichtbaar. Een andere vorm van hergebruik zijn speelschijven. Hiervan zijn er slechts drie teruggevonden (vnr 29-3, 227-1 en 1989). In beide gevallen wandscherven van gebroken potten waarvan de breuk is bij gekapt en geslepen tot ronde schijven met een diameter van respectievelijk 2,5 , 3,2 en 2,3 cm ontstonden. Alle drie hebben een oxiderend baksel. Speelschijven komen zeer regelmatig voor in zowel militaire als inheemse context.

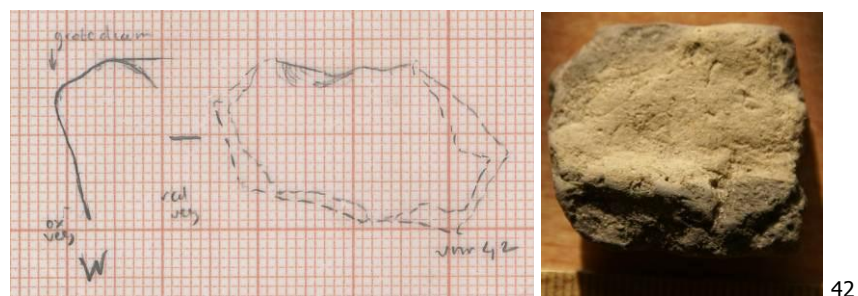
In de onderstaande catalogus is een selectie opgenomen van het handgevormde aardewerk met een focus op materiaal uit de Romeinse context, zoals spoor 33. Daarnaast is vooral aandacht voor diagnostisch materiaal, zoals complete profielen, randen en wandversiering.

Catalogus

vnr 39: 1 randfragment, 3 wandfragmenten reducerend baksel. Buiten en binnen glad. Rand is relatief scherp gefaceteerd, waarschijnlijk een voetschaal. Uit spoor 33.

vnr 42: 1 randfragment oxiderend baksel. Gesleten oppervlak. Gefaceteerde rand. Gevonden in een concentratie van 300 kleine fragmenten en splinters (spoor 31).

vnr 51: o.a. 3 wandfragmenten oxiderend baksel, schelpverschraling. Uit spoor 33.

vnr 55: o.a. 2 wandfragmenten reducerend baksel met buiten geglad en binnen grof geglad. Buitenkant combinatie van horizontale en verticale gegladde banen. Uit spoor 33.

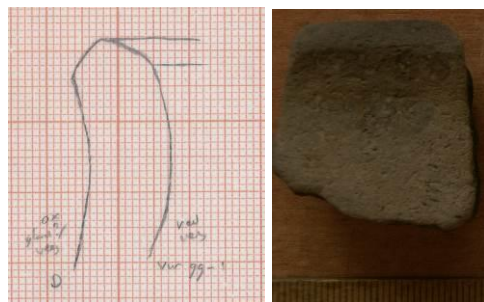
55

vnr 81: 2 randfragmenten (MAE=2), oxiderend baksel, beiden veeg. Eenmaal met nagelindrukken voorop de flauwe S-vormige rand. De tweede rand heeft een ondiepe groef direct onder de rand. Uit spoor 33.

81

vnr 99: 1 randfragment, oxiderend baksel, veeg. Scherp S-vormige geprofileerde rand. Verschraling zeer licht fijn zand. Uit spoor 33.

99

vnr 113: 1 randfragment oxiderend baksel, aardewerkgruis verschraling. Geveegd oppervlak, iets gefaceteerd. 1 bodemfragment reducerend baksel. Glad oppervlak, binnen geveegd, iets uitstaande standvoet. 21 wandfragmenten oxiderend, buiten glad, binnen veeg. MAE=3, voornamelijk klein formaat. Uit spoor 33.

113

vnr 181: 2 rand- en 11 wandfragmenten, van twee exemplaren. De randfragmenten van een oxiderend geglad aardewerk, met 'verfstrepen' vanaf de rand. De strepen worden ook wel 'bloedstrepen' genoemd, op basis van het voorkomen van eiwitten⁷⁸. Overigens is niet uit te sluiten dat zich ook hars of pek, bijvoorbeeld van berken op het aardewerk is achtergebleven.

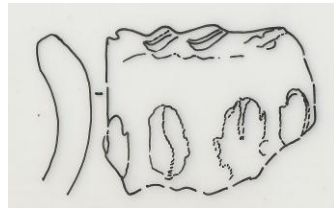
Het betreft een grote pot met brede diameter 35,0 cm. De beneden wandfragmenten met gebogen kamversiering, die anders dan de randfragmenten reducerend aan de binnenzijde zijn. Alle scherven komen uit spoor 44, de combinatie van veen en zand aan de flanken van de zandrug. Deze positie terzijde van het meest betreden deel van de rug verklaard de grootte van de scherven.

181

vnr 186-1: 1 randfragment van oxiderend baksel met nagelindrukken zowel voorop de rand als in de hals. Uit spoor 33.

⁷⁸ Onderzoek door T. Oudemans, Kenas consult, Leiden.

186-1

Vnr 210-3: randfragment van een open schaal of vergiet van oxiderend baksel. Oppervlak veeg. Rand gefaceteerd. Uit spoor 33. Lit: Taayke 1996, I, 163 (vergiert) en III, 35-36 (schaal).

210-1

vnr 218A-1: 3 rand- en 3 wandfragmenten oxiderend en geglad. Randdiameter: 13,4 cm. Uit spoor 33.

218A-1

vnr 227: wandfragment, oxiderend baksel. Oppervlak veeg, verschraling met aardewerkgruis. Randen van de scherf bijgewerkt tot speelschijf. Diameter 3,5 cm. Uit spoor 44.

227-1

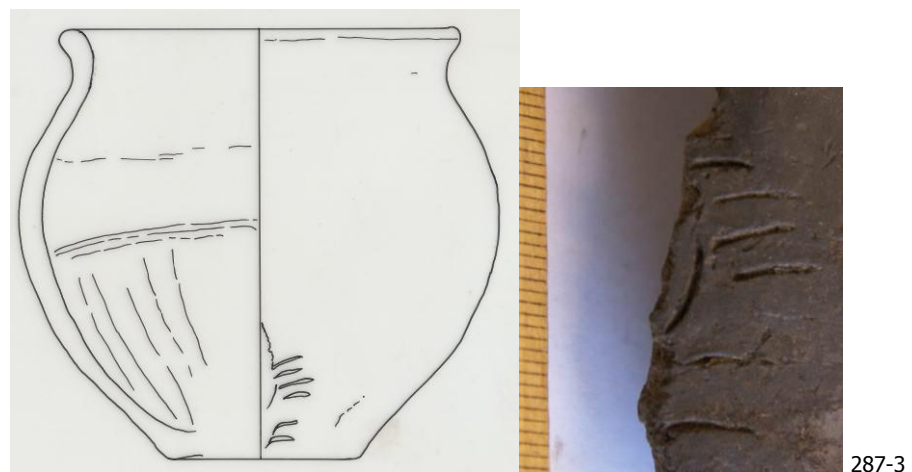
vnr 239-1: 2 rand-, 4 wandfragmenten oxiderend, binnen reducerend baksel. Buiten en binnen glad. Rand iets geprofileerd, en wandknik. Zeer fijne verschraling van aardewerkgruis. Waarschijnlijk een voetschaal. Randdiameter: 14,0 cm. Uit spoor 50, de flank van de zandrug in het veen.

vnr 277-1: 1 bodemfragment of stengelvoet van oxiderend, deels reducerend baksel. Buiten en binnen glad. Voet sterk gefaceteerd. Zeer fijne verschraling van aardewerkgruis. Voetschaal. Voetdiameter: 5,2 cm. Uit spoor 33.

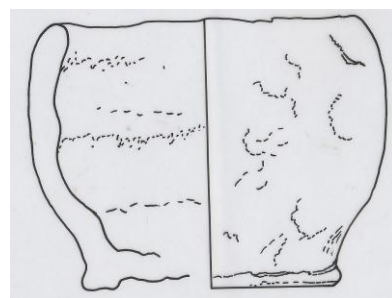

vnr 287-3: 3 rand-, 30 wandfragmenten en 1 bodemfragment, samen een compleet reconstrueerbaar profiel. Reducerend baksel, plantaardige verschraling. Buiten glad, binnen glad tot veeg. Flauwe S-vormige rand. Groeflijntekening op de beneden wand. Oogt als een cirkel, waar enkele horizontale lijnen naast staan. Afkomstig uit spoor 33. Randidiameter: 10,0 cm, hoogte 10,7 cm.

vnr 295-2: 3 rand-, 43 wandfragmenten en 1 bodemfragment, samen een compleet reconstrueerbaar profiel van een kom op 'standing'. Oxiderend, binnen reducerend baksel, aardewerkgruis en zeer licht plantaardige verschraling. Buiten en binnen veeg. De wanden zijn grillig met verticale knijpsporen. Eenvoudig eendelig profiel. Afkomstig uit spoor 33. Randdiameter: 7,3 cm, hoogte 6,1 cm.

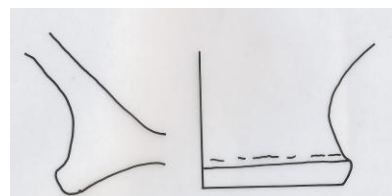
295-2

vnr 410-1: 3 randfragmenten sterk geprofileerde rand in oxiderend baksel. Grote pot met onbekende diameter. Uit spoor 33.

410

vnr 466-1: 47 wand- en 2 bodemfragmenten van een stengelvoetschaal. Reducerend baksel. Buiten en binnenkant glad. Diameter voet: 6,0 cm. Uit spoor 33.

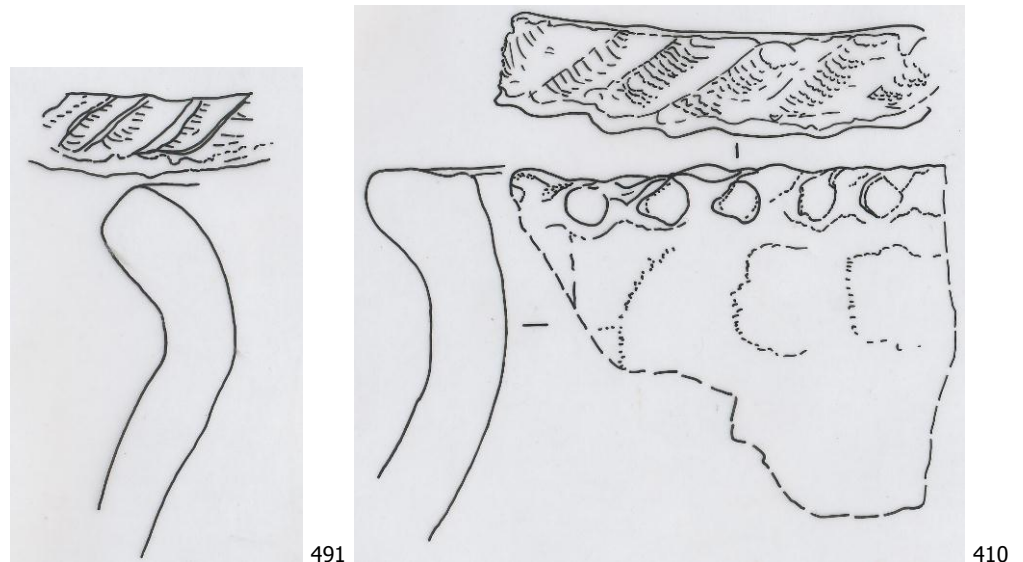

466

vnr 491-1: 5 rand- en 55 wandfragmenten oxiderend baksel. Oppervlak geveegd en bovenop de rand diagonale duimdrukken. Verschraling aardewerkgruis en zeer licht plantaardig. Grote pot met randdiameter 25,0 cm. Uit spoor 33. Een direct

vergelijkbaar exemplaar (vnr 410-2, uit spoor 33) tevens met nagelindrukken voorop de rand is nog groter, en heeft een randdiameter van 31,0 cm (afbeelding rechts).

vnr 949 en 955: respectievelijk wandfragment met ooraanzet en randfragment Streepband aardewerk. Oxiderend baksel, aan binnen en buitenkant geveegd. Plantaardige verschraling. Spoor 252 en 253

955 - 949

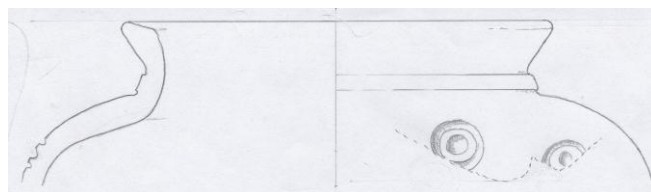
vnr 960: bodemfragment reducerend baksel, glad oppervlak. Stengelvoet. Uit spoor 97.

vnr 1045: Groot aantal fragmenten van klein formaat (MAE=3). Alle gesleten. 1 randfragment, oxiderend; 4 wandfragmenten en 2 bodemfragmenten, reducerend en glad; 7 randfragmenten en 118 wandfragmenten en splinters, oxiderend, nagelindrukken voorop rand, groeflijn? Uit spoor 97.

1045

vnr 1445: 4 rand-, 56 wand- en 2 bodemfragmenten reducerend baksel. Gefaceteerde rand. In de hals loopt een manchet die de indruk wekt van 'streepband'. Op de schouder een puntcirkelversiering. Dergelijke versiering komt ook van Haarlem-Delfplein, Van Heeringen 1992, 136, daar in combinatie met golflijversiering. Uit spoor 242.

1445

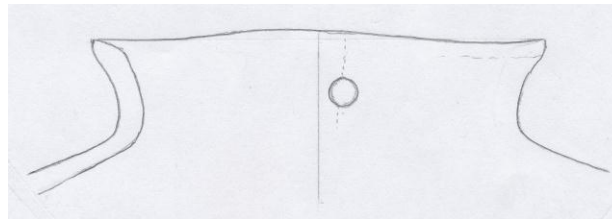
vnr 1949: 2 rand- en 6 wandfragmenten, oxiderend baksel, glad oppervlak en 'verfstrepen', ook wel als 'bloedstrepen' gezien. Op de wand onder de schouder kamversiering, met minstens 5 groeven. Uit spoor 98. Lit: Diederik 2011, 48.

1949

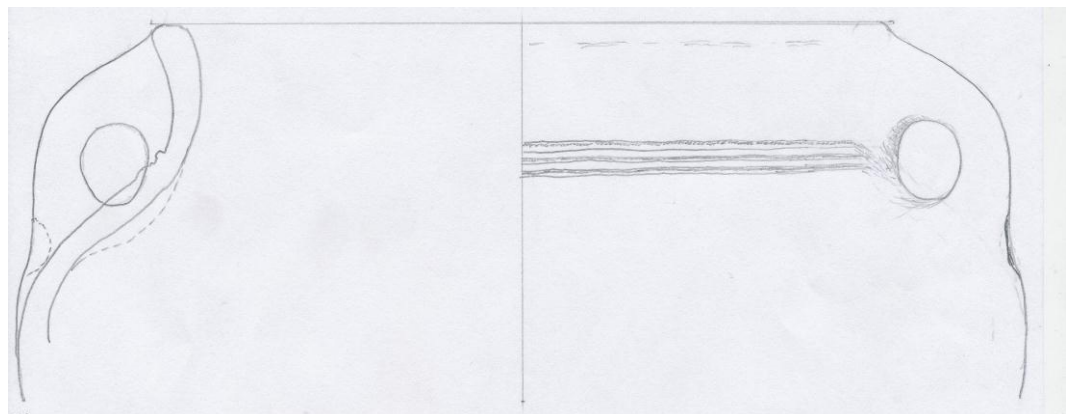

vnr 1951: 2 rand- en 2 wandfragmenten reducerend baksel. Aardewerkgruis verschraling. Net onder de rand een van twee zijden ingeboord gat, *post cocturam*. Uit spoor 98.

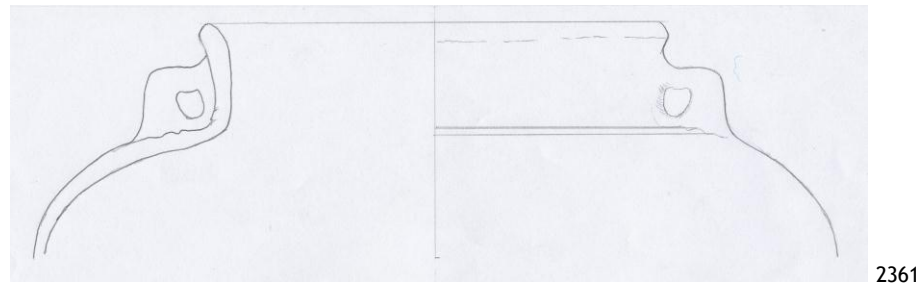
1951

vnr 1996: 6 rand-, 50 wand- en 2 bodemfragmenten Streepband, oxiderend baksel, buiten glad met 'verfstrepen', binnen veeg. Nauwe hals met 2 oren. Onder het oor 3x del, bovenop het oor 1x del. Verschraling aardewerkgruis en plant. Uit spoor 98. Lit: Bosman i.v. (parallel in Velsen 2).

1996

vnr 2361: 4 rand-, 7 wandfragmenten Streepband, oxiderend baksel, buiten glad, binnen veeg. Verschraling aardewerkgruis en plant. Twee hoekige lage oortjes en een nauwe hals. Uit spoor 547, dat niet nader gedateerd kon worden, waarmee het ook een Late IJzertijdpot kan betreffen.

vnr 2387: 1 rand- en 3 wandfragmenten reducerend glad dunwandig baksel van een voetschaal. De binnenzijde verloopt van glad naar grof glad. Flauwe maar scherp aangezette rand. Verschraling aardewerkgruis. Uit spoor 573.

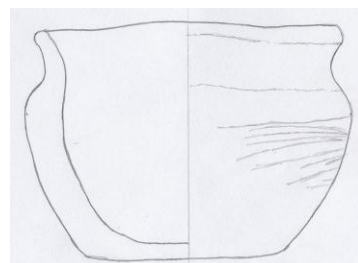
Hieronder enkele exemplaren die op grond van hun context waarschijnlijk in de (Late) IJzertijd zijn te dateren.

vnr 1066: 4 rand-, 7 wandfragmenten en 1 bodemfragment, samen een compleet reconstrueerbaar profiel. Oxiderend baksel, aardewerkgruis en zeer licht plantaardige verschraling. Buiten en binnen veeg, met voor op de rand versiering van nagelindrukken. Tot en met de schouder van onder af roetsporen aan de buiten kant van de besmeten wand. Flauwe S-vormige rand. Afkomstig uit spoor 321/2. Uit spoor 320 en 321 is eveneens de bovengenoemde koppelhaak met twee ringen afkomstig (vnrs 2000, 2002 en 2004). Randdiameter: 16,0 cm, hoogte 15,0 cm.

1066

nr 1917: 7 randfragmenten, samen een nagenoeg compleet reconstrueerbaar laag en breed potje. Reducerend gevlekt baksel, aardewerkgruis en zeer licht plantaardige verschraling. Buiten en binnen veeg, met op de beneden wand horizontale uitgeveegde kamversiering. Flauwe S-vormige rand. Afkomstig uit het veenslik of tweede zandband in het veen (spoor 128/1). Randdiameter: 8,6 cm, hoogte 6,9 cm.

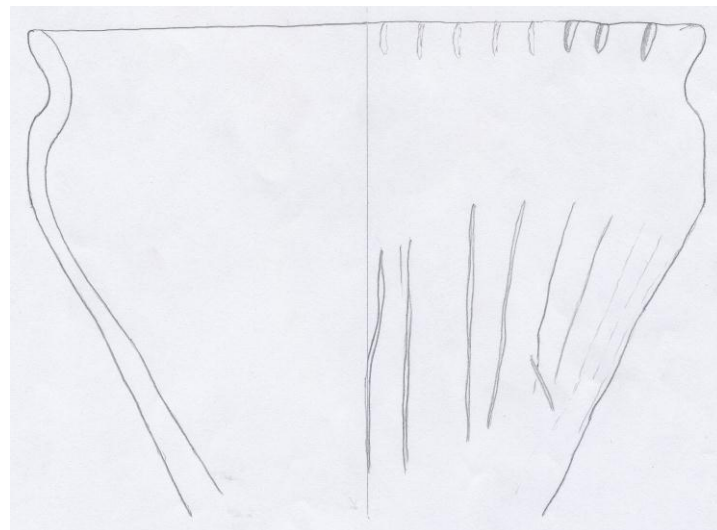
1917

nr 1920: 3 randfragmenten en 35 wandfragmenten, samen een nagenoeg compleet reconstrueerbaar profiel. Oxiderend gevlekt baksel, aardewerkgruis verschraling. Buiten glad en binnen veeg. De kamversiering is in de Hals als streepband en op de wand als golflijversiering aangebracht. Op de beneden wand roetvlekken. Flauwe S-vormige rand. Afkomstig uit het veenslik of tweede zandband in het veen (spoor 128/1). Randdiameter: 29,4 cm, hoogte 28,5 cm.

1920

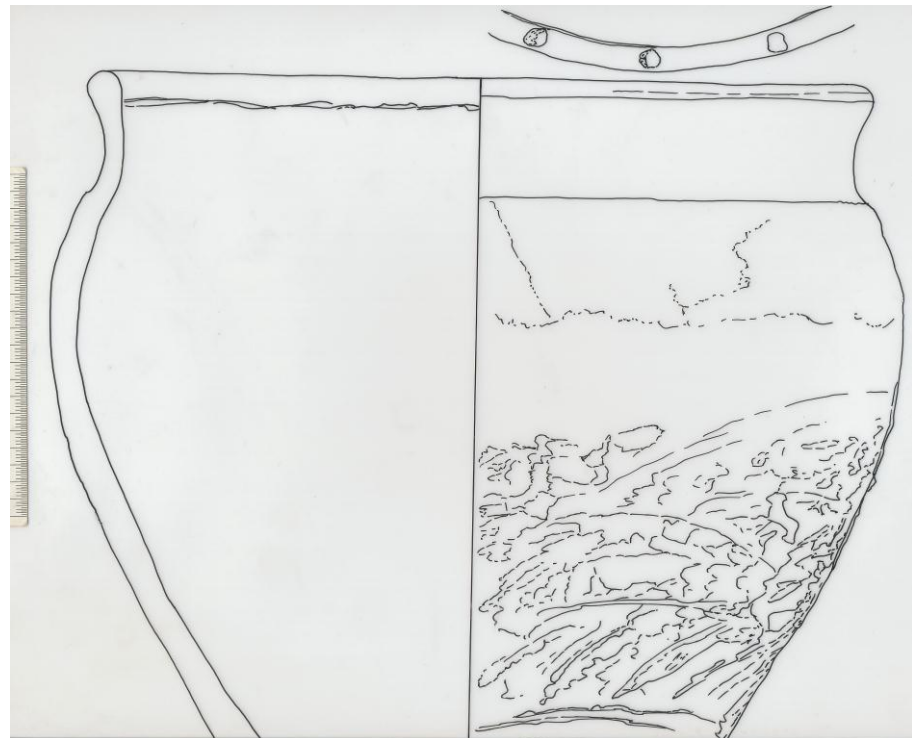
vnr 1935: 1 rand-, en 13 wandfragmenten reducerend baksel. Oppervlak geveegd. Verschraling van plant en aardewerkgruis. Afgeplatte schouder. Op de voorkant van de rand nagelindrukken en op de beneden wand verticale groeflijversiering. Uit spoor 388, dat niet onafhankelijk te dateren is. Kan zowel Romeins als ouder zijn.

1935

vnr 579: Als addendum wordt in deze groep ook een duidelijk oudere vorm in oxiderend baksel gepresenteerd. Het is een als Santpoort 1 type te kenmerken pot uit de Midden IJzertijd. Het heeft een flauw profiel, met een bijna verticale rand. De hals is aangezet met een richel. Als versiering zijn vingertopindrukken bovenop de rand aangebracht. De beneden wand is besmeten, daarboven is de wand geveegd. Uit spoor 50.

Hiermee is in ieder geval duidelijk dat er een component binnen het handgevormde aardewerk aanwezig is die beduidend ouder is dan de Romeinse periode.

579

Romeins import aardewerk

Het Romeinse import aardewerk van B6 omvat de volgende categorieën:

- terra sigillata: 1 bodemfragment Dragendorff 29
- gladwandig: 1 randfragment Hofheim 57
19 wandfragmenten
- ruwwandig: 7 wandfragmenten
- amfoor: 1 wandfragment Dressel 2-5
- dolium: 1 bodemfragment

Vrijwel al dit materiaal (30 fragmenten), gevonden tijdens de opgravingscampagnes 1991 - 1993, dateert uit dezelfde tijd als het import aardewerk uit zowel Velsen 1 als 2, zo zelfs dat het materiaal uit beide forten afkomstig zou kunnen zijn. De scherven zijn als pick-ups te beschouwen (Vons/Bosman 1988). De mogelijkheid bestaat wel dat onder de wandfragmenten van glad- en ruwwandige waar niet herkende jongere vormen schuil gaan. Bij het gladwandige en mogelijk een deel van het ruwwandige aardewerk betreft het producten uit Keulen ⁷⁹.

Hier is ook een in feite onder de noemer bouw materiaal te scharen fragment van een Romeinse platte dakpan of *tegula* opgenomen. Het is het enige stuk van deze categorie. Zowel in Velsen 1 als Velsen 2 komen dakpannen voor, en de kans is daarmee groot dat het daar vandaan gehaald is. Het voorkomen van dakpan in

⁷⁹ Höpken 2005.

inheemse context is vaker vastgesteld in Noord-Holland. Een determinatie als *spolia*, of in de Middeleeuwen hergebruikt Romeins materiaal is uit te sluiten aangezien het fragment van B6 gevonden is in het gelaagde zandpakket (spoor 33), en daarmee zeker in de Romeinse tijd te plaatsen is.

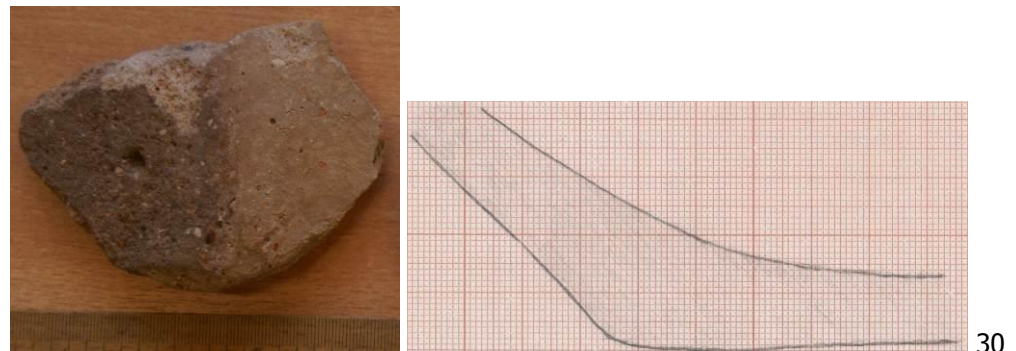
Catalogus

1989

vnr onbekend: splinter Zuid Gallische terra sigillata. Type niet te determineren.

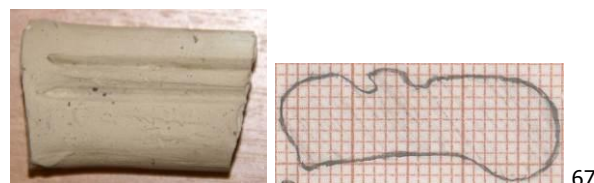
1991

vnr 30: bodemfragment dolium Stuart 147. Uit spoor 27.

vnr 44: wandfragment ruwwandig aardewerk, licht kalkhoudend, maar niet als fragment kurkurn te beschouwen. Uit spoor 26.

vnr 67: oorfragment van een 3-delig gladwandig oor, met smal middenrib van waarschijnlijk een éénorige gladwandige kruik. Uit spoor 33. Breedte 2,5 cm.

vnr 86: wandfragment van een tweeorige gladwandige kruik Hofheim 57. Aan de binnenzijde ontbreekt een harslaag en de diameter is relatief groot, waarmee de determinatie mogelijk een Hofheim 57 zal zijn. Uit spoor 33.

1992

vnr 133: fragment Romeinse dakpan, van rood, oranje en lichtgrijs gelaagd baksel. Verschaald met donkergrijze insluitsels. In zelfde vnr een bodemfragment ruwwandige pot. Uit spoor 33.

133 dakpan

vnr 135A: bodemfragment ruwwandig. Grijs oppervlak. Geelgrijze breuk met licht grijze kern. Uit spoor 33.

vnr 218: 1 randfragment en 5 wandfragmenten van een gladwandige 'honingpot' Stuart 146. Het heeft een S-vormig randprofiel en twee groeven op de schouder. Aan de binnenzijde geen hars, al kan dat bij dit type wel voorkomen. Het komt zowel in Velsen 1 als Velsen 2 voor. Uit spoor 33. In hetzelfde vnr ook een gesleten wandfragment van een amfoor van oranje baksel. Mogelijk van een wijnamfoor van het type Dressel 2-5. Ook deze is zowel in Velsen 1 als Velsen 2 aanwezig.

218

Twee voorbeelden van Stuart 146 uit Velsen 1

vnr 229: 6 wandfragmenten gladwandig. Net als bij vnr 86 ontbreekt een harslaag aan de binnenkant (zie foto onder). Wellicht zijn deze fragmenten afkomstig van hetzelfde exemplaar. Ook in dit vnr een wandfragment ruwwandig, donkergrijs met lichtgrijze breuk. Uit spoor 33.

229

vnr 230: wandfragment gladwandig. Binnen harslaag. Uit spoor 33.

230

vnr 248: wandfragment ruwwandig aardewerk. Beige baksel. Uit spoor 33.

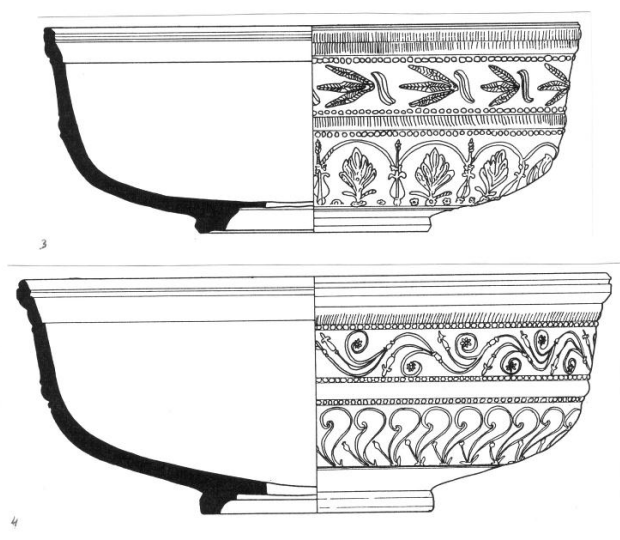
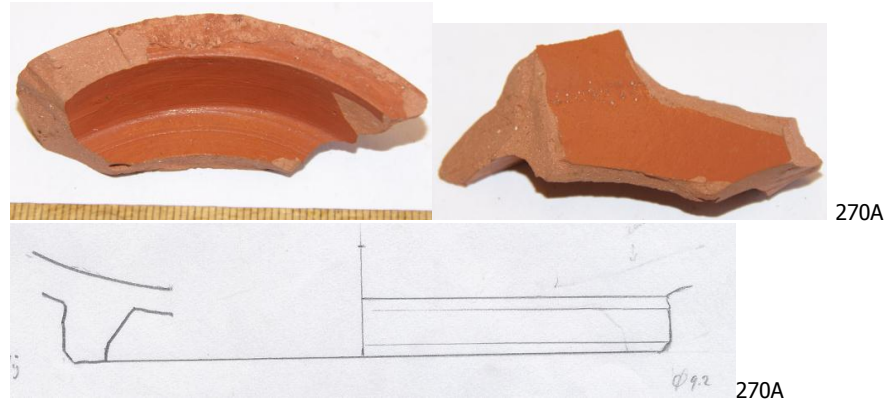
vnr 253: wandfragment gladwandig. Binnen geen hars. Uit spoor 33.

vnr 263: wandfragment gladwandig. Binnen geen hars. Uit spoor 33.

vnr 270A: bodemfragment van een reliëf versierde Zuid-Gallische terra sigillata schaal Dragendorf 29⁸⁰. De scherf is vlak voor de standring gebroken, waardoor geen versiering resteert. De deklaag op de binnenzijde van de standring is niet volledig. Op de binnenzijde is een concentrische zandring zichtbaar, als litteken van het stapelen in de oven. Uit spoor 48. Het type Dragendorf 29 is typisch 1e eeuws, en komt zowel in Velsen 1 als Velsen 2 voor. Echter de standring van B6 komt niet overeen met één van de vondsten uit de forten, waarmee geen directe relatie tot een zelfde exemplaar is gelegd kunnen worden. Dit is wel gelukt voor vondsten uit Krommenie-Het Hain en de Ruïne van Brederode⁸¹. Diameter standring: 9,2 cm.

⁸⁰ Tomber & Dore 2002, 28, plate 17-18.

⁸¹ Zie Vons & Bosman 1988, Bosman 1994 en Bosman 1997.

Twee voorbeelden van Dragendorf 29 uit Velsen 1

Voorbeeld van een Dragendorf 29 uit Velsen 2 (opgraving 1964 en 1997)

vnr 457: wandfragment ruwwandig aardewerk, donkergrijs, grijze breuk. Uit spoor 33.

vnr 462: wandfragment met aanzet van de hals van een gladwandige kruik. Lichtbruin relatief grof baksel. Binnenzijde lijkt harslaag te bevatten. Uit spoor 33.

vnr 494: wandfragment ruwwandig aardewerk, donkergrijs, met bruingrijze breuk. Uit spoor 33.

vnr 713: wandfragment amfoor Dressel 20. Stortvondst werkput 17.

713

1993

Opmerkelijk is dat geen enkel stuk Romeinse import is geborgen of herkend tijdens de opgravingcampagne van 1993. Alvorens te speculeren over een gebrek aan herkenning bij de opgravers, kan ook de locatie, het niveau en context debet hier aan zijn. Wellicht is het Romeinse niveau voornamelijk in de campagnes 1991-1992 onderzocht.

Middeleeuws en jonger aardewerk

Aangezien binnen onderhavige studie de nadruk ligt op het Romeinse materiaal zal hier worden volstaan met de mededeling dat het middeleeuwse aardewerk bestaat uit de volgende baksel gedraaid aardewerk: Badorf, Pingsdorf, Andenne, blauwgrijs (Elmpt?) en handgevormd Kogelpot. Het is vooral in de bouwvoor, in de zone net daaronder en in greppels en sloten geborgen. Waar er vermenging met Romeins materiaal heeft plaatsgevonden, komt dit door opspit in de Middeleeuwen. Die sporen dateren op basis van dit materiaal op zijn vroegst uit de 10^e - 11^e eeuw, waarmee er geen sprake kan zijn van continuïteit.

Analyse aardewerk

In B6 komen de meest voorkomende categorieën Romeins aardewerk voor, zoals die ook verhoudingsmatig in Velsen 1 en Velsen 2 het meest voorkomen. Wel is opvallend dat in tegenstelling tot andere inheemse vindplaatsen in de regio het percentage terra sigillata laag is. Zoals boven aangegeven domineert het

gladwandige witte aardewerk. Mogelijk kan hier een oververtegenwoordiging zijn, indien alle fragmenten zonder harslaag aan hetzelfde exemplaar hebben toebehoord.

De aantallen Romeinse import aardewerkscherven zijn gering. Bovendien zijn er in geen van de gevallen stukken gevonden die uitsluitend aan één van de beide forten of hun bezettingsperioden zijn toe te schrijven. Hooguit kan een algemene datering van ergens in de 1e eeuw worden voorgesteld, en dat is zelfs niet gegarandeerd. Wel kan gesteld dat waar het zeker op basis van de munten en metaalvondsten activiteiten in de 2e en 3e eeuw n.Chr. activiteiten op B6 te dateren geeft, er onder de aardewerk vondsten geen typische ‘late’ vondsten aanwezig zijn. Dit geldt overigens niet voor de handgevormde inheemse Friese waar (zie boven).

7.9 GLAS

Het oogt wellicht vreemd als een paragraaf wordt ingevoegd over een categorie die ontbreekt in de Romeinse context van Velsbroek B6. Het is weldegelijk de moeite waard aandacht te besteden aan glas als een categorie die relatief vaak voorkomt in de forten Velsen 1 en 2. Zelfs in enkele van de inheemse nederzettingen in de nabijheid daarvan zoals IJmuiden-Cederstraat⁸² en Krommenie⁸³ komt het voor. Daar zal het in veel gevallen om pick-ups gaan. De verklaring voor dat fenomeen van oprapen wordt deels verklaard uit het feit dat de bont gekleurde fragmenten van dit geïmporteerde materiaal een speciale uitstraling zullen moeten hebben gehad. Des te opvallender is het daarom dat er geen enkel fragment Romeins glas in B6 geborgen is. Ook glas uit de Late IJzertijd, zoals kralen of armbanden ontbreekt. Het enige glas dat is geregistreerd is afkomstig uit de bovengrond en dateert op zijn vroegst in de Nieuwe Tijd. Een voorbeeld hiervan is een voetfragment van een 17^e eeuwse roemer (vnr 998).

7.10 NATUURSTEEN

Het Holocene kustgebied van Nederland is niet dicht bezaaid met natuurstenen. Veel van dit materiaal is geïmporteerd. Ook bij de opgravingen in Velsbroek B6 is gebleken dat er verhoudingsgewijs een laag aantal natuursteen vondsten zijn gedaan. Hieronder bevinden zich in ieder geval enkele gebruiksvoorwerpen, zoals (delen van) maalstenen en slijpstenen. Daarmee wijkt het niet af van het beeld van de inheemse nederzettingen in de regio. Hooguit wel in het feit dat in B6 nagenoeg ongebruikte slijpstenen voorkomen. Het formaat van één hiervan doet simpel verlies uitsluiten, en zal de steen om andere redenen in de bodem terecht zijn gekomen. Bij de maalstenen is alleen een opgave van de fragmenten uit Romeinse lagen en sporen. Vnr 1461 is geborgen uit spoor 234, waarin ook Andenne voorkomt.

---

⁸² Bosman 1997.

⁸³ Glasbergen in: Groenman van Waateringe e.a. 1961.

Uit vnr 1003 blijkt bijvoorbeeld dat tefriet ook in de bouwvoor voorkomt, en daarmee mogelijk een laatmiddeleeuwse of Nieuwe Tijd datering heeft. Het kan in beide gevallen ook om Romeinse (of oudere) exemplaren gaan die door opspit verplaatst zijn. Echter vanwege de onzekerheid van de datering zijn ze weggelaten.

Catalogus

Maalsteen

vnr 238: 6 passende fragmenten tefriet, met kwarts insluitsels. Uit spoor 50 (veen).

vnr 242: 4 deels passende fragmenten tefriet. Uit spoor 50 (veen).

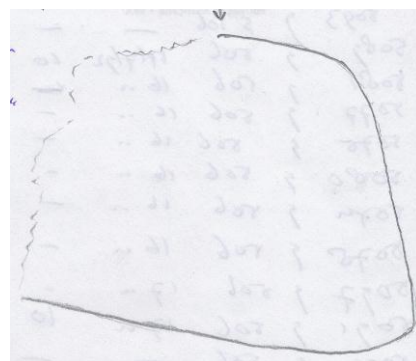
vnr 277: 14 deels passende fragmenten tefriet. Uit spoor 33.

vnr 326: fragment tefriet. Uit spoor 33.

vnr 1602: fragment tefriet. Uit spoor 242 (hieruit onder andere handgevormd aardewerk zoals een voetschaal).

vnr 1606: fragment tefriet, met één gladde kant. Uit spoor 128/2 (hieruit onder andere handgevormd aardewerk).

vnr 1989: randfragment tefriet. Randfragment van een boven steen of looper. Uit de blauwe zandlaag spoor 98 (hieruit onder andere een munt van Caligula, vnr 1525). Lengte: 8,0 cm, hoogte: 6,2 cm.

1989

Slijpsteen

vnr 182: fragment van een slijpsteen van fijne grijze zandsteen. Ronde doorsnede, die getrapt verjongd naar het uiteinde. Uit spoor 33. Lengte: 15,8 cm, breedte (max.): 3,5 cm.

182

vnr 262: fragment van een slijpsteen van fijne grijze zandsteen. Ovale doorsnede, die verjongd naar het uiteinde. Uit spoor 33. Lengte: 15,7 cm, breedte (max.): 3,2 cm.

262

vnr 280: 2 fragmenten van een slijpsteen van fijne grijze zandsteen. Ovale doorsnede, en verjongd naar beide uiteinden. In het midden gebroken tijdens de opgraving. Stortvondst, maar oorspronkelijk in laag spoor 33. Lengte: 27,7 cm, maximale breedte: 4,0 cm.

280

vnr 698: afgebroken uiteinde van een slijpsteen van fijne grijze zandsteen. Lengte: 3,7 cm, breedte: 3,2 cm, hoogte: 1,0 cm (slechts de bovenkant resteert).

vnr 1735: afgebroken deel van een slijpsteen van gelaagde fijne grijze zandsteen. Afkomstig uit spoor 348, waarin ook handgevormd aardewerk met nagelindrukken bovenop de rand (IJertijd?). Lengte: 8,8 cm, breedte: 4,8 cm.

vnr 1774: afgebroken uiteinde van een slijpsteen van zeer fijne lichtgrijze zandsteen. Door gebruik is het midden meer gesleten dan het uiteinde, wellicht verklaart dit de breuk. Afkomstig uit spoor 98 (waarin o.a. munt Caligula). Lengte: 5,0 cm, breedte 2,6 cm.

1774

vnr 2272: Fragment van een slijpsteen van iets grove lichtgrijze zandsteen. Afkomstig uit spoor 519 (datering IJertijd of Romeins). Lengte: 4,0 cm, breedte 3,6 cm.

7.11 BOT

De hoeveelheid botvondsten uit het Romeinse niveau van de zandtong is klein. Op het moment van schrijven van onderhavig rapport is uitsluitend de determinatie en documentatie van het botmateriaal van de opgravingscampagne 1991 voorhanden⁸⁴. Dit materiaal kan als een steekproef voor het geheel van het bot uit Romeinse context van Velsbroek B6 gelden. Opvallend is hierbij het relatief hoge percentage paard (10%). Ook onder het bot van de opgravingscampagne 1992 is bij een quick scan ogenschijnlijk veel paard aanwezig. Hierbij is onder andere een complete schedel van een hengst (vnr 298). Echter nadere gegevens ontbreken van de opgravingen 1992 en 1993. Juist vanwege de herkenbaarheid van het paardenbot kan er een vertekening zijn in het beeld. Verder zijn er zeker twee geweistangen van edelhert geborgen. Het bot bestaat voornamelijk uit kleine fragmenten, waarbij net als bij het aardewerk de grootste stukken van de flanken van de zandtong afkomstig zijn. Net als bij het aardewerk zal dit een gevolg van de betreding zijn. Vrijwel al het bot vertoont haksporen en soms ook sporen van vraat. Dit betekent dat het bot voornamelijk als slacht- en consumptieafval geïnterpreteerd kan worden. De vraatsporen kunnen duiden op het feit dat het bot geruime tijd op een voor bijvoorbeeld honden bereikbare plaats heeft gelegen. Dit zou een argument kunnen zijn voor de veronderstelling dat het materiaal op een droge plaats en niet onder water is terecht gekomen, of in ieder geval voor de definitieve depositie in droge omstandigheden heeft gelegen.

298

Een aparte categorie is in dit kader het menselijk bot. Ook dit komt in B6 voor, zij het in zeer beperkte mate. Er zijn in ieder geval enkele femora (dijbenen) en een fragment van een schedeldak. Opvallend is dat tijdens een quick scan geen andere menselijke botten zijn geregistreerd. Wel is bij het bewerkte bot een steker gevonden, waarvan niet eerder gezien was dat dit uit een menselijk dijbeen is vervaardigd.

Catalogus 1991

---

⁸⁴ Determinaties door C.H. Maliepaard, destijds IPP Amsterdam.

vnr 1: geweistang Edelhert (*Cervus elaphus*) ; leeftijd: op grond van vorm van de stang: 4 - 5 jaar, op grond van de maten van de rozenkrans (73-76 cm) versus het zegel (50-52 cm) : gemiddeldes: 74,5 en 51, dan 51×100 gedeeld door 74,5 = 68,5 volgens Funke (1976) dan 4 - 5 jaar oud. Op stang zijn kap- en slijtagesporen aanwezig.

1

vnr 19: M 1 rechtsonder middelgrote Hond (*Canis familiaris*), geen slijtage dus relatief jong dier.

19

vnr 21: indetermineerbare splinter.

vnr 22: tibiotarsus links Eend (*Anas spec.*).

vnr 27: fragment pijpbot middelgroot zoogdier.

vnr 29:

- calcaneum rechts Paard (*Equus caballus*), ouder dan 3 jaar, met snijsporen.
- carpale 2 + 3 links Rund (*Bos taurus*).
- carpale 4 links Rund (*Bos taurus*), kan bij bovenstaande horen, met snijsporen.
- fragment indetermineerbaar.
- mandibula rechts Woelrat (*Arvicola terrestris*), algemeen voorkomende graver, kan dus ook post-Romeins zijn!
- fragment pijpbeen middelgroot zoogdier.

vnr 31:

- scapula links Varken (*Sus domesticus*).
- fragment scapula, hoort bij bovenstaande ?
- 2 fragmenten indetermineerbaar middelgroot zoogdier.
- 2 fragmenten femur Rund (*Bos taurus*).
- 1 fragment pijpbeen middelgroot zoogdier.

vnr 32:

- 2 fragmenten indetermineerbaar.
- fragment metatarsus Schaap/Geit (*Ovis of Capra*).
- 2 fragmenten kaak middelgroot zoogdier.

- vnr 36: 1 melkkies DP 4 linksonder Schaap/Geit (*Ovis* of *Capra*), leeftijd: jonger dan 2 jaar.
- vnr 38: fragment pijpbeen middelgroot zoogdier.
- vnr 42: fragment pelvis rechts (ischium) Schaap/Geit (*Ovis* of *Capra*).
- vnr 43: fragment pijpbeen middelgroot zoogdier, met mogelijk knaagsporen.
- vnr 47: fragment pelvis rechts Paard (*Equus caballus*), leeftijd: ouder dan 10 maanden, knaagsporen op de uiteinden, hak- en snijspoor.
- vnr 48: fragment indetermineerbaar (schedelfragment ?)
- vnr 51: - 2 fragmenten phalanx 1 Rund (*Bos taurus*).
- metacarpus rechts Rund (*Bos taurus*), relatief klein dier (normaal voor Romeinse tijd), knaagsporen (één uiteinde is weggevreten) en snijsporen.
- vnr 55: - fragment humerus links Rund (*Bos taurus*), leeftijd: ouder dan 12 maanden, knaagsporen en snijsporen.
- 2 fragmenten indetermineerbaar.
- vnr 66 (ME sloot):
- fragment humerus rechts Rund (*Bos taurus*), hakspoor.
- fragment scapula links Rund (*Bos taurus*).
- fr indetermineerbaar.
- vnr 98: fragment rib groot zoogdier (Rund of Paard), veel vraatsporen.
- vnr 104: fragment tibia Schaap/Geit (*Ovis* of *Capra*).
- vnr 107: fragment indetermineerbaar pijpbeen klein zoogdier.
- vnr 110: fragment indetermineerbaar.
- vnr 113: - scapula rechts Rund (*Bos taurus*), tamelijk klein dier, leeftijd: ouder dan 7 maanden, snijsporen.
- metacarpus rechts Paard (*Equus caballus*), grootste lengte=200mm: schofthoogte: 1,20 - 1,28 m (kleine paarden).
- wervel fragment middelgroot zoogdier.
- fragment indetermineerbaar.
- vnr 122: 3 fragmenten tibia links Schaap/Geit (*Ovis* of *Capra*).
- vnr 123: fragment groot zoogdier, met haksporen.
- vnr 130: 2 fragmenten mandibula en M 3 linksonder Paard (*Equus caballus*), leeftijd: volwassen, flink gesleten kies.

Bij veel van de botten is het oppervlak licht gekrast en glanzend. Maliepaard heeft genoteerd dat dit door erosie is ontstaan, zonder expliciet te maken of dit door wind of onder water is ontstaan. In ieder geval zijn er vraatsporen op soms

opengehakt bot aanwezig. Dit is een teken dat dit materiaal enige tijd aan het oppervlak, dus niet onder water kan hebben gelegen. Hieronder een voorbeeld dat uit spoor 520, waarin ook handgevormd streepband aardewerk voorkomt. Op de paardenschedel zijn overigens nauwelijks sporen van verweer aangetroffen. De schedel oogt relatief 'vers'. Mocht deze al gebruikt zijn als markeerder, dan is dat kortstondig geweest, waarna de schedel vrij snel in de bodem verdween. Elders in de regio zijn wel voorbeelden van langdurig gebruik door exposure van paardenkoppen ⁸⁵.

2394

Bewerkt bot

- vnr 144: benen priem gesneden uit een pijpbot van een klein zoogdier of vogel. De punt heeft krassen, gebruikssporen en hoogglans.

144

- vnr 330: geweistang van een edelhert, waarvan de top afgebroken is tijdens de opgraving. Op de resterende punten is en gebruiksglans.

---

⁸⁵ Dekkers, Dorren & Van Eerden 2007, 69.

Menselijk bot

Hieronder zijn alle zeven vondsten van menselijk bot opgenomen. Deze zijn gezien de vondstnummers uitsluitend tijdens de opgraving uit 1993 geborgen. Drie hiervan zijn zeker als Romeins te dateren, van twee is de datering onzeker en de laatste twee zijn mogelijk in de (Late) IJzertijd te dateren. Opvallend is dat dit zes dijbenen en een fragment van een schedel zijn. Het betreft vijf rechter dijbenen en een linker, waarmee het minimum aantal individuen (MAI) ook vijf is. Op basis van de determinatie is er dus een zeer beperkte spreiding van de typen bot. Dit zou in vergelijking tot het menselijk materiaal van de overige vindplaatsen uit de Romeinse tijd in Velsen een sterke aanwijzing zijn voor een bewuste keuze van het deponeren van juist deze stukken. De schedel kan net als de paardenschedel als een markering zijn gebruikt. Eventueel kunnen de dijbenen ook als markeringspalen in de bodem gestoken zijn. Voordeel van deze botten bij dergelijk gebruik is de grootte en de robuustheid. Dat ze aan de elementen overgeleverd zijn geweest, is wellicht aantoonbaar aan het, met uitzondering van één, ontbreken van de gewrichten. De achtergrond van dit gebruik is voor velerlei interpretatie vatbaar. Het kunnen de resten zijn van de lokale bevolking die na exarnatie op een belangrijke plaats zijn bijgezet. De zichtbaarheid van de depositie kan het ritueel versterkt hebben van de aanwezigheid van de geest van de voorvader. Het kunnen ook resten zijn van rivalen, veroordeelden en zelfs omgekomen strijders. In dat laatste geval is niet uit te sluiten dat hier Friese, Romeinse resten of een combinatie van beide aanwezig is geweest. Op geen van de botten zijn sporen van trauma gezien, die aan strijd te wijten kunnen zijn geweest.

De meest opmerkelijke is de steker. Het verwerken van een stuk menselijk bot tot gereedschap of wapen is een belangrijk gegeven dat inzicht geeft in de attitude ten aanzien van het lichaam, en wellicht geest van een medemens. Het is niet uit te sluiten dat deze omwerking een uiting van dominantie is op een voormalig tegenstander of tegenstrever. Het verwerken van het bot is in ieder geval gebeurd op een moment dat het bot nog relatief vers was. De hoogglans op de punt duidt daarnaast op gebruik als werktuig.

Catalogus

vnr 1439: rechter femur (dijbeen), waarvan de beide uiteinden afgebroken zijn. Onzeker of er vraatsporen op aanwezig zijn. Afkomstig uit spoor 98/1, waarin o.a. een Romeinse beslagknop.

1439

vnr 1547: rechter femur (dijbeen), waarvan het distale compleet en het proximale uiteinde deels afgebroken is. Afkomstig uit spoor 415, met onbekende datering, mogelijk IJzertijd.

1547

vnr 1709: fragment cranium (schedel) van een volwassene. Afkomstig uit spoor 424, onbekende datering. Lengte 7,5 cm.

1709

vnr 1940: tot een steker bijgesneden fragment van een rechter femur. Afkomstig uit spoor 348, waarin o.a. handgevormd aardewerk met nagelindrukken bovenop de rand, waarschijnlijk IJzertijd.

vnr 1997: linker femur, waarvan de beide uiteinden volledig afgebroken zijn. Onzeker of er vraatsporen op aanwezig zijn. Afkomstig uit spoor 98, waarin o.a. een munt van Caligula.

vnr 2142: rechter femur van een volwassene. Spoor is onbekend, aangezien het vondstkaartje bij de vondst ontbrak.

vnr 2266: fragment van een rechter femur. Alleen de schacht resteert. Een uiteinde lijkt vraatsporen te bevatten. Afkomstig uit spoor 503/1, waaruit o.a. ook handgevormd aardewerk voetschaal.

7.12 HOUTEN VOORWERPEN

In het met de zandrug corresponderende en contemporaine veen zijn enkele houten voorwerpen geborgen. Ook op diepere niveaus in het zand is hout aangetroffen, zoals in enkele met takken verstevigde paden. Aangezien dit voornamelijk uit de pre-Romeinse IJzertijd is, wordt hier geen aandacht aan besteed. Bovendien is het voorkomen van takkenpaden in de Velsbroek geen exclusief fenomeen dat alleen

op B6 voorkomt. Enkele houtvondsten uit de Romeinse tijd, die als voorwerp of artefact te duiden zijn, zijn in de catalogus hieronder opgenomen.

Catalogus

vnr 118: uit de ijzeren pilumschoen of ballistapunt is het restant van de houten schacht geanalyseerd⁸⁶. Het bleek zonder verrassing te gaan om es (*Fraxinus exc.*).

118

vnr 1855: houten tentharing. Is qua vorm identiek aan dergelijke vondsten uit Velsen 1. In Velsen 2 is slechts één houten tentharing geborgen en kan niet als parallel gebruikt worden, anders dan de informatie dat dit stuk Romeinse uitrusting daar ook voorkomt. De tentharing van B6 is afkomstig uit het veen (spoor 519). Het is gevonden in dezelfde laag als de ophangstang voor de kookketel (vnr 1856).

1855

Er is in de takkenpaden onder het Romeinse niveau en het veen een aantal houten pennen geborgen. Deze hebben een vorm die lijkt op pennen die gebruik zijn bij houtverbindingen. De rechthoekige balken met sleuven kunnen dwarsbalken hebben bevat die met dergelijke pennen zijn vastgezet. In een context waar ijzeren spijkers ontbreken is dit een logische werkwijze. De pennen kunnen daarnaast een extra betekenis hebben gehad in de zin van een symbool voor een verbintenis. Dat het hier om bewust gesneden idolen gaat, is een gedachtesprong te ver. De kennis en kunde van de inheemse bevolking oversteeg dit simpele niveau vele malen. Als de intentie er was geweest een antropomorf idool te maken, dan was men daartoe ruimschoots in staat.

---

⁸⁶ Determinatie P. van Rijn, destijds IPP Amsterdam.

8 De Context

Velserbroek B6 een rituele plaats

Velserbroek B6 is zonder meer een uitzonderlijke vindplaats. Ten eerste blijkt dit uit de ligging in het landschap, op een zandrug in het moeras. Op de jaarlijks tijdelijk natte landtong zijn geen sporen aangetroffen die op normaal landgebruik (cultuur- of akkerlaag) duiden. Waarschijnlijk was het voor een nederzetting, akkerbouw en dergelijke ongeschikt.

Ten tweede blijkt het uitzonderlijke van de vindplaats uit de aard, variatie en rijkdom van de vondsten (wapens, munten, sieraden en fibulae).

Deze kenmerken geven aan dat de vindplaats als een offerplaats in gebruik kan zijn geweest. Het relatief hoge aantal zilveren munten en andere zilveren of verzilverde objecten geven mogelijk het belang van dit metaal in inheemse context aan. Er kan een specifieke functie van het zilver in rituele activiteiten vermoed worden. Roymans (1990,82) geeft aan dat op rituele sites in Noord-Gallië, de combinatie van vondsten als wapens, munten en fibulae steeds aangetroffen wordt. Ook in B6 is deze combinatie voorhanden. Bovendien legt Roymans de nadruk op het voorkomen van miniatuurfibulae uitsluitend in rituele sites (Roymans 1990,78). Ook hiervan zijn minstens één en mogelijk twee exemplaren in B6 geborgen. Dergelijke miniatuurfibulae komen echter ook in kindergraven uit de tweede helft van de eerste eeuw in Nijmegen voor⁸⁷.

Het is van belang vast te stellen dat B6 tot op heden in het westen van Nederland de vindplaats is waar het meeste ijzer uit de IJzertijd is geborgen. Gezien de aanwezigheid van complete wapens kan direct aan een rituele context gedacht worden, zoals dat ook is verondersteld voor de wapens die in dezelfde periode in de rivieren in het midden van Nederland gedeponeerd worden. Een tweede argument voor het belang van de vindplaats en de datering is dat enkele munten als stempelfris te omschrijven zijn. Deze zullen nooit lang gecirculeerd kunnen hebben en tijdens de Romeinse aanwezigheid of direct daarna in de grond zijn geraakt.

De vondsten van B6 zijn van belang vanwege enkele soorten vondsten die totaal afwezig zijn in de beide Romeinse forten van Velsen, bijvoorbeeld de complete wapens waarvan in de militaire context van Velsen 1 en 2 slechts fragmenten

---

⁸⁷ Mondelinge mededeling J.H.F. Bloemers, destijds IPP.

bewaard zijn gebleven. Uiteraard is de dolk van de man uit waterput 2 in Velsen 1 hierop een uitzondering.

Ook de datering van de vondsten geeft aan dat de activiteiten in B6 niet stopten toen de Romeinen de forten in Velsen verlieten.

Als we uit het naar voren gebrachte concluderen dat B6 als een rituele plaats gezien kan worden, rest de vraag wanneer de vindplaats als zodanig begon te functioneren: Een eerste mogelijkheid is dat vóór de komst van de Romeinen naar Velsen al een heiligdom op deze vindplaats gevestigd was. Hiervoor kunnen de fibulae, riemsluiting of zwaardophanging, ijzeren speerpunten en beitel als aanwijzing dienen. Mogelijk is in deze periode, die aanvangt in de Midden IJzertijd op grond van de in het veen gevonden aardewerk scherven die passen in de Santpoort I fase (Van Heeringen 1992, 284-285 en fig. 69), ook de vroeg La Tène fibula gedeponeerd. Er is ogenschijnlijk een continuïteit in de late L Tène fase op grond van de riemsluiting en mogelijk de fibulae die in de stijl van de Nauheimerfibulae en vroege Aucissa fibulae te zijn uitgevoerd.

De rituele activiteiten kunnen dan tijdens en na de Romeinse bezetting van Velsen al dan niet zonder onderbreking zijn voortgezet. De nabijheid van deze rituele plaats kan voor de Romeinen een extra reden, naast de gunstige strategische positie, zijn geweest om de forten in Velsen te bouwen. De rituele plaats kan een centrumfunctie binnen de Friese samenleving hebben ingenomen.

Een tweede mogelijkheid is dat de Romeinen de rites op B6 hebben geïnitieerd. Hierbij kunnen de Romeinen, waartoe ook de in Velsen 1 gelegeerde (Germaanse) hulptroepen gerekend moeten worden, hun rituelen aan de inheemse bevolking hebben opgedrongen in het gebied dat in hun directe invloedssfeer lag ten zuiden van het Oer-IJ. Als parallel kan hier de tempel van Elst in het Bataafse gebied genoemd worden; deze functioneerde al aan het einde van de eerste helft van de eerste eeuw n.Chr. Hiervan wordt wel vermoed dat deze op last van de Romeinen is gebouwd om als Fidestempel (Van den Hoogen 1994) controle op de inheemse bevolking uit te oefenen. Als deze gedachtengang ook opgaat voor B6, kan hier door de Romeinen een centrale plaats voor de Friezen zijn gecreëerd. Zoals eerder is gesteld worden de Friezen als een vrij egalitaire samenleving beschouwd en kan in dit kader de instelling van het heiligdom in B6 als een poging van de Romeinen gezien worden om greep te krijgen op de Friese samenleving. Deze ingreep kan zowel tijdens de bewoning van Velsen 1 of Velsen 2 hebben plaatsgevonden. De vindplaats is ook na het vertrek van de Romeinen in gebruik gebleven.

Een derde mogelijkheid is dat het heiligdom pas na het vertrek van de Romeinen daadwerkelijk is ontstaan. En er pas in die periode sprake is van op grootschalige wijze van het achterlaten van offerandes. Hierbij zou een deel van het Romeinse importmateriaal, zoals aardewerk en metaal, op de terreinen van de verlaten forten Velsen 1 en 2 verzameld kunnen zijn (pick-ups). Deze kunnen daarna op het heiligdom zijn geofferd, al dan niet nadat de objecten in een inheems circuit hadden gecirculeerd. De Romeinse importen dateren voornamelijk uit de eerste eeuw n.Chr. Dit houdt nog niet in dat deze ook in die tijd in de grond zijn geraakt. In zo'n geval kan een eerste eeuwse munt samen met een derde eeuwse fibula zijn geofferd. De

late depositie van eerste eeuws materiaal is echter niet met archeologische argumenten te bewijzen.

Voorlopig blijft de eerste mogelijkheid de meest aannemelijke gezien de vondsten die vóór de komst van de Romeinen al zijn gedeponerd. Een argument tegen de instelling door de Romeinen van het heiligdom is dat het in gebruik is gebleven nadat de forten verlaten waren en dat hier niet een typisch Romeins heiligdom zoals een Gallo-Romeinse tempel is gebouwd. Als er een Fidestempel was, zouden bouwsporen - als uitstraling van macht - moeten zijn teruggevonden. Dit is niet het geval.

De conclusie kan zijn dat B6 een inheemse rituele plaats was, waar Romeinse importgoederen werden geofferd.

Vergelijking met andere mogelijke rituele plaatsen

In haar dissertatie voert Kok een overzicht op van vindplaatsen in het Oer-IJ gebied uit de periode tussen 2500 v.Chr. en 450 n.Chr. Ze houdt hierbij een driedeling aan van locaties met alleen aardewerkvondsten, met aardewerk en andere materialen en tenslotte de categorie 'offerplaatsen'⁸⁸. Op haar argumenten om bepaalde vindplaatsen wel of geen signatuur van offerplaats te geven, wordt hier verder niet ingegaan. Haar lijst is als een gegeven opgevat. In totaal heeft zij naast Velsbroek B6 nog eens 18 offerplaatsen opgenomen. Hiervan zijn er 12 in of deels in de Romeinse tijd in gebruik. Hierbij heeft ze ook Velsen 1 opgenomen. De context van die vindplaats is in de Romeinse tijd dusdanig anders dat die hier verder geen rol speelt. Overigens is het opmerkelijk dat ze het oudste fort wel, maar het jongste (Velsen 2) niet opneemt als rituele plaats! Daarnaast zijn de vondsten die ze als voorbeeld neemt en de contexten die ze beschrijft van Velsen 1 niet opportuun. De vondst van een compleet stuk aardewerk hoeft niet uitsluitend op rituele activiteiten te duiden. Als voorbeeld noemt ze enkele stukken uit het havenbekken. Hierbij zijn door de uitstekende bewaaromstandigheden duidelijk stukken die omwille van beschadigingen zijn weggeworpen, zoals een terra nigra beker met een mislukte reparatie in lood⁸⁹.

Verder is bij sommige vindplaatsen geen onderscheid gemaakt in de periode waarin een object in de bodem is beland. Een voorbeeld hiervan is Beverwijk Broekpolder. Vondsten uit de IJzertijd, Romeinse tijd en Middeleeuwen zijn daarbij samen genomen. Dit levert dan ook een probleem met de interpretatie. In de onderstaande tabel is daarom voor die vindplaats niet meer dan een indicatie opgenomen kunnen worden. Een ander geval is bij Limmen 1 waar een IJzertijd pot als offer wordt opgevoerd. Uiteraard is het dan sterk de vraag of deze tot ca. 300 n.Chr. gecontinueerde vindplaats een heiligdom blijft?

---

⁸⁸ Kok 2008, appendix 3.

⁸⁹ Bosman 1997.

	Assendelft 42	Assendelft 56	Assendelft N	Beverwijk Broekpolder	IJmuiden Duinvliet	Krommenie 't Hain	Krommenie Z1	Limmen 1	Limmen Dusseldorpervaart	Uitgeest UB 18	Uitgeest Dorregeest	Velserbroek B6
(compleet) inheems aardewerk	X	1	X				1	1	1	X		>2
Romeins import aardewerk			X		X	X					X	30
Romeinse militaria			1								6	55
Germaanse militaria											2	9
munten			3						3	1302		19
fibulae			>7						12	3		54
sieraden			3	1		1					1	11
kralen			1	X		1						1
Romeins metaal vaatwerk											3	
Germaanse drinkhoorn											1	3
metaal gereedschap						1						10
metaal productie afval			?								2	35
Romeinse dakpan											X	1
slijpsteen			X									6
maalsteen					1				1			28
bewerkt hout	1		X			X						X
menselijk bot			X	1					X		1	5
paardenschedel			1						1			2

Afgezien van het verschil in aantallen munten is duidelijk de beste overeenkomst in verscheidenheid en intrinsieke waarde van de objecten met Uitgeest-Dorregeest. De munten daar horen tot een gesloten muntschat, waarvan gezien de datering de context mogelijk een andere was dan een ritueel depot. Voor alle overige categorieën domineert Velsbroek B6 duidelijk alle andere. Het kan daarmee met reden de omvangrijkste, en daarmee belangrijkste rituele plaats in het Oer-IJ bekken genoemd worden.

Het landschap en context

In het kader van de landschappelijke setting is er de vraag gesteld in hoeverre er sprake is van een bewust aangebracht zandpakket? Hierbij zou 'schoon' zand zijn gebruikt ter accentuering van de route door het moeras. Het blonde zand zal zich duidelijk hebben afgetekend in het donkere veen, en kan daarmee ook aan magische kracht hebben gewonnen. Het ophogingspakket kan door inversie een uiterlijk van een geul hebben gekregen. Het graven van een geul op deze plaats is sowieso met een doorgaande route volledig in tegenspraak, en kan daarmee naar het rijk der fabelen worden verbannen. Een ophoging echter ligt des te meer voor de hand. Het zand is regelmatig, jaarlijks, onder water geraakt, waarbij de humeuze laagjes zijn ontstaan. Tevens kunnen de offergaven aan een jaarlijks ritueel helpen herinneren waarbij het dek opnieuw werd aangelegd of opgehoogd.

Het gebruiken van verharding voor de route begint al vroeg met het aanleggen van het knuppelpad⁹⁰. Er is dan tevens sprake van het graven van greppels, waarbij de gestoken plagen worden gebruikt om een dam op te werpen.

Daarnaast is er een vraag gesteld of hier een markering van een grens lag? Is er naast een contactzone van de waarneembare wereld en die van het mysterie ook een begrenzing in tribale sfeer aanwezig? Ligt hier de zuidgrens van het Friese gebied? Ligt in de nabijheid van B6 de zetel van de Friese 'vorsten'? Vorsten in de zin zoals Tacitus die noemt in zijn verhaal over Verritus en Malorix. Maakte B6 wellicht ook deel uit van het gebied waar deze Friezen een claim op meenden te hebben?

Zou naast de intrinsieke waarde van B6 als inheems heiligdom die nabijgelegen hoofdplaats van de Friezen tevens een, en misschien nog belangrijker, reden zijn geweest voor een generatielang van Romeinse militaire aanwezigheid te Velsen? Is er na de Opstand van de Friezen een zuivering geweest van het gebied, waarbij de lokale bevolking uit de regio verdreven is? Of dat alleen Rome-getrouwe lieden mochten blijven?

De bij het voormalige Koninklijk Penningkabinet gemelde vondst van twee munten uit de Velsbroek zijn een zowel in B6 als met name Velsen 2 veel voorkomende munttypen (Caligula, Vesta); en een voor Velsen zeldzame munt van Nero (Genius type). De munt van Nero is een interessant gegeven in het kader van het Verritus en Malorix verhaal. Zou uit die munt een directe connectie met die keizer kunnen blijken? Indien zo, dan is het opvallend dat zo weinig munten van Nero voorkomen in Velsen en in Noord-Holland als geheel.

Diederik 2011 gaat uit van een aanwezigheid van Friese hulptroepen in Velsen 1, op basis van het daar veelvuldig voorkomen van inheems aardewerk. De vraag is dan echter: waarom is de uitbetaling aan deze mannen dan nagenoeg niet in de Friese nederzettingen terug te vinden? Munten uit de tijd van Augustus en Tiberius ontbreken vrijwel. Dit in tegenstelling tot munten van Caligula. Dat strookt niet met de datering van Velsen 1, maar wel met die van Velsen 2.

---

⁹⁰ Eerder foutief als 'lang bed' beschreven. Langbedden zijn met grafritueel in verband te brengen, waarvan hier in B6 op wat losse menselijke botten na vrijwel ieder spoor ontbreekt.

9 Conclusies

Aan het begin van het rapport is een serie onderzoeksvragen opgevoerd die naast een primaire beschrijving van de sporen en vondsten uit de Romeinse tijd aangewend zijn om gericht antwoorden te verschaffen over de context van het geheel van de site en de sporen en vondsten daarin. Op basis van de in dit rapport aangevoerde gegevens kunnen de volgende antwoorden geformuleerd worden.

1. Aan welke ruimtelijke structuren zijn de vondsten uit de Romeinse tijd te koppelen? *De ruimtelijke spreiding van in de Romeinse tijd te dateren materiaal is sterk geconcentreerd op de zandrug. Er is een lichte uitwaaiering naar het westen. Naar het noorden, zuiden en oosten is de verspreiding veel meer ingekaderd door de flankerende greppels parallel aan de zandrug. Slechts in zeer zeldzame gevallen is daarbuiten een dergelijke vondst gedaan. Overigens is wel in de greppels vondstmateriaal uit de Romeinse tijd geborgen, waarmee die in ieder geval contemporain zijn. De vondsten naar het oosten zijn eveneens sterk gekoppeld aan de dagzoom van de zandrug in het veen. In enkele middeleeuwse en/of Nieuwe Tijd contexten komen Romeinse vondsten voor. Dit zijn voorbeelden van opspit.*

2. Wat is de exacte datering van de site binnen de Romeinse tijd?: *Een exacte datering komt niet verder dan de intrinsieke datering van het Romeinse vondstmateriaal. De oudste dateerbare vondst is een munt uit 101 v.Chr. Dat wil niet zeggen dat die daar op dat moment ook al is terechtgekomen. Hij zal ongetwijfeld te koppelen zijn aan de Romeinse militaire acties in de regio van Velsen die in 15 n.Chr. aanvangen. De vondsten geven aan dat rekening is te houden met enige continuïteit, aangezien vondsten uit de 1^e, 2^e, 3^e en mogelijk zelfs 4^e eeuw voorkomen.*

2a. Is er aansluiting op de Late IJzertijd? *Ja, er zijn duidelijk vondsten die in de Late IJzertijd te dateren zijn. Verder is een deel van het handgevormde inheemse aardewerk, op basis van vorm, baksel en versiering in de periode van de overgang van de IJzertijd naar de Romeinse tijd te dateren. Er zijn een aantal sporen en contexten waarvan zelfs niet zeker is of deze in de Late IJzertijd of de Vroeg Romeinse tijd zijn ontstaan.*

2b. Is de site als ritueel centrum gesticht door de Romeinen, bijvoorbeeld Gallische hulpstroepen? Van waar zijn deze Romeinen gekomen: Velsen 1 of 2, ofwel gesticht tussen 15-30 n.Chr. of tussen 39-50 n.Chr. Na een stichting in de periode van Velsen 1 dan is continuïteit in de periode van Velsen 2 aannemelijk.

Aangezien er voorwerpen zijn geborgen die aan een rituele context refereren, maar al van voor de Romeinse tijd dateren, moet er eerder sprake zijn van een continuïteit tot in de Romeinse tijd dan van een bewuste stichting door de Romeinen. Dat neemt niet weg dat de Romeinen dankbaar van de locatie gebruik kunnen hebben gemaakt in het kader van hun strategisch optreden. Het is zelfs niet uit te sluiten dat de Romeinen aanpassingen aan de locatie hebben aangebracht.

c. Is er continuïteit en tot wanneer, zoals tot in 3e of 4e eeuw n.Chr.?

Indien sprake is van een stichten door Romeinen en in gebruik blijven bij de inheemse bevolking, is er dan sprake van een vorm van acculturatie of het in een eigen vorm gieten van het Romeinse voorbeeld?

Continuïteit binnen de Romeinse tijd is aantoonbaar op basis van munten en fibulae. De aard van de offerplaats lijkt niet te veranderen, behalve dat er door (of vanwege) de Romeinen een influx van materialen op de site komt. Voor wat de militaire artefacten betreft is dit zelfs de enige bron. Opvallend is dat er geen expliciet na 50 n.Chr. te dateren Romeinse wapens of uitrusting zijn geborgen. Dat in tegenstelling tot Germaans wapentuig, zoals schildbeslag en eventueel een speerpunt.

d. Is er een verschillend gebruik van de site in verschillende periodes, indien sprake is van een langer doorlopen van de site na het vertrek van de Romeinen? Is dit verloop af te lezen aan de sporen en het vondstmateriaal?

Nee, er is ogenschijnlijk geen verloop in de aard van het gebruik van de site. Sporen voor zover aanwezig duiden hier niet op. De samenstelling van het vondstmateriaal oogt egaal.

3. Wat is de context waarin deze site geplaatst moet worden? Een lokaal, - regionaal of een supraregionaal centrum of een combinatie/afwisseling door de tijd heen? In hoeverre is dit af te lezen aan de hand van votiefgaven, zoals via materiaal, herkomst, militair-civiel, of 'rijkdom'?

De context is zonder twijfel een ritueel centrum op een doorgaande route door woeste grond. Het niveau waarop het heeft gefunctioneerd zal niet louter lokaal zijn geweest. Al kan het wel als een lokaal fenomeen zijn ontstaan, de voortzetting in de Romeinse tijd kan op basis van de aard en samenstelling van de vondsten op een hoger niveau ingeschaald worden. In ieder geval is dit regionaal niveau, maar een niveau daarboven, met een uitstraling over de gehele Friese gemeenschap is niet uit te sluiten.

4. Welke parallel-sites zijn relevant? Afhankelijk van de uitkomst van 3. Zeker zijn er parallelsites in het Noord-Gallische gebied (binnen het Romeinse Imperium). In hoeverre zijn er parallellen in het Noorden. Wat is het karakter van de rituele sites in

Noordoostelijk Duitsland en Scandinavië in deze periode, en in hoeverre ius deze vergelijkbaar ?

Gezien de scope van de uitwerking in dit rapport waarbij meer op de beschrijving van de site en haar vondsten is hier alleen aan te geven dat zowel naar het noorden als het zuiden parallel-sites voorkomen, aangezien die vergelijkbare vondsten hebben opgeleverd.

5. Zijn er redenen aan te geven voor de locatiekeuze van B6? Is het:

- alleen een markant punt in het landschap?
  - continuïteit vanuit de prehistorie (er is altijd al "iets" geweest)?
  - aanwezigheid van relatief grote hoeveelheden metaal (Romeinse forten); waardoor de mogelijkheid bestaat dat deze site goed herkenbaar werd?
  - in Romeinse context kan de site langs een weg langs de binnenduinrand richting Valkenburg (ZH) gelegen hebben. Met name gaat dit op voor de periode Velsen 2. Dit fort maakt deel uit van de offensieve militaire driehoek Velsen/Vechten/Valkenburg
- Op al deze vragen is het antwoord ja, en staat de argumentatie in feite compleet al in de vraag verwoord.*

6. is er een relatie van de zandrug met het veen en moeras rondom? In hoeverre is er, en zo ja welk, vondstmateriaal in het veen terecht gekomen. Tijdens de opgraving van 1991 is slechts één geweistang en geen metaal of aardewerk in het veen waargenomen.

Er zijn contemporaine niveaus in beide contexten. Ook bij de latere opgravingscampagnes van 1992 en 1993 zijn er anders dan takkenpakketten en sporadisch wat aardewerk en bot nauwelijks vondsten in het veen geborgen.

10 Advies

Uit dit onderzoek is gebleken dat er een uitzonderlijk belang is toe te kennen aan de vindplaats Velsbroek B6. Aangezien het vrijwel geheel is opgegraven en vervolgens overbouwd is een maatregel als behoud *in situ* helaas niet meer mogelijk. Eveneens is het door de al uitgevoerde grondwerken voor ons archeologen ook niet meer mogelijk om het onderzoek opnieuw uit te voeren. Hoe graag we dat ook zouden willen. Want er zijn diverse vragen opgekomen bij het opnieuw ter hand nemen van de resultaten van 20 jaar geleden. Met de kennis van vandaag had het veldwerk er anders uit hebben gezien. Wel kunnen de bewaard gebleven vondsten en de resultaten van de analyse hiervan een rol spelen bij het blijvend in de herinnering houden van deze locatie. Wel dienen de vondsten die tot op heden niet zijn geconserveerd zo snel mogelijk onder handen te worden genomen om verder verval tegen te gaan.

Velsbroek B6, de set armbanden vnr 401 – 402 - 406

Het voorstel is derhalve om in het nieuw te bouwen provinciaal depot van bodemvondsten van Noord-Holland in Castricum integraal aandacht te besteden aan

met name de Romeinse gebruiksperiode van deze locatie. Velsbroek B6 biedt een belangrijk inzicht in de belevingswereld van de Friezen ten aanzien van landschap, voorwerpen en de minstens twee generaties lange Romeinse overheersing en invloed. In het depot zal een ideale brug gelegd kunnen worden tussen Velsbroek B6, een locatie die al voor de komst van de Romeinen aanwezig was, de beide fortlocaties van Velsen 1 en 2 uit de eerste helft van de 1^e eeuw en de overige Friese nederzettingen in de directe omgeving, zowel ten noorden als ten zuiden van het huidige Noordzeekanaal, die deels ouder, gelijktijdig en jonger zijn dan de periode 15-50 n.Chr. Er is hiermee een stimulerend overzicht te bereiken van deze periode op basis van archeologische resten gekoppeld aan het historische raamwerk, dat ondanks dat dit lacunes vertoont een beeld geeft van het samenleven van aan de ene kant de Friezen als lokale, oorspronkelijke bewoners van Noord-Holland en de Romeinen als hun (kortstondige) overheersers, en het palet aan grijswaarden hiertussen.

Velsen 2, zwaardschede beslag met afbeelding van Romulus en Remus, ultieme symbolen van het ontstaan en macht van Rome

11 Literatuur

Abbink, A.A. 1999, *Make it and break it: the cycles of pottery*, Proefschrift Universiteit Leiden, ASLU 5, Leiden.

Almgren, O., 1923, *Studien über nordeuropäische Fibelformen*, Leipzig.

Bechert, T., 1973, Römische Fibeln des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr., *Funde aus Asciburgium* 1.

Bechert, T., 1982, *Römisches Germanien - zwischen Rhein und Maas*, München.

Beliën, P.A.M., 1996, *Het Romeinse leger in Nederland*, Delft.

Beliën, P.A.M., 2008, 'De Romeinse munten aangetroffen op de Zanderij' in: H.M. van der Velde (red.), *Cananefaten en Friezen aan de monding van de Rijn. Tien jaar archeologisch onderzoek op de Zanderij-Westerbaan te Katwijk*, ADC Monografie 5, Amersfoort, 251-263 en 509-514. Voor de imitaties: 253-254.

Bishop, M.C. 1988, Cavalry equipment of the Roman Army in the first century A.D., in: J.C. Coulston (red.), *Military Equipment and the Identity of Roman Soldiers. Proceedings of the Fourth Roman Military Equipment Conference*, BAR S394, 67-195.

Bishop, M.C. & J.C.N. Coulston, 1993, *Roman military equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*, Londen.

Bloemers, J.H.F., L. Louwe Kooimans & H. Sarfatij, 1981, *Verleden Land, Archeologische opgravingen in Nederland*, Amsterdam 1981.

Bloemers, J.H.F. & L. Therkorn, z.j., *Wisselende seizoenen en verborgen landschappen, Wetland archeologie in de Velsbroek*, Haarlem.

Böhme, H.W., 1974, Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen unterer Elbe und Loire, *Münchner Beiträgen zur Vor- und Frühgeschichte* 19.

Boeles, P.C.J.A., 1927, *Friesland tot de elfde eeuw*, Leeuwarden.

Bogaers, J.E. & Ypey, J. 1962-1963, Ein neuer römischer Dolch mit silbertauschierter und emailverzierter Scheide aus dem Legionslager Nijmegen, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 12-13, 87-98.

Bol, P.C., 1985, *Antike Bronzetechnik - Kunst und Handwerk antiker Erzbildner*, München.

Bosman, A.V.A.J., 1992a, Velsbroek B6, Military Equipment from a ritual site, *ARMA, Newsletter of the Roman Military Equipment Conference* 4, No 1, 5-8.

Bosman, A.V.A.J., 1992b, Archeologisch onderzoek naar de Romeinse tijd in Zuid-Kennemerland, in: S. Comis e.a. (red.), *Op grond van het verleden, 40 jaar AWN afd. Kennemerland*, Haarlem, 14-15.

Bosman, A.V.A.J., 1993, Velsbroek B6, military equipment from a ritual site (2), *ARMA, Newsletter of the Roman Military Equipment Conference* 5 No 1, 3-8.

Bosman, A.V.A.J., 1994, Een onverwachte ontdekking bij de Ruïne van Brederode, *Velisena* 2, 4-6.

Bosman, A.V.A.J., 1995a, Velsen, kasteel Brederode, in: J.K. Hagers (red.), *Archeologische Kroniek Noord-Holland 1994, Holland* 27, 333-335.

Bosman, A.V.A.J., 1995b, Velsen: Velsbroekpolder B6, in: J.K. Hagers (red.), *Archeologische Kroniek Noord-Holland 1994, Holland* 27, 336.

Bosman, A.V.A.J., 1996, Velsbroek B6 - Velsen 1 - Velsen 2, Is there a relation between the military equipment from a ritual site and the fortresses of Velsen? in: *Roman Military Equipment: Experiment and Reality, Proceedings of the 9th International Roman Military Equipment Conference, Leiden 1994, Journal of Roman Military Equipment Studies* 6 (1995), 89-98.

Bosman, A.V.A.J., 1997, *Het culturele vondstmateriaal van de vroeg-Romeinse versterking te Velsen 1*, proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Bosman, A.V.A.J., 1999b, Velsen 1 and Velsbroek B6, the latest excavations, results and interpretations from features and finds, in: N. Gudea (red.), *Roman Frontier Studies XVII 1997, Proceedings of the 17th International Congress of Roman Frontier Studies, Zaláu*, 303-308.

Bosman, A.V.A.J., 2011a, 3.2.7 Gemmen, in: J. Berthold, D. Hupka, F. Kempken & R. Nehren (red.), *Ausgrabungen im Rahmen des Baus der Nord-Süd-Stadtbahn Köln Kurt-Hackenberg-Platz und Domhof Abschlussbericht*, Keulen, 202-209.

Bosman, A.V.A.J., 2011b, 22 De gem, in: Y. Eijskoot, O. Brinkkemper en T. de Ridder (red.), *Vlaardingen-De Vergulde Hand-West, Onderzoek van archeologische resten van de middenbronstijd tot en met de late middeleeuwen, RAM* 200, 455-462.

Bosman, A.V.A.J., i.v., Velsen 2, Het onderzoek naar de Vroeg Romeinse basis in de periode 1945 - 2005, *TML rapport* 211, Woerden.

Bosman, A.V.A.J. & W.J. Bosman, 1992, Velsen: Velsbroekpolder, in: P.J. Woltering (red.), *Archeologische kroniek van Noord-Holland 1991, Holland* 24 (1992), 323-326.

- Bosman, A.V.A.J. & M.D. de Weerd, 2004**, Velsen: the 1997 excavations in the early Roman base and a reappraisal of the post-Kalkriese Velsen/Vechten dating evidence, in: F. Vermeulen, K. Sas & W. Dhaeze (red.), *Archaeology in confrontation, aspects of Roman military presence in the northwest, studies in honour of prof. Em. Hugo Thoen*, ARGU 2, Gent, 31-62.
- Bosman, A.V.A.J. & L.L. Therkorn, 1993**, Velsen: Velsbroekpolder B6, in: P.J. Woltering, *Archeologische Kroniek van Noord-Holland over 1992*, *Holland* 25, 302-305.
- Bosman, W.J., 1985**, Velsbroekpolder, in: P.J. Woltering, *Archeologische Kroniek van Noord-Holland over 1984*, *Holland* 17, 330-331.
- Bosman, W.J. & C. Soonius, 1990**, Bronstijdboeren met hun schapjes op het droge in Velsen, *Westerheem* 39, 1-6.
- Brandt, R.W., 1983**, De archeologie van de Zaanstreek, *Westerheem* 32, 120-137.
- Brandt, R.W. , W. Groenman van Waateringe & S.E. van der Leeuw (red.), 1987**, The Assendelver Polder Papers I, *Cingula* 10, Amsterdam.
- Brouwer, M., 1982**, Römische Phalerae und anderer Lederbeschlag aus dem Rhein, *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 63, 145-199.
- Brouwer, M., 1986**, Het "Romeinse" aardewerk in het Maasmondgebied, *Rotterdam Papers* 5, A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology, 77-90.
- Buchem, H.J.H. van, 1941**, *De fibulae van Nijmegen*, I Inleiding en Kataloog, Nijmegen.
- Burmeister, S. & H. Derks, 2009**, *2000 Jahre Varusschlacht, Konflikt*, Stuttgart.
- Cosack, E., 1979**, *Die Fibeln der älteren römischen Kaiserzeit in der Germania Libera (Dänemark, DDR, BRD, Niederlande, CSSR). Eine technologisch-archäologische Analyse I*, Neumünster 1979.
- Crawford, M.H., 1974**, *Roman Republican Coinage (I+II)*, Cambridge.
- Creighton, J.D. & R.J.A. Wilson (red.), 1999**, Roman Germany, Studies in cultural interaction, *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series* 32, Portsmouth.
- Dekkers, C., G. Dorren & R. van Eerden, 2007**, *Het land van Hilde*, *Archeologie in het Noord-Hollandse kustgebied*, Haarlem/Utrecht.
- Deimel, M., 1987**, *Die Bronzefunde von Magdalensberg*, Klagenfurt.
- Deschler-Erb, E. 1991**, Römische Militaria des 1. Jahrhunderts aus Kaiseraugst. Zur Frage des frühe Kastells, in: E.Deschler-Erb, M.Peter, S.Deschler-Erb, Das frühkaiserzeitliche Militärlager in der Kaiseraugster Unterstadt, *Forschungen in Augst* 12.

- Diederik, F., 2002**, 'Schervengericht', Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late 3^e en 4^e eeuw in de Kop van Noord-Holland, *AWN-reeks* nr. 3, Amsterdam.
- Diederik, F., 2011**, *Local pottery found in the Roman military fortress Velsen I, An approach at understanding local pottery from the Late iron Age found at the location of Velsen I*, ongepubliceerd manuscript, z.pl.
- Drescher, H., 1955**, Die Herstellung von Fibelspiralen, *Germania* 33, 340 ff.
- Erdrich, M., 1996**, *Rom und die Barbaren. Das Verhältnis zwischen dem Imperium Romanum und den germanischen Stämmen vor seiner Nordwestgrenze seit der späten römischen Republik bis zum gallischen Sonderreich*. Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Ettliger, E., 1973**, *Die römischen Fibeln in der Schweiz*, Bern.
- Fock, W. e.a., 1983**, *Technieken in de kunstnijverheid I*, Syllabus Rijksuniversiteit Leiden - Kunsthistorisch Instituut), Leiden.
- Frere, S.S., 1972**, *Verulamium Excavations*, Volume I, Oxford.
- Frere, S.S. & J.J. Wilkis, 1989**, *Strageath, Excavations within the Roman Fort 1973-1986*, Britannia Monograph Ser No 9, Londen.
- Gerhartl-Witteveen, A.M. & A.V.M. Hubrecht, 1990**, Survey of swords and daggers in the Provincial Museum G.M.Kam, Nijmegen, *Journal of Roman Military Equipment Studies* 1, 99-107.
- Groenman-van Waateringe, W., W. Glasbergen & M.F. Hamburger, 1961**, Een boerderij uit de eerste eeuw na Chr. Te Krommenie (N.H.), in: W. Glasbergen & W. Groenman-van Waateringe (red.), *In het voetspoor van A.E. van Giffen*, Groningen, 110-128,
- Haalebos, J.K. , 1986**, De fibulae van Maurik (en andere vindplaatsen in Nederland), *Oudheidkundige Mededelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 65 (1984-1985), Leiden.
- Heeringen, R.M. van , 1992**, *The Iron Age in the Western Netherlands*, Amersfoort.
- Helderman, E.J., 1971**, Enige resultaten van vijftien jaar archeologisch onderzoek in de Zaanstreek. *Westerheem* 20, 52-83.
- Höpken, C., 2005**, *Die römische Keramikproduktion in Köln*, Kölner Forschungen 8, Keulen.
- Hübener, W. 1973**, Die römische Metallfunde von Augsburg-Oberhausen, *Materialhefte zur Bayerische Vorgeschichte* 28.
- Junkelmann, M. 1986**, *Die Legionen des Augustus, Der römische Soldat im archäologische Experiment*, Mainz.
- Krämer, W., 1957**, *Cambodunumforschungen 1953-I*, Materialhefte zur Bayerische Vorgeschichte Heft 9.

Kok, M.S.M., 2008, *The homecoming of religious practice, An analysis of offering sites in the wet low-lying parts of the landscape in the Oer-IJ area (2500 BC-AD 450)*, proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Lendering, J. & A.V.A.J. Bosman, 2010, *De rand van het Rijk, De Romeinen en de Lage Landen*, Amsterdam.

Lenz, K.H., 2006, *Römische Waffen, militärische Ausrüstung und militärische Befunde aus dem Stadtgebiet der Colonia Ulpia Traiana (Xanten)*, Bonn.

Mattingly, H. & E.A. Sydenham, 1968, *The Roman Imperial Coinage, Volume I Augustus to Vitellius*, Londen (RIC2).

Mertens, J., 1977, Oudenburg and the northern sector of the continental, in: D.E. Johnston, *The Saxon Shore, CBA Research Report 18*, 51-62.

Morel, J.-M.A.W., 1983, The Early-Roman Defended Harbours at Velsen, North-Holland, *Studien zu den Militärgrenzen Roms III - Vorträge 13. Internationale Limeskongreß*, Aalen.

Morel, J.-M.A.W., 1988, De Vroeg-Romeinse versterking te Velsen 1, Fort en Haven, proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Morel, J.-M.A.W. & A.V.A.J. Bosman, 1989a, Het havenfort Velsen I, in: *Archeologische Opgravingen in 1989 in Velsen*, IJmuiden.

Morel, J.-M.A.W. & A.V.A.J. Bosman, 1989b, An early Roman burial in Velsen 1, in: *Roman Military Equipment: the sources of evidence, Proceedings of the 5th Roman Military Equipment Conference, BAR Int. Ser. 476 (1989)*, blz.167-191.

Müller, M., 2002, Die römische Buntmetallfunde von Haltern, *Bodenaltertümer Westfalens 37*.

Müller, R. & H. Steuer, 2000, *Fibel und Fibeltracht, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Berlijn.

Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong, 2003, *De ondergrond van Nederland*, Groningen/Houten.

Oldenstein, J., 1976, Zur Ausrüstung römischen Auxiliareinheiten, *Berichte Römisch-Germanischen Kommission 57*, 49- 284.

Oversteegen, J. & L. Therkorn, 1994, Velsen, Velsbroek, site B6, in: W. Hessing (red.), *Archeologische Kroniek Noord-Holland 1993, Holland 26*, 389-392.

Peterson, D. 1992, The Roman Legions recreated in Colour Photographs, *Europa Militaria Special No. 2*.

Pulles, I. & N. Roymans, 1994, Mantelspelden en armringsen als offerobject, in: N. Roymans & T. Derks (red.), *De tempel van Empel, Een Hercules-heiligdom in het woongebied van de Bataven*, Den Bosch, 132-141.

Reijnen, R., 1994, Romeinse munten en het offer als gebaar, in: N. Roymans & T. Derks (red.), *De tempel van Empel, Een Hercules-heiligdom in het woongebied van de Bataven*, Den Bosch, 124-131.

Riha, E., 1979, *Die römische Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Augst.

Ritterling, E., 1913, *Das frühromische Lager bei Hofheim i.T.*, *Annalen des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung* 40 (1912), Wiebaden.

Roest, J. van der, 1988, Die römischen Fibeln von 'De Horden', *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 38, 141-202.

Roymans, N., 1990, *Tribal Societies in Northern Gaul, An anthropological perspective*, Amsterdam (Cingula 12).

Russell Robinson, H., 1975, *The Armour of Imperial Rome*, Londen.

Schneider, H. (red.), 2008, *Feindliche Nachbarn, Rom und die Germanen*, Keulen.

Spitstra, H. & U. Kersken (red.), 2007, *Die Germanen, Neues, Interessantes & Überraschendes von den Stämmen des Nordens*, Bergisch Gladbach.

Taayke, E., 1996, *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v.Chr. bis 300 n.Chr.*, proefschrift Universiteit Groningen, Groningen.

Therkorn, L.L., 2004, *Landscaping the powers of darkness and light, 600 BC-350 AD settlement concerns of Noord-Holland in wider perspective*, proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Tomber, R. & J. Dore, 2002, *The national Roman fabric reference collection, A handbook*, Londen.

Ulbert, G. 1959, Die römische Donaukastelle Aislingen und Burghöfe, *Limesforschungen* 1.

Unz, C. & E. Deschler-Erb, 1997, Katalog der Militaria aus Vindonissa, Militärische Funde, Pferdegeschirr und Jochteile bis 1976, *Veröffentlicher der Gesellschaft Pro Vindonissa* 14, Brugg.

Verlinde, A.D., 1970, Velsen (N.H.), in: Opgravings- en vondstberichten, *Westerheem* 19, 152.

Verwers, W.J.H. & G.A.C. Beex, 1978, *Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1974-1976*, Eindhoven.

Vos, P.C., J. Bazelmans, H.J.T. Weerts & M.J. van der Meulen (red.), 2011, *Atlas van Nederland in het Holoceen, Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu*, Amsterdam.

Vouga, P. 1923, *La Tène, Monographie de la station publiée au nom de la commission des fouilles de la Tène*, Leipzig.

Wiegels, R., 2007, *Die Varusschlacht, Wendepunkt der Geschichte ?*, Stuttgart.

Wigg, D.G., 1996, The function of the last Celtic coinages in Northern Gaul, in: C.E. King & D.G. Wigg (red.), Coin finds and coins use in the Roman world, *Studien Zu Fundmünzen der Antike* 10, Berlin, 415-436.

Wild, J.P. 1968, Clothing in the North-West Provinces of the Roman Empire, *Bonner Jahrbücher* 168, 181 ff.

Wilke, G., 1921, *Archäologische Erläuterungen zur Germania des Tacitus*, Leipzig.

Ypey, J., 1960-1961, Drei römische Dolche mit tauschierten Scheiden aus niederländischen Sammlungen, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 10-11, 347-362.

- Google Earth
- <http://www.archis.nl>
- <http://www.dinoloket.nl>
- <http://www.watwaswaar.nl>

12 Bijlage

12.1 LIJST VAN TABELLEN

- Tabel 1. Lijst van archeologische perioden en dateringen
- Tabel 2. Vondstnummerlijsten (digitaal op cd-rom)
- Tabel 3. Fotolijsten en tekeningenlijst (digitaal op cd-rom)

Archeologische periode	Datering
Nieuwe Tijd	1500 - heden
Middeleeuwen	450 - 1500 na Chr.
Late Middeleeuwen	1050 - 1500 na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450 - 1050 na Chr.
Romeinse Tijd	19 voor Chr. - 450 na Chr.
Laat-Romeinse Tijd	270 - 450 na Chr.
Midden-Romeinse Tijd	70 - 270 na Chr.
Vroeg-Romeinse Tijd	19 voor Chr. - 70 na Chr.
IJzertijd	800 - 19 voor Chr.
Late IJzertijd	250 - 19 voor Chr.
Midden-IJzertijd	500 - 250 voor Chr.
Vroege IJzertijd	800 - 500 voor Chr.
Bronstijd	2000 - 800 voor Chr.
Late Bronstijd	1100 - 800 voor Chr.
Midden-Bronstijd	1800 - 1100 voor Chr.
Vroege Bronstijd	2000 - 1800 voor Chr.
Neolithicum (Jonge Steentijd)	5300 - 2000 voor Chr.
Laat Neolithicum	2850 - 2000 voor Chr.
Midden-Neolithicum	4200 - 2850 voor Chr.
Vroeg Neolithicum	5300 - 4200 voor Chr.
Mesolithicum (Midden-Steentijd)	8800 - 4900 voor Chr.
Laat Mesolithicum	6450 - 4900 voor Chr.
Midden-Mesolithicum	7100 - 6450 voor Chr.
Vroeg Mesolithicum	8800 - 7100 voor Chr.
Paleolithicum (Vroege Steentijd)	Tot 8800 voor Chr.
Laat Paleolithicum	35.000 - 8800 voor Chr.
Midden-Paleolithicum	300.000 - 35.000 voor Chr.
Vroeg Paleolithicum	Tot 300.000 voor Chr.

Tab. 1. Schema (pre)historische periode

Op cd-rom:

Vondstnummerlijsten

Fotolijsten

Lijst Bosman

Lijst AAC

Tekeningenlijst

Lijst AAC

TML 227 –Velserbroek B6 in de Romeinse tijd